

דו"ח תיעוד ודו"ח ביצוע שימור ראשוני לתבליט 'הנעורים' | בית מנחם | קיבוץ מעברות

המזמין: סקר אמנות הקיר בישראל של מכון יד בן-צבי והמועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

מגישים: רועי גבעתי - פיסול ושימור מונומנטים

בן בוכנבכר - תיעוד ומחקר צבע אדריכלי וציורי קיר בתחום השימור

תוכן עניינים

מבוא |

3

נתן רפפורט | אודות האומן

4

בית מנחם |

6

מיקום ותיאור האתר

7

תמונות ותכניות היסטוריות

קיר תבליט 'הנעורים' |

8

תיאור היצירה

9

סקירה טכנית

11

ניתוח חומרים וגווני צבע

13

מצב קיים

14

מסמכים וקטעי עיתונות

17

תמונות היסטוריות

23

התערבות שימורית – דוח ביצוע

34

המלצות לטיפול ותחזוקה

35

נספח א' | נתן רפפורט - מסמכים וקטעי עיתונות

38

נספח ב' | הויכוח על עתיד בית מנחם

47

מקורות |

1. נתן וסימה רפפורט בסטודיו. ורשה 1937

דו"ח זה מפרט את ההיסטוריה, המצב המקורי והמצב הקיים של תבליט טיח אשר נוצר ע"י האמן נתן רפפורט ז"ל, על גבי קיר חזית 'בית מנחם' בקיבוץ מעברות. הבית נבנה ב-1953 בתכנון האדריכל הראשי של התנועה הקיבוצית, שמואל מסטצ'קין, בסגנון הבינלאומי. התבליט מאת רפפורט נוסף אליו בשנת 1954.

הבניין שנבנה כהנצחה לחבר מעברות, מנחם זינגר-יורש, הוא השריד האחרון לקמפוס בית הספר 'רמות חפר' ונכון לכתובת דוח זה עומד חסר שימוש.

מטרות דו"ח זה:

1. לסייע לבעלי המקצוע ולמקבלי ההחלטות בבואם לשמר את עבודת האומנות הזו, באופן נאמן למקור.
2. להוות תיעוד לעבודת השימור השיקומית שבוצעה בפסל ולהתערבויות קודמות בו.
3. להוות תיעוד משלים לתיק התיעוד שנערך על הבניין עצמו.
4. להוות מקור ארכיוני להתייחסות עתידית לפן זה ביצירתו הענפה של האמן נתן רפפורט.

שיטת עבודה

עבודת התיעוד כוללת: מיפוי היצירה, מצבה הפיזי הקיים, התחקות אחר החומרים בהם נעשה שימוש, שיטות עיבוד החומר ואופן הרכבת התוצר הסופי, חשיפת משטחי טיח וצבע מקוריים, לקיחת דגימות צילום ורישום הממצאים, איסוף מידע על הטכניקה, האמן, המבנה והיצירה עצמה, איסוף מסמכים ותצלומים היסטוריים, התייעצות עם אנשי מקצוע, בחינת דגימות שנאספו בשטח באופן פיזי (זכוכיות מגדלת, ניקוי לכלוך, הסרת שכבות צבע), הגדלה אופטית של ממצאים מהשטח באמצעות מיקרוסקופ (חתי שכבות צבע) ונסיון להתחקות אחר הרכב החומר המקורי ותהליך עיבודו גיבוש המלצות לשימור ותחזוקה וציון שאלות פתוחות.

עבודת השימור הראשוני כוללת: חשיפה של פני שטח מקוריים, זיהוי התערבויות קודמות והסרתן במידת הצורך, מיפוי כשלים ובעיות, שיקום סביבה ותשתית למנוע המשך בלייה בקיר, הזרקה של חומר למילוי חללים ריקים, מילוי סדקים וקונסולידציה לחלקים מתפוררים. לבסוף גם הגנה על התבליט עד לשלב הגמר של עבודת השימור או של עבודות השיפוץ במבנה כולו.

מיכה כהן - המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל
 דוד ביגלאייזן - יועץ שימור
 חן ברנט - פרויקט סקר אומנות הקיר של יד בן צבי
 עינת טחנאי – ארכיון קיבוץ מעברות.
 רותי הילר- ארכיון קיבוץ העוגן
 יובל דניאלי ומיכל שרייבר - יד יערי, מרכז תיעוד וחקר השומר הצעיר,
 גבעת חביבה
 חן אליאב ונעמי רונה – עורכות דוח תיעוד בית מנחם (החוג לאדריכלות,
 אונ' ת"א)
 קטי קנבסקי – משמרת
 אוהד נוף, דליה בר אמוץ ואורי ב"ש מקיבוץ מעברות

מחברי הדו"ח

בן בוכנבכר
 טלפון: 0542057910
 אימייל: ben.buchenbacher@gmail.com

רועי גבעתי
 טלפון: 0524654351
 אימייל: roygivati@gmail.com

נתן רפפורט. היה פסל, צייר וצלם שעיקר עיסוקו היה ערכי חיי היישוב בארץ והנצחת אירועים משמעותיים בשואה ותקומת ישראל. כפסל רפפורט עבד במגוון חומרים כגון אבן, חימר, טיח ומתכות כפלדה, ברונזה. הוא זכור בציבור במיוחד בזכות אנדרטאות מונומנטליות בגטו ורשה, מוזיאון יד ושם, קיבוץ יד מרדכי, יער הקדושים בהרי ירושלים וקיבוץ נגבה, שכולן הפכו לאייקון תרבותי המייצג את המאורעות שאותן הן מזכירות. מחוץ לישראל עבודותיו הוצבו ברחבי ארה"ב, קנדה, פולין וצרפת ופסלים מוקדמים שלו מזמן מלחמה"ע השניה הוצבו ברוסיה הקומוניסטית. כל משפחתו משורשיו בפולין נספתה בשואה. פרק זה מחולק לשלש: 1. קורות חייו 2. סגנונו האמנותי 3. מבחר מעבודותיו.

1. קורות חייו | 1911 נולד בוורשה, פולין למשפחה דתית.

מגיל צעיר נאלץ לקחת חלק בפרנסת המשפחה על חשבון זמן לימודיו. היה חניך תנועת השומר הצעיר.

1927-1930 לימודי פיסול בשיעורי ערב. ביה"ס העירוני לאומנות, וורשה

1931-1937 לימודי פיסול באקדמיה לאומנות וורשה.

1936 זוכה במלגת תמיכה ונוסע לאיטליה וצרפת. זוכה בתחרות פיסול אך הפרס נשלל ממנו כאשר מסרב להציג את עבודתו בברלין הנאצית.

1938 לומד שנה תחת מלגה École des beaux-arts, פריס.

1938 נישא לסימה צ'רניאביץ, מעצבת תלבושות.

1939 עם שובו לוורשה מתחיל הכיבוש הנאצי בפולין. רפפורט בורח לביאליסטוק (אז בשטח רוסיה) במסע רגלי.

1939-1943 חבר ועד האומנים היהודיים בביאליסטוק.

עובר למינסק, שם עובד זמן מה באטלייה.

1941 לידת בתו היחידה נינה (כיום נינה וולמארק. תסריטאית וסופרת צרפתייה).

עם התקרבות החזית למינסק עובר לאלמה אטא, קזחסטאן ומשם לנוביסיבירסק, שם עבד בעבודות כפיה מספר חודשים.

שם שמע לראשונה על המתחולל בוורשה ושם לדבריו החל בחזון של הקמת אנדרטאות הנצחה ליהדות פולין.

בנוביסיבירסק החל גם ליצור עבודות מוזמנות עבור השלטון הרוסי.

1943 עובר למוסקווה וממשיך ביצירת עבודות מוזמנות עבור השלטון הרוסי. כבר בשלב זה כבר החל לעבוד על הרעיון לאנדרטה להנצחת מרד גטו וורשה.

1946 חוזר לוורשה.

1947 אשתו ובתו עוברות לפריס.

1948 הצבת האנדרטה בגטו וורשה (אבני הגרניט בקיר האנדרטה שנרכשו בשוודיה יועדו במקור לאנדרטת ניצחון שתכנן היטלר).

1949 רפפורט עולה לישראל לבדו.

1951 הצבת האנדרטה לזכר אנילביץ' בקיבוץ יד מרדכי.

1953 הצבת האנדרטה לזכר נופלי תש"ח בקיבוץ נגבה.

1954 מבצע את התבליט 'הנעורים' במעברות – נושא דוח זה*.

1959 עבר להתגורר בניו יורק. האנדרטה 'סנה בוער באש' מוצבת בפילדלפיה.

1965 קיבל רשמית אזרחות אמריקאית, מכאן ואילך חילק את זמנו בין ניו יורק לרמת גן.

באותה שנה עותק גבס של האנדרטה מפילדלפיה הובא לשם הצבתו בקיבוץ לוחמי הגיטאות אך נשבר עם הצבתו. על כך אמר רפפורט: "אין בדעתי לאחות את השברים. פסל שבור חשוב כאדם שליבו חדל מלפעום. מת אי אפשר להשיב לתחייה." (מעריב 17.5.65).

1969 הפסל 'איוב' מוצב ביד ושם.

1971 העתק של האנדרטה לזכר מרד גטו וורשה מוצב ביד ושם.

1972 הצבת אנדרטת מגילת האש ביער הקדושים בהרי ירושלים.

1973 הצבת אנדרטה לאל"מ א.רגב ורס"ן ג.מנלה בתל יצחק.

1985 הצבת אנדרטת השחרור אל מול פסל החירות בניו ג'רסי, לציון חלקו של הצבא האמריקאי בנצחון בעלות הברית על גרמניה הנאצית ושחרור מחנות המוות.

1987 הצבת הפסל 'אחים' בתל השומר. המציין את הסכם השלום בין ישראל ומצריים.

1987 נתן רפפורט נפטר בניו יורק ונקבר בפתח תקווה.

2. נתן רפפורט (1911-1987)

3. עבודה על מודל אנדרטת גטו וורשה מתוך סרטון 'יוטיוב' בבימוי נתן גרוס

4. האומן עם דיוקן ארתור רובינשטיין. 1960

* עבודה זו היא עבודה 'נשכחת' של רפפורט ואינה מתועדת באף אחד מהמקורות שבדקתי.

נתן רפופרט | אודות האמן המשך

2. סגנון אומנותי | למרות עיסוקו של רפופרט גם בציור ובפיסול מוזיאלי, עבודתו המוכרת של רפופרט היא קודם כל ציבורית. עבודתו זו אינה מייצגת השקפה אינדיבידואלית על מציאות או מציגה נושאים אישיים אלא מייצגת ערכים נשגבים ומנציחה אירועים היסטוריים בתולדות העם היהודי ותקומת מדינת ישראל. יצירתו של רפופרט בעלת אופי פיגורטיבי ריאליסטי כאשר דמות האדם תופסת תמיד מקום מרכזי ביצירתו כסמל הירואי או כייצוג ערכי (מלבד בעבודות הפורטרטים שלו) ולכן, למרות שדמויותיו הן לרוב אנושיות וריאליסטיות, הן נוטות להיות בעלות מסר אוניברסלי ולא להביא סיפור אישי ספציפי של אדם. ביצירות אחדות שלו ניכרת הפשטה של דמויות האדם לאסתטיקה פחות ריאליסטית אולם הממד הפיגורטיבי והשפה הסמבולית היחודית שלו נשמרת לאורך שנות יצירתו ובסגנונות השונים שבחר לעבודותיו. בעבר, היו שנהגו להתייחס אל עבודתו כאל 'אומנות מגויסת' ולא לראות בה ביטוי אומנותי אותנטי. אולם מרצו היצירתי, תשוקתו העזה לעיסוקו, היצירתיות הגדולה והמסירות שהקדיש לנושא ההנצחה לא משאירים מקום לספק כי הדבר היה לו בגדר שליחות של ממש וכי הוא ראה תפקיד משמעותי והכרחי ביצירתו לגיבוש הנרטיבים ההיסטוריים והתפיסה הערכית של העם היהודי בארץ ובתפוצות ותדמיתו של העם היהודי בעיני אומות העולם.

3. מבחר מעבודותיו | להלן מספר עבודות המזוהות עם יצירתו של נתן רפופרט:

9. פסל איוב. יד ושם. 1969
תצלום: ישראל צפריר

8. פורטרט דוד בן גוריון. 1957
תצלום: ישראל צפריר

7. אנדרטת מגילות האש. יער הקדושים, הרי ירושלים. 1972. תצלום: דייניד האריס

6. אנדרטה לשואה ולמרד גטו ורשה ביד ושם. תצלום: ישראל צפריר

5. אנדרטת מרדכי אנילביץ'. קיבוץ יד מרדכי. תצלום: ישראל צפריר

13. אחוות אחים 1987. תל השומר, רמת גן.

12. מנורה/עץ הדעת 1993. מכון ויצמן

11. אנדרטת המגינים לנופלי תש"ח. קיבוץ נגבה. אוסף רחמה חסדאי. י.נ.ל. יב"צ.

10. אנדרטה לנופלי תש"ח. באר טוביה. אלבום עוזי ושרה כהן. י.נ.ל. יב"צ.

בית מנחם | מיקום ותיאור האתר

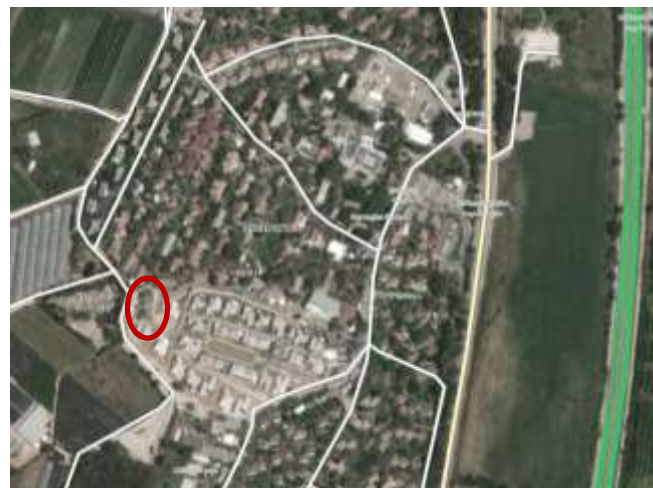

14. מנחם זינגר-יורש
(1923-1948)

בית מנחם נבנה בשלבים בין השנים 1949-1953 ביזמת חברי קיבוץ מעברות בכדי להנציח את זכרו של מנחם זינגר-יורש אשר נפל במלחמת העצמאות. הבניין בסגנון הבינלאומי תוכנן על ידי האדריכל שמואל מסטצ'קין. הבית הוא השריד האחרון לקמפוס בית הספר 'רמות חפר' (1945-2015) שתוכנן ברובו על ידי האדריכל אריה שרון. בית הספר היה חדשני לזמנו ודגל מראשיתו בשילוב תחומי אומנות מגוונים כחלק מתכנית הלימודים. קמפוס בית הספר שכן על גבעה ירוקה בשטח הקיבוץ ובין בנייניו נפרשו מדשאות וגינות, נופי השדות שסביב וגדות נחל אלכסנדר הסמוך חיברו את הווי המוסד אל הטבע שסביב. בית מנחם הוקם בשיפוליה המערביים של הגבעה בסוף מתחם הקמפוס. הירידה אל המבנה שימשה כמעין אמפיתיאטרון טבעי ובחזית המבנה אל מול הגבעה נבנתה במה, כאשר המבנה הוא חלקה האחורי. במה זו שימשה במשך השנים לאירועים, מופעים וטקסים בבית הספר. הבית עצמו בנוי כשני אגפים נפרדים עם שטח מקורה המחבר ביניהם. במשך שנים רבות שימשו חלקים אלו כספריה וכחדר המוזיקה של המוסד. מהחזית המזרחית של המבנה - סוגר את הבמה מדרום, ניצב קיר בטון ובו פתחים קשתיים דקורטיביים. על קיר זה נקבע ב-1954 התבליט נושא דוח זה, מאת הפסל נתן רפפורט. כאמור, מבני קמפוס 'רמות חפר' נהרסו ב-2015 וכיום שוכנת על גבעה זו שכונת ההרחבה החדשה של קיבוץ מעברות. מזה שנים רבות קיימת מחלוקת פנימית גדולה בין אנשי הקיבוץ בשאלת עתידו של בית מנחם. האם יש לשמרו באופן מלא, חלקי או להורידו לגמרי. בינתיים עומד המבנה בעזבונו ומצבו מתדרדר. אי הטיפול בו כמוהו כהריסתו. קיבוץ מעברות ממוקם במרכז של המועצה המקומית עמק חפר סמוך לכביש 4. הקיבוץ, מראשוני הקיבוצים של תנועת השומר הצעיר. עלה לקרקע ב-1933 ע"י גרעין המורכב מעולים מרומניה, בסרביה, בולגריה והונגריה לאחר 8 שנות נדודים בין עפולה, ג'ידרו (אזור קריית ים), בת גלים ולבסוף חדרה.

קמפוס 'רמות חפר' ו'בית מנחם' בתחתית התמונה. תאריך לא ידוע. מקור: דוח תיעוד/ארכיון מעברות

תצ"א הקיבוץ (אולם תרבות מסומן באדום) מקור: palopenmaps.org

אזור מועצה מקומית עמק חפר (מעברות מסומן באדום) מקור: גוגל מאפס

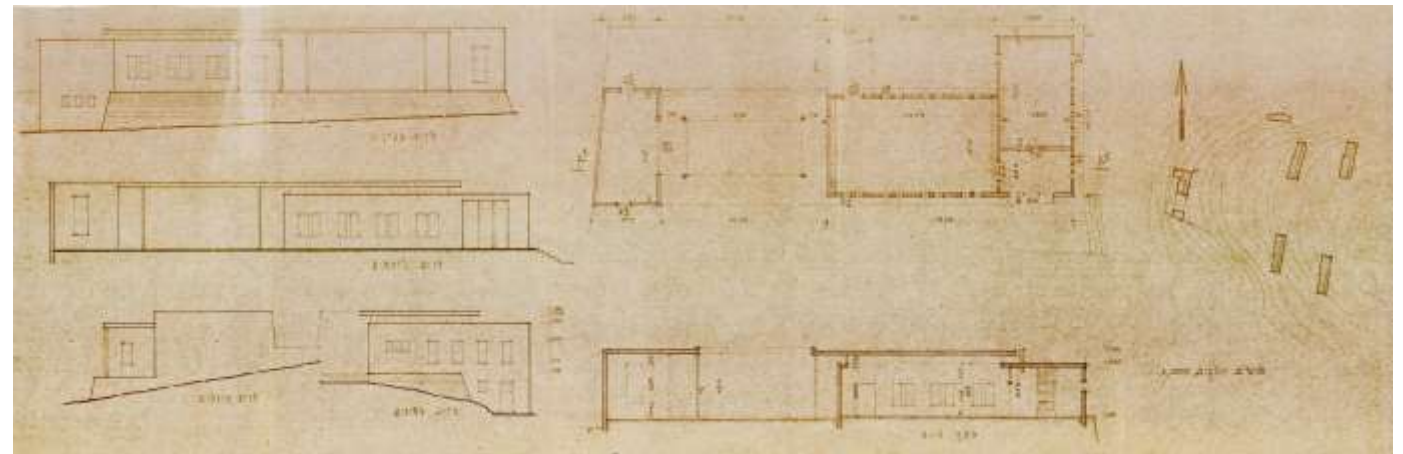
15. שמואל מסטצ'קין
(1908-2004)

האדריכל שמואל מסטצ'קין יליד אוקראינה, 1908. בוגר בית הספר לארכיטקטורה 'באוהאוס' בדסאו, גרמניה. היה האדריכל הראשי של תנועת הקיבוץ הארצי משנות הארבעים עד שנות השבעים. מסטצ'קין ידוע כאחד מראשוני האדריכלים שהטמיעו את הסגנון הבינלאומי בסביבת היישוב היהודי שלפני קום המדינה, כמו כן היה ממתכנני היישובים שהוקמו במסגרת מבצעי 'חומה ומגדל'. מעבודותיו (רשימה חלקית): מבנים בקיבוצים: חדרי אוכל, בתי תרבות ומבנים נוספים במזרע, דליה, נען, יד מרדכי, אילון, שער הגולן, נירים, עין השופט, המעפיל, רוחמה ועוד... חדר האוכל, בית חנה סנש ובית הספר הימי בשדות ים, מדרשת שדה בוקר, מבנה הספריה ומספר מבנים נוספים בקמפוס גבעת חביבה. תכנון מתאר קיבוצים שלמים: יגור, גזית, מזרע, מרחביה, עין דור, עין המפרץ. תל אביב: בית קריית ברח' רופין, בית הקיבוץ הארצי, מבני 'הנוער העובד', סמינר הקיבוצים. ירושלים: אמפיתיאטרון ברונפמן-שקמן, מרכז הסטודנט, אולם התעמלות בקמפוס גבעת רם. חיפה: בית 'הנוער העובד'. גבעתיים: שיוון מגורים ליוצאי הפלמ"ח.

בית מנחם | מיקום ותיאור האתר: תמונות ותכניות היסטוריות

1953 לערך. בית מנחם בצורתו הסופית כנראה בזמן העבודה על התבליט. משמאל ניתן לראות את הסולם ורפופרט (ככל הנראה) בזמן עבודתו. מקור: ארכיון מעברות

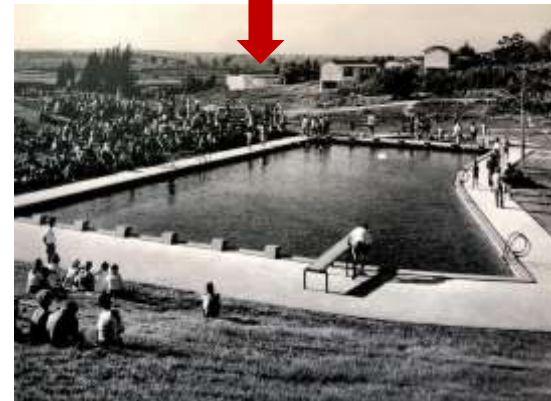
1950 גרמושקה – תכניות הבניין המוקדמות לבית מנחם. הקיר ובו התבליט והקשתות אינו מופיע בתכנית זו. מקור: דוח תיעוד/ארכיון מעברות

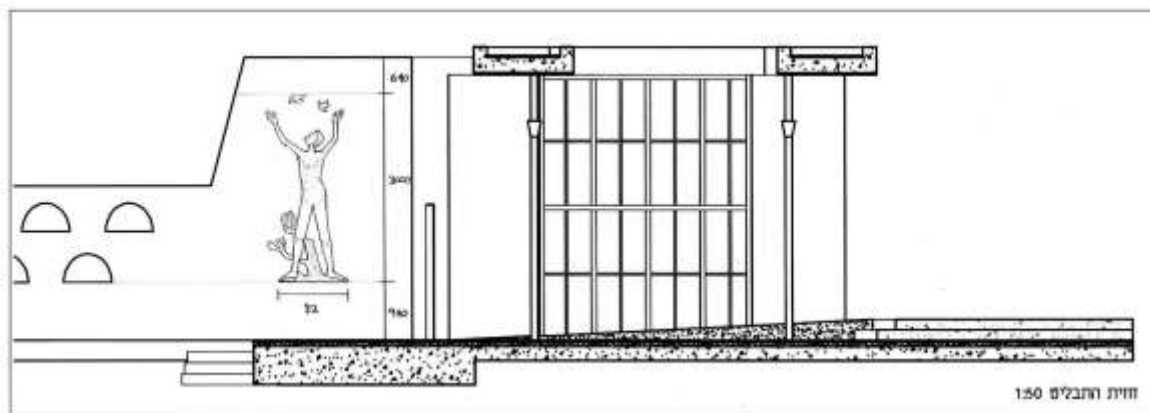
1968 מבט מהקמפוס לדרום מערב. מקור: ארכיון מעברות

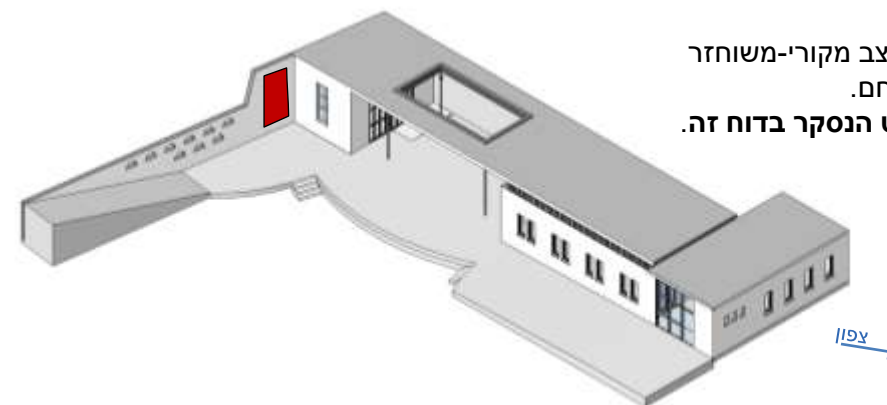
1962 דבורה ארז עם תזמורת תלמידים. ברקע מימין - חלק מקיר הקשתות (הרוס כיום) מקור: ארכיון מעברות

ברכת שחיה מעברות מימין: בזמן העבודות. משמאל: טקס חנוכת הבריכה ביולי 1956. בשתיהן בית מנחם ברקע. מקור: ארכיון מעברות

מיקום ומידות התבליט. מקור: דוח תיעוד בית מנחם

הדמיית תלת ממד של מצב מקורי-משוחזר מתוך דוח תיעוד בית מנחם. באדום – מיקום התבליט הנסקר בדוח זה.

בית מנחם | קיר תבליט 'הנעורים' תיאור היצירה

1954. התבליט 'הנעורים' הגמור. מקור: ארכיון מעברות

התבליט נוצר בשנת 1954, כשנה לאחר סיום בניית בית מנחם. הפסל נתן רפופרט נתבקש על ידי הקיבוץ ליצור תבליט בנושא 'הנעורים'. על כך הגיב האמן: "עצם הרעיון של נער מפריח יונים מסמל את הנוער שמתחנך בחברה קולקטיבית משוחררת. מתברר בנו שיותר ויותר חודרת ההכרה בציבורנו שהקו המדריך אותנו (הוא) להפסיק לפנות אל בתי הקברות, כי אם להקים פסלים המוצבים ומפארים את משקינו וביתנו, אלה הם לדעתי, הציונים המוצלחים לקרובינו ולחברינו אשר היו איתנו, לחמו ונפלו במלחמה למעננו ולמען עתידנו". התבליט מתאר דמותו של נער עירום הנושא את ידיו ומבטו מעלה תוך הפרחת יונים אשר נמצאו מעליו ומסביבו. בין רגליו, על אותה הקרקע עליה הוא עומד, נראה גזע עץ בוגר חתוך אשר ממנו גדלים ענפים צעירים. מנח הגוף של דמות הילד והעץ שלרגליו הופיעו בעבודות שונות ובמודלים שיצר לעבודותיו בראשית שנות החמישים (תצלומים בעמוד זה). כך ניתן לראות גם בתהליך היצירה לפסל מרדכי אנילביץ' בקיבוץ יד מרדכי ובפסלי ותמונות ילדים, כולם מראשית שנות החמישים. אותן שנים בהן נוצר גם תבליט 'הנעורים', נושא עבודה זו. משיחות עם חברי קיבוץ עלו שני שמות של חברי קיבוץ בעבר: יורם גרינבלט והלל פסח. אחד מהם, כך לפי הסיפורים, היה המודל לפיו יצר רפופרט את התבליט. לפי המתואר בספר "נתן רפופרט – אמן יהודי" (מאת בתיה דונר), בזמן שהותו בקיבוצים יד מרדכי ונגבה, נהג לרשום סקיצות של חברי וילדי הקיבוץ ואף הזמינם לסטודיו כמודלים, גם בקיבוצים אלו היו סיפורים על חברי קיבוץ שונים אשר היוו את המודל לאנדרטאות המפורסמות פרי יצירתו של רפופרט.

עבודות של רפופרט מראשית שנות החמישים, בעלות מאפיינים דומים

שנות החמישים המוקדמות.

מימין: תצלום של רפופרט: ילדה עירומה מנגנת חליל.

במרכז: פסל נערה עירומה אוחזת בציפור.

משמאל: נערה עירומה בכובע בציפור. מעין שילוב של השתיים האחרות. לשלשת הדמויות מנח גוף תחתון בסגנון הפסל 'דוד' של מיכאלאנג'לו ודומה לתבליט 'הנעורים'. בדמות הפסל בתמונה מרכזית חוזר הדימוי של גזע עץ לרגלי הנערה וציפור הדומה ליונים בתבליט 'הנעורים'.

דגמים מתהליך העבודה על אנדרטת אנילביץ' בקיבוץ יד מרדכי. 1950

מימין: גרסה מוקדמת מחימר. ניתן לראות את הנפת הידיים ההירואית. בניגוד להנפת הידיים המפריחה יונים בתבליט 'הנעורים'.

במרכז: דגם ערום למחצה ובו תוי פנים פחות ריאליסטיות הדומות באופי הפיסול לתבליט 'הנעורים'.

משמאל: גרסה דומה לתוצר הסופי ובה לרגלי הדמות ישנו גזע עץ דומה לזה המופיע בתבליט 'הנעורים'.

תבליטי טיח בטכניקה דומה

בקיבוץ עין שמר:

עליונה: בדרכי ההפעלה,

בית אלימלך, 1956

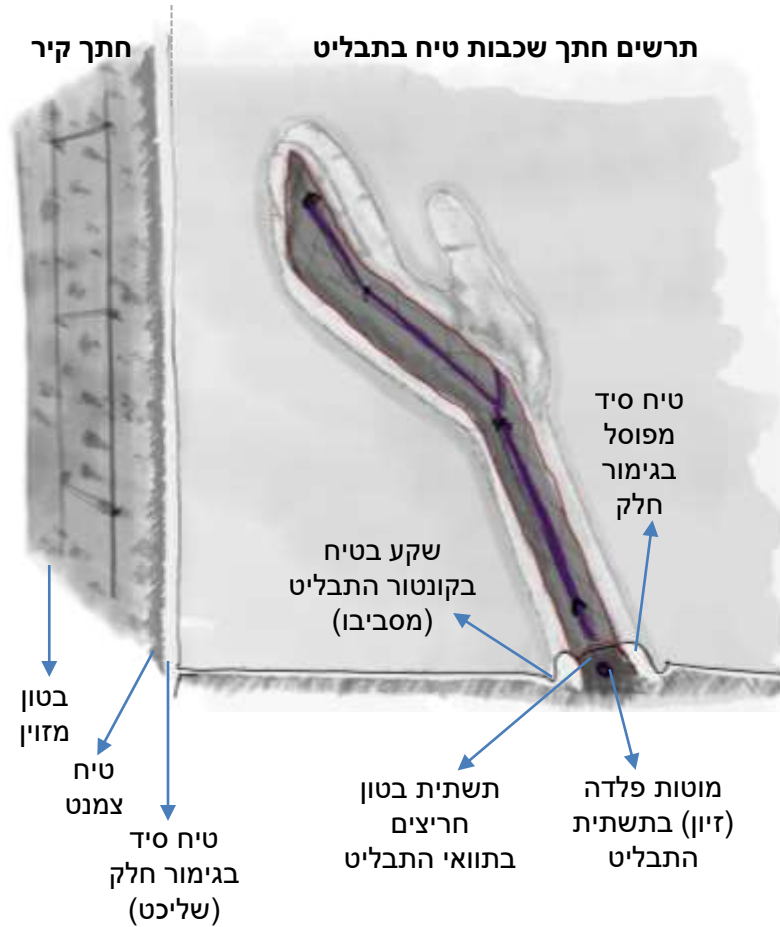
תחתונה: התינוק. 1951

מקור: אתר סקר אומנות הקיר בישראל

בית מנחם | קיר תבליט 'הנעורים' סקירה טכנית

1954. התבליט הגמור. מקור: דוח תיעוד/ארכיון מעברות

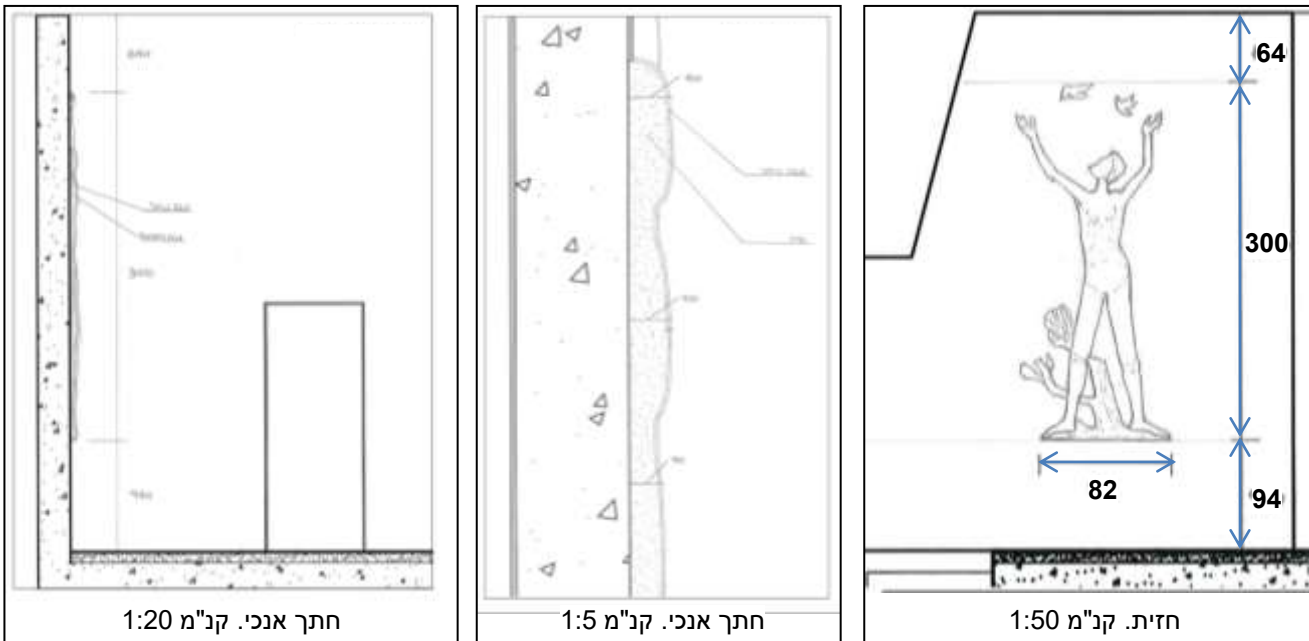

התבליט שגבהו כשלושה מטרים עשוי טיח סיד על גבי צמנט והותקן על גבי קיר בטון יצוק. מתוך העבודה על התבליט (ראה דוח ביצוע בהמשך לדוח זה) הסקנו כי שיטת העבודה היתה:

- יצירת בסיס בטון מחוזק בפנים מפלדה אשר יצר את הקו הכללי של התבליט והתווה את הקומפוזיציה.
- מעליו נמרח טיח לבן על בסיס סיד בור אשר בו נוצרו פרטי התבליט הנראים
- יתכן והיה גם שימוש בתבניות מפוסלות מראש אשר נקשרו לחורים קטנים בקיר ולתוכן נוצק טיח סיד. על כך מעידים חורים קטנים שנמצאו במספר מקומות וסדקי תפר בין חלקים שונים של הגוף אשר נחשפו המהלך העבודה. (ר' תמונות בעמ' הבא).

בשלב האחרון נמרח שליכט עדין בגימור חלק בסגנון סטוקו. במהלך השנים נצבעו הקיר והתבליט מספר פעמים. לעיתים בגווני צבע המבליטים את הדמות.

קיימת שאלה פתוחה לגבי היות התבליט במצבו המקורי בגמר טיח חשוף בלבד או בכיסוי שכבת צבע.

שרטוטים ומידות מתוך דוח תיעוד בית מנחם. (הצבע הכחול המתואר – משכה מאוחרת).

2017. התבליט בבניין המוזנח לאחר הריסת הקמפוס. מקור: ארכיון מעברות

בית מנחם | קיר תבליט 'הנעורים' סקירה טכנית המשך

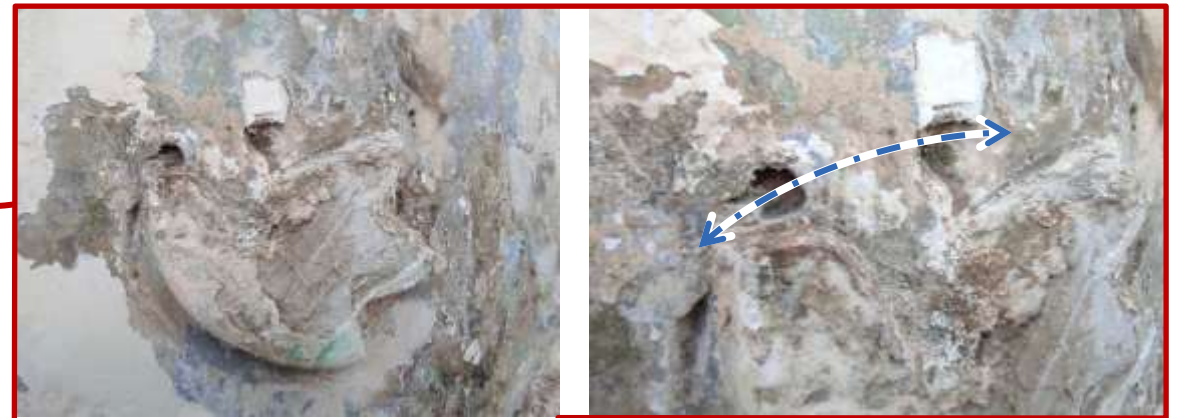
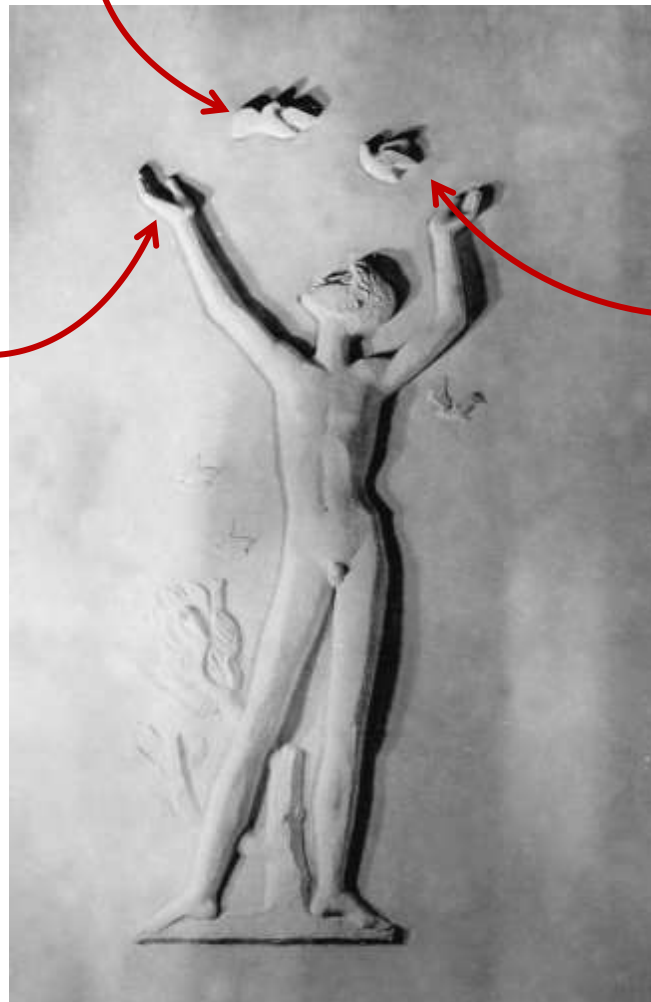
תמונות פרטים אשר מהם הסקנו את תהליך העבודה על הפסל

תעלה שנחשפה מאחורי פרט יד

מוט פלדה שנגלה מתוך שכבות טיח שהתפוררו בפרט ציפור

תעלה לקשירה שנחשפה מעל ראש הציפור

טיח צמנט מחורץ כיסוד שעליו יושם טיח סיד

בית מנחם | קיר תבליט 'הנעורים' ניתוח חומרים וגווני צבע

על מנת לזהות את שכבות הטיח וגווני צבע אפשריים בוצעה חשיפה ומיפוי שכבות צבע בקיר התבליט (הרקע) ובפרטים נבחרים. כמו כן נלקחו דגימות ממספר מקומות על מנת לבחון את חתך שכבות הצבע ההיסטורי.

תקריב שכבות צבע מוקדמות בקיר

סדר שכבות הגמר בתבליט (עפ"י שכלול שכבות הטיח והצבע שנבדקו בשטח ובדגימות)

0714 ירוק (עם קונטור כחול כהה בצמח וגזע חום)	0. טיח סיד מפוסל ע"ג תשתית טיח צמנטי וקיר בטון יצוק
0716 ירוק ~	1. שליכט לבן ע"ב סיד
09 חום צהוב	2. אפור בהיר ~0510
10. שליכט לבן/גבס	3. אפור כהה ~0513 (קיר רקע)
11. לבן	4. אפור בהיר ~0517 (קיר רקע)
12. לבן שבור/שמנת	5. טיח צמנט (תיקונים ושחזורים)
13. לבן שבור צהבהב	6. שליכט לבן/גבס

שכבת גמר מקורית – אפשרות א'	■
שכבת גמר מקורית אפשר' ב'	■

מספרי הגוונים לפי קטלוג 'נירלט Color Is'

דגימה 1: חתך שכבות טיח וצבע מגוף התבליט. 20X

- חזזיות
- שכבות צבע לבן/שבור ע"ג שליכט לבן דק
- שליכט סיד/גבס
- חזזיות
- צבע לבן
- צבע חום צהבהב
- צבע ירוק
- שליכט צמנט
- שליכט לבן ע"ב סיד
- טיח סיד מפוסל

דגימה 3: חתך שכבות טיח צמנטי מתוספת על האף (שתי נקודות שונות בדגימה)

- חזזיות
- לבן שבור צהבהב
- ירוק
- שליכט לבן
- טיח צמנט

דגימה 2: חתך שכבות טיח וצבע מיד שמאל. 28X

- חזזיות
- שכבות צבע לבן/שבור
- שליכט סיד/גבס
- חזזיות
- שליכט סיד/גבס וצבע לבן
- חזזיות
- צבע חום צהבהב
- צבע ירוק
- שליכט לבן
- שליכט צמנט

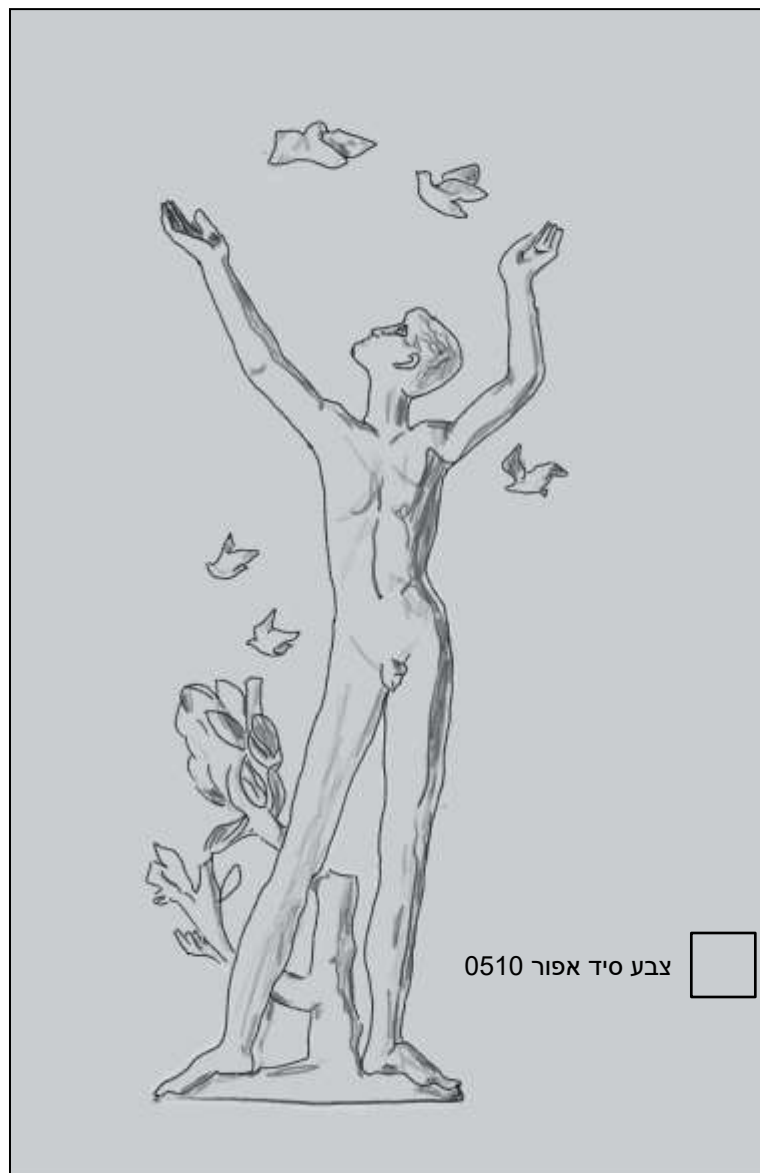
בית מנחם | קיר תבליט 'הנעורים' ניתוח חומרים וגווני צבע

במהלך בדיקות גווני הצבע לא הגעתי למסקנה חד משמעית האם התבליט היה במקור בגוון הטיח (לבן טבעי) או בגוון שכבות הצבע הראשונות שנמצאו עליו. בנוסף קיימת רק תמונה אחת שצולמה בזמן אמת ובתאורה מלאכותית. יתכן מצב שתמונה זו צולמה עם גמר עבודות הטיח ולפני צביעתו הסופית של הקיר. על כן מובאות שלש אפשרויות לבחירה בהתאם לממצאי גווני הצבע בשטח. מספרי הגוונים לפי מניפת נירלט Color is :

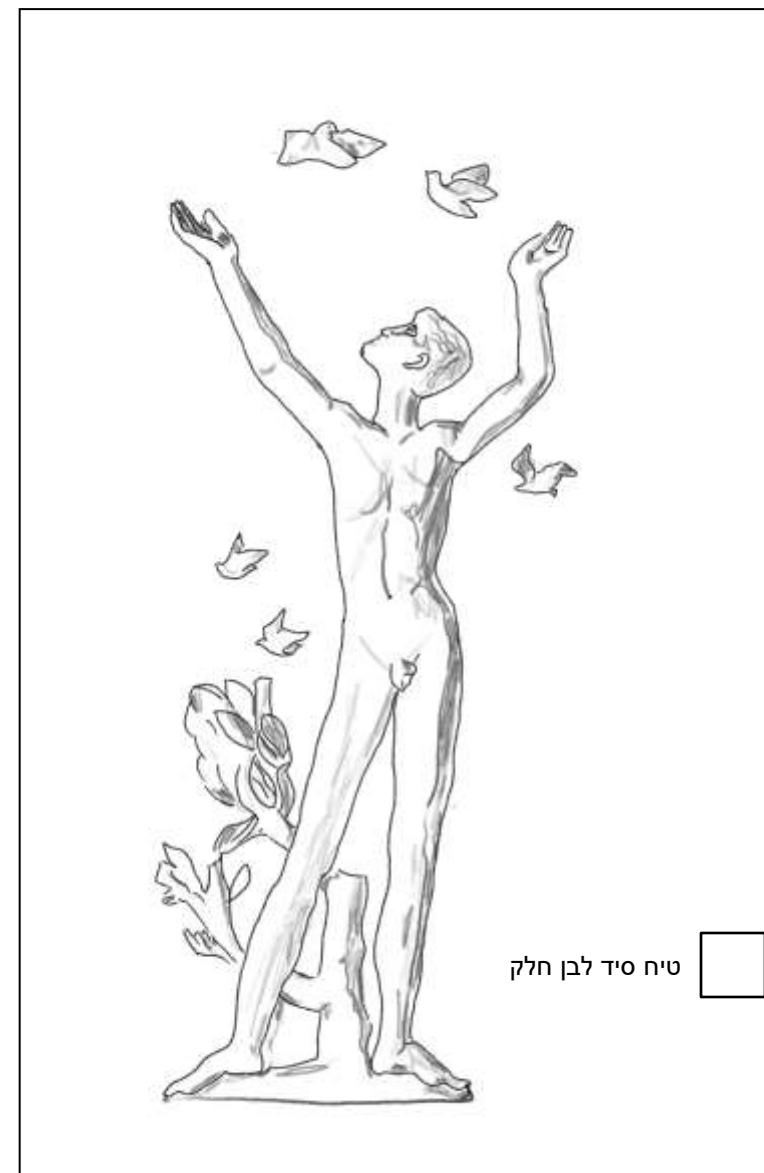
אפשרות ג'

אפשרות ב'

אפשרות א'

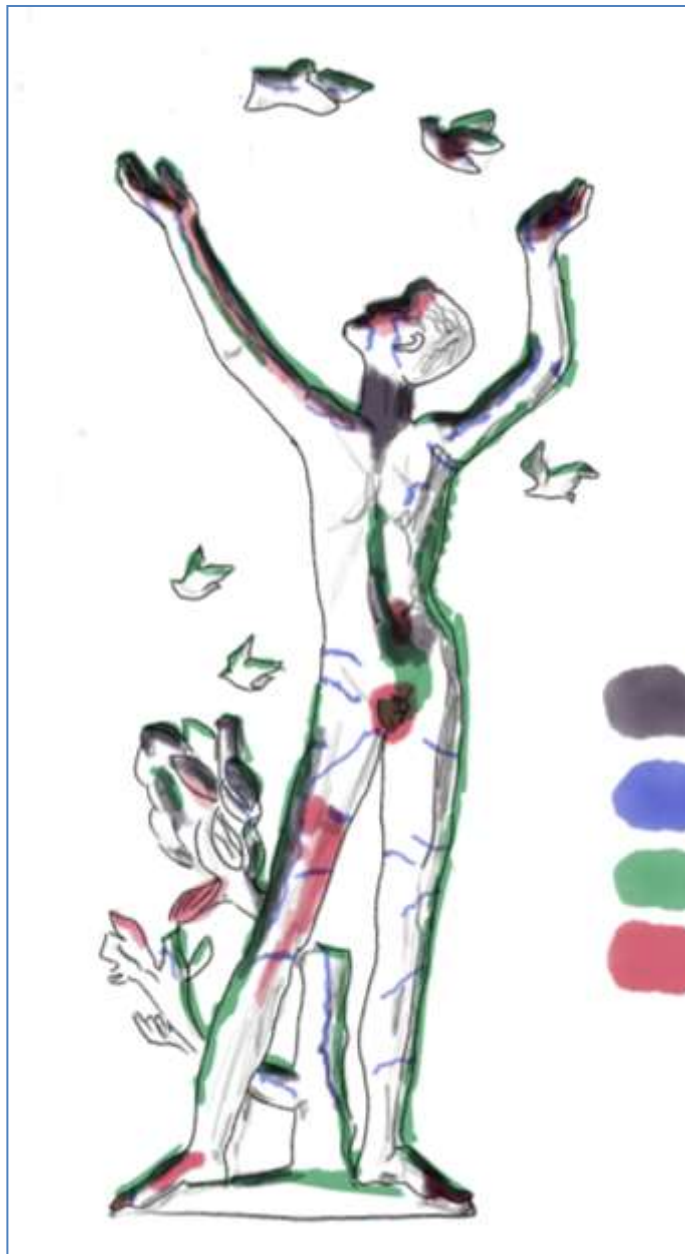

בית מנחם | קיר תבליט 'הנעורים' מצב קיים

דוח זה נכתב תוך כדי עבודות שימור ראשוניות שמבוצעות בתבליט ועל כן סקירת מצב קיים תתייחס לכשלים ולמצב הפיזי הכללי כפי שנגלה תוך כדי העבודה. דוח הביצוע לעבודות השימור מופיע בפרק 'התערבות שימורית' בהמשך דוח זה. בחינה ראשונית של התבליט והשוואה שלו לתצלום ההיסטורי הראתה מספר אזורים שבורים. על פני השטח נצפו סדקים רבים וניכר היה כבר במבט ראשוני שישנם הצטברויות של טחב ומיקרוביולוגיה. בבדיקה הראשונית (לפני תחילת עבודת השימור) זיהינו מספר שכבות צבע אקרילי שונות, ושכבות שליכט/טיח אשר גרמו להסתרה של פרטים ומרקמים שנסתמו בחומר כמו כן עלה חשד שהתבליט עבר מספר נסיונות תיקון. במהלך העבודה על התבליט נחשפו בעיות רבות בתבליט שלא היו ניכרות בבדיקה הראשונית:

1. השלמות פרטים מאוחרות בטיח צמנט
2. מספר שכבות של טיח לבן (סיד/גבס) – ראה חתכי שכבות צבע וטיח ב'ניתוח חומרים וגווי צבע'
3. שכבות של נזקים מיקרוביולוגיים שכוסו או התפתחו מתחת לפני השטח
4. הפרשות מלחים שפוררו את מבנה החומר
5. התנתקות של חלקים
6. חוסרים ושברים שנעשו בעקבות פגיעה

כל המתואר יצר מצב שבו מקטעים מהתבליט אבדו את המראה המקורי שלהם ופרטים משמעותיים מהמקור אבדו. להלן דוגמאות מצולמות של בלאי שאיתרנו במהלך העבודה על התבליט. ומיפוי כללי של אזורי הבליה בתרשים משמאל.

- השלמות פרטים בטיח צמנט
- סדקים משמעותיים
- מצבורי מיקרוביולוגיה
- שברים/חוסרים ניכרים

טשטוש פרטי הראש והפנים בעקבות ריבוי שכבות והשלמות טיח

דוגמא להשלמת פרטים בצמנט

דוגמא לשכבות טיח מאוחרות, נזקי מיקרוביולוגיה, סדקים והתנתקות בפרט סנטר

מקטע חסר בעקבות פגיעה פיזית באזור פרט מפשעה

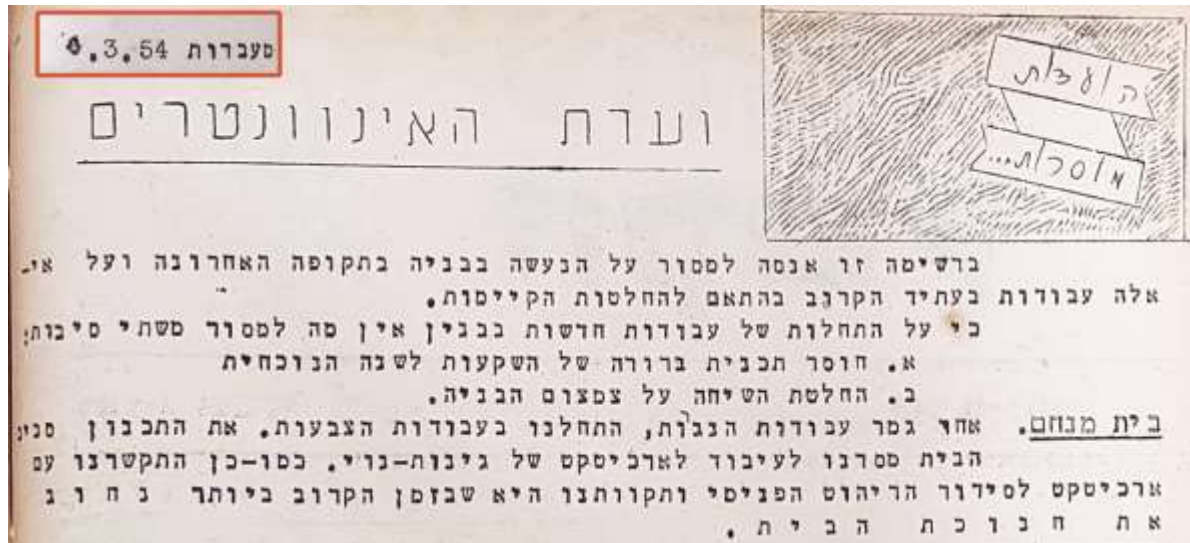
דוגמא לחור שנוצר בעקבות התפוררות חומר מליטה ונזקי מיקרוביולוגיה. בזרוע ימנית.

הערה: הכשלים המסומנים פה הם המשמעותיים ביותר בשטח התבליט אך הינם חלק ממכלול בעיות כולל. התרשים אינו מתייחס למצב הקיים של קיר תשתית היצירה.

הערה: דוגמאות נוספות והרחבה על כל סוגי הבליה והטיפול בה בפרק 'התערבות שימורית' בהמשך דוח זה.

בית מנחם | קיר תבליט 'הנעורים' מסמכים וקטעי עיתונות

מסמכים וקטעי עיתונות הנוגעים ליצירה ולבית מנחם. כל המופיע בפרק זה מתוך ארכיון קיבוץ מעברות, אלא אם צויין אחרת.

ידיעה על סיום הבניה הקרב של בית מנחם ודיונים על עיצוב פנים וסביבה. מרץ 1954

ידיעה על ההחלטה להקים את בית מנחם, שנה וחצי לאחר נפילתו של מנחם זינגר-יורש. ידיעות הקיבוץ. דצמ' 1949

ידיעה על התחלת העבודות על התבליט. ספט' 1954

ידיעה על ההתקשרות עם נתן רפפורט בעניין יעוץ והנצחה. נוב' 1953

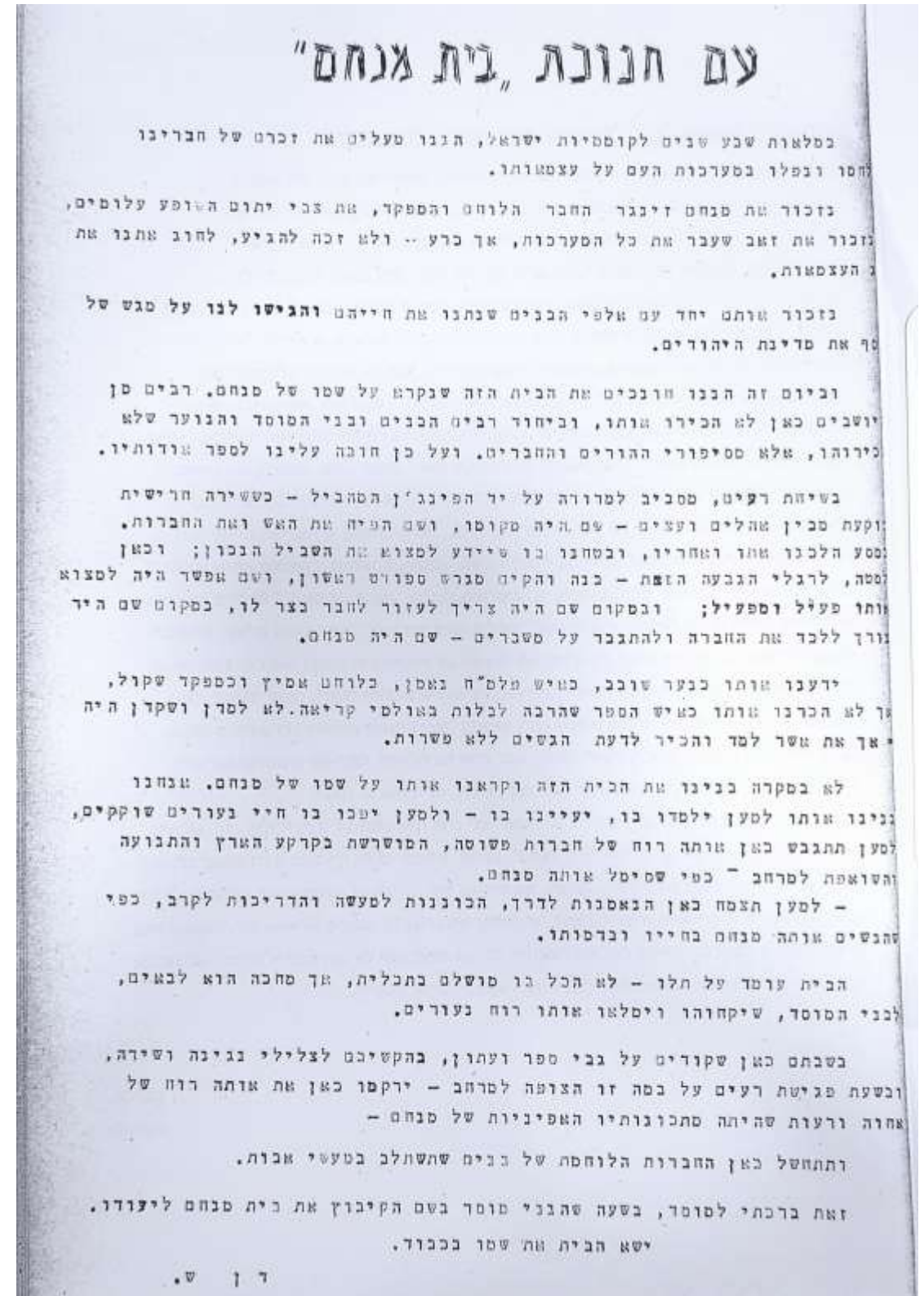
בית מנחם | קיר תבליט 'הנעורים' מסמכים וקטעי עיתונות המשך

ו-א-ש-ר-ל-ח-כ-ל-י-ם-א-ש-ר-ע-ל-י-ו-א-נ-ו-ע-ו-ב-ד-ב-ק-ב-ו-ד
 ב-ם-מ-ד-ו-ע-כ-ת-ר-ת-י-ב-ס-מ-ל-ז-ה? ב-ד-ו-נ-י-ל-ה-ב-ח-י-ר-ל-ך:
 - הנוער הוא עמידנו וחקותנו בארץ. ועל כן ההציון שבחרתם על נוסאי
 "הנעורים" שמח אותי.
 עצם הרעיון של נער מפריח יונתם מסמל את הנוער שמחנך בחברה
 קולקטיבית משוחררת. מחברך לנו שיוחר ויותר חודרת ההכרה בצבורנו
 (כפרט בתנועה הקבוצית) שהקו המדריך אותנו להפסיק מלפנות אל כחי הקברות
 כי אם להקים פסלים המוצבים ומפארים את מסקינו ובחינו, אלה הם לדעתי
 הציונים המוצלחים לקרובינו ולחברינו אשר חינו אתנו לחמו ונפלו כמלחמה
 למעננו ולמען עמידנו:
 אשר לחוכניותי בארץ. כפי הידוע לך השתקעתי בארץ, ברצוני
 להקים לי אטליה לפתוח סטודיו ולהסקיע את מרעי לשם הכשרת תלמידים
 צעירים ומוכשרים למלאכה הפסול. ללמד וללמוד על ידם.
 הנני עומד להתחיל בקרוב בטהי עבודות גדולות הראסונה ביד מרדכי.
 1. להציב אנדרטה סניה על עבר האחים לזכר החברים שנפלו כמלחמה החתרה
 אשר תסמל קבוצת לוחמים, לפי התוכנית חוקם האנדרטה בגבעה החוכנת מסול
 האנדרטה של מרדכי אגילביץ.
 2. עבודתי הסניה היא בבאר טוביה. הוזמנתי להקים מצבה זכרון "יד לבנים"
 הרעיון הוא "בן נערך מאמן"
 ולסיום סיחתנו אמר לי האמן.
 - אבקשך למסוד לחברייך בקבוץ, סקבוצתם עשה עלי רושם הזק, ולעונג רב הוא
 לי שאפטרתם לי לעבוד במחיצתכם.
 בלחיצת יד חמה נפרדנו וחזרנו איש איש לעבודתו.
 פינקו, ב.ס.

ראיון של חבר קיבוץ פינקו ב"ש עם נתן רפפורט בזמן עבודתו על התבליט. ספט' 1954
 תמלול קריא יותר של הראיון כפי שהתפרסם מחדש בעיתון הקיבוץ מופיע בעמ' הבא.

על יד בית מנחם
 (סיחה עם הפסל נתן רפפורט)
 החודעה אל אח' נתן רפפורט בזמן שהוחו בקבוצנו עקב עבודתו
 בכצוע התבליט על יד בית מנחם.
 הפגישה החקיקה לרגלי התבליט אשר בצועו הולך ונשלם. שוחחתי את
 ותנה קצת מחשבותיו של האמן על שאלתו, אשר בודאי תמצאו עני
 בכך:
 ... את השכלתי קבלתי באקדמיה הורסאית. בסיום למודי זכותי לקבל
 סטפנדיה וזה אמר לי לצאת להשתלמה לאיטליה ולצרפת. בארצות אלו
 למדתי זכרתי עד שנת 1939.
 המלחמה השיגה אותי בפולניה ובשנות המלחמה עברתי לברית המועצ
 השלטונה הסובייטים אפואו לי להמשיך לעבוד במקצועי בסול.
 הקמתי את האנדרטה של מיאקובסקי בעיר נובוסז'ירסק. עשיתי עבודות
 פובליסטיות של גדולי ספורט ופזריה ושחקניה של בית המועצות.
 כן השתתפתי גם בעבודות רבות של הערכות תקלאיות ברחבי הרפובליקה
 הסובייטית.
 ... עבודתו אלו נמצאה עד היום "בטרטיאקובסקאיה גלריה"
 שבמוסקבה הבירה.
 לפני זמן לא רב נפגשתי בפריס עם צייר בולגרי מפורסם והוא
 לי דריסת שלום היה מעבודתו אלו.
 האנדרטה של מרדכי הגיטאות.
 עוד בחיותי בנובוסיבורסק הגיעני הסמועה על הסואה ועל המרד.
 נפטר לי טבויטק ורחא קמו יהודים צעירים להגן על כבודם וכבוד עמו
 התחלתי לעבוד על המודל של האנדרטה לזכר מרדכי הגיטאות. עברתי על
 כך מסנת 1943 עד שנת 1946 בנובוסיבורסק ובמוסקבה.
 - כאשר חזרתי לורסה הוזמנתי על ידי הועד היהודי הפולני להקים
 זכרון לזכר המורדים אשר נספו בקרב עם החיה הפסיסטית.
 - היה עלינו לעבוד בין החורבות אשר כיסו את פני העיר ולמצא מקום
 מאהים, בו תוצב האנדרטה.
 הועד האמנותי של עיר ורסא אשר את תכניתו, יצאתי לצרפת כדי ל
 את חלק הפסל העסוי ברונזה.
 הייתי זקוק לאבנים בסביל הפסל. אך את האבנים לא יכולתי להשיג
 בפולניה מפאת ההרס הרב והפסקת העבודות כמעצבות. לסיכך יצאתי ל
 לשם הסגת האבנים ובאחד הנמלים הגדולים בשכרדיה, מצאתי אבנים מוכו
 למשלוח.
 החבר לי שהאבנים מיועדו היו למונומנט, והוזמנו על ידי סטי
 גרפני מפורסט לשם הקמת "אנדרטת הנצחון" של השלר.
 - הבונה הייתה להקמה באחת מבירת אירופה המערבית ברד נפת לנצחון
 "הרייך השלישי".
 האבנים אלו הובאו לורסא על ידי והן מפארות כעת את האנדרטה של
 גבורי המרד היהודי.
 עבודתי באנדרטה זאת נמשכה כ-5 שנים ובשנת 1946 עמדה האנדרט
 על תלה.
 בגללה זכותי לאות הצטיינות "פולניה המשוחררת" מאת שלטונות
 הרפובליקה הפולנית העממית.
 (אגב בחוכניותי להעביר לישראל את המודל של האנדרטה זו)

הודעה על חנוכת בית מנחם. תאריך מדויק לא ידוע. 1955

על יד בית מנחם

שיחה עם הפסל נתן רפפורט

שוחח עמו : פינקו בן שאול (ספטמבר 1954)

התברר לי שהאבנים מיועדות היו למונומנט, והוזמנו על ידי פסל גרמני מפורסם לשם הקמת "אנדרטת הניצחון" של היטלר.

הכוונה הייתה להקימה באחת מבירות אירופה המערבית כיד ושם לניצחון הרייך השלישי... האבנים האלה הובאו לורשא והן מפארות כעת את האנדרטה של גיבורי המרד היהודי.

ואשר לתבליט אשר עליו אני עובד בקיבוצכם, מדוע בחרתי בסמל זה? ברצוני להבהיר לך:

הנוער הוא עתידנו ותקוותנו בארץ ועל כן הרעיון שבחרתם על נושא "הנעורים" שמח אותי. עצם הרעיון של **נער מפריח יונים** מסמל את הנוער שמתחנך בחברה קולקטיבית משוחררת. מתברר לנו שיותר ויותר חודרת ההכרה בציבורנו (ובפרט בתנועה הקיבוצית) שהקו המדריך אותנו להפסיק לפנות אל בתי הקברות כי אם להקים פסלים המוצבים ומפארים את משקינו ובתינו, אלה הם לדעתי הציונים המוצלחים לקרובינו ולחברינו אשר היו איתנו, לחמו ונפלו במלחמה למעננו ולמען עתידנו..."

ולסיום שיחתנו אמר לי האמן:

"אבקשך למסור לחבריך בקבוץ, שקיבוצכם עשה עלי רושם חזק, ולעונג רב הוא לי שאפשרתם לי לעבוד במחיצתכם."

בלחיצת יד חמה נפרדנו וחזרנו איש איש לעבודתו.

הובא לדפוס על ידי צוות ארכיון הקבוץ.

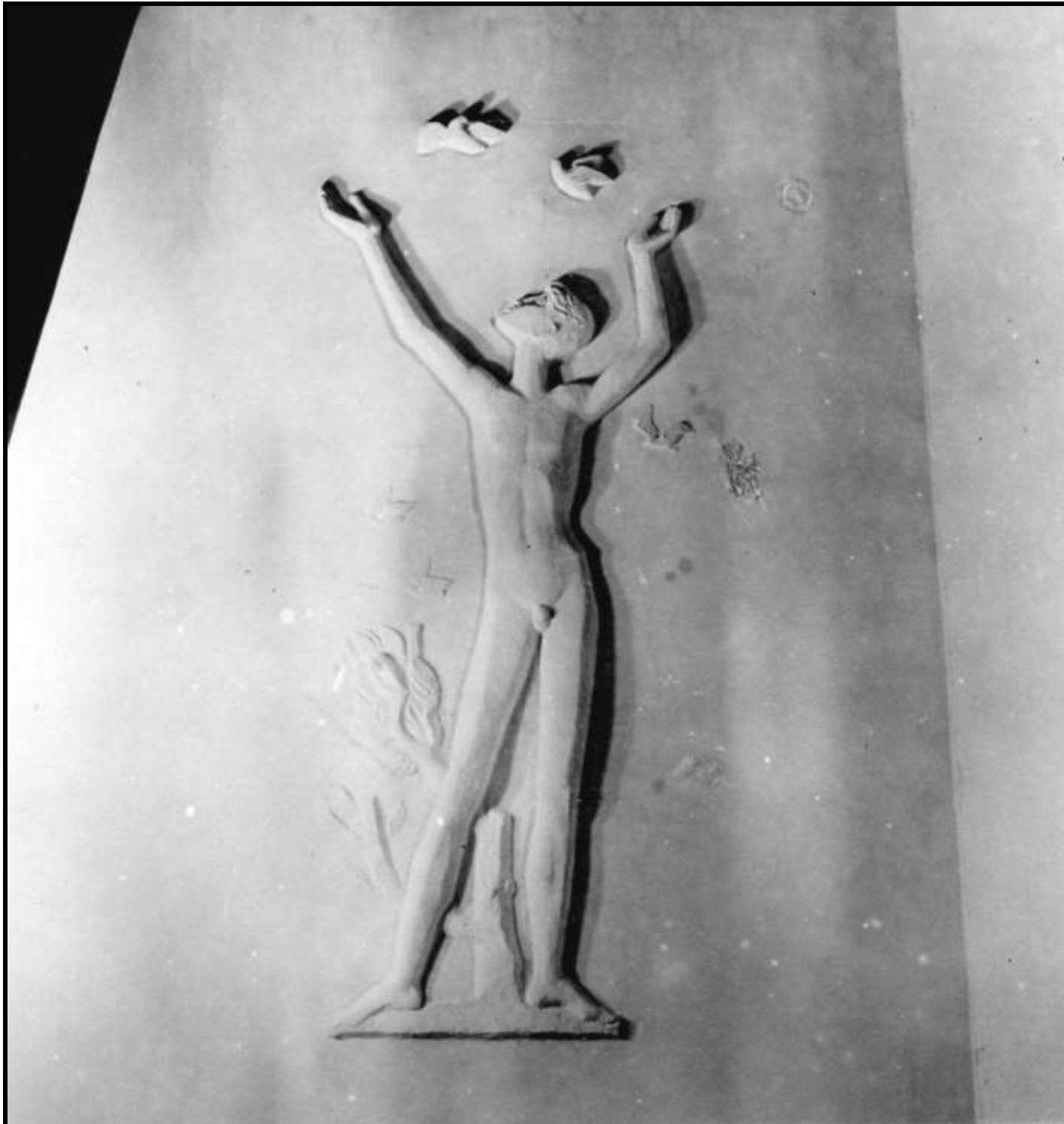
כאשר חזרתי לורשא הוזמנתי ע"י הועד היהודי הפולני להקים מצבת זיכרון לזכר המורדים אשר נספו בקרב עם החיה הפשיסטית. היה עלינו לעבור בין החורבות אשר כיסו את פני העיר ולמצוא מקום מתאים בו תוקם האנדרטה...הייתי זקוק לאבנים בשביל הפסל. אך את האבנים לא יכולתי להשיג בפולניה מפאת ההרס הרב והפסקת העבודות במחצבות. לפיכך יצאתי לשבדיה לשם השגת האבנים ובאחד הנמלים הגדולים בשבדיה, מצאתי אבנים מוכנות למשלוח.

תמלול הראיון עם נתן רפפורט מ-1954 שהתפרסם בעיתון הקיבוץ. יוני 2015

בית מנחם | קיר תבליט 'הנעורים' תמונות היסטוריות

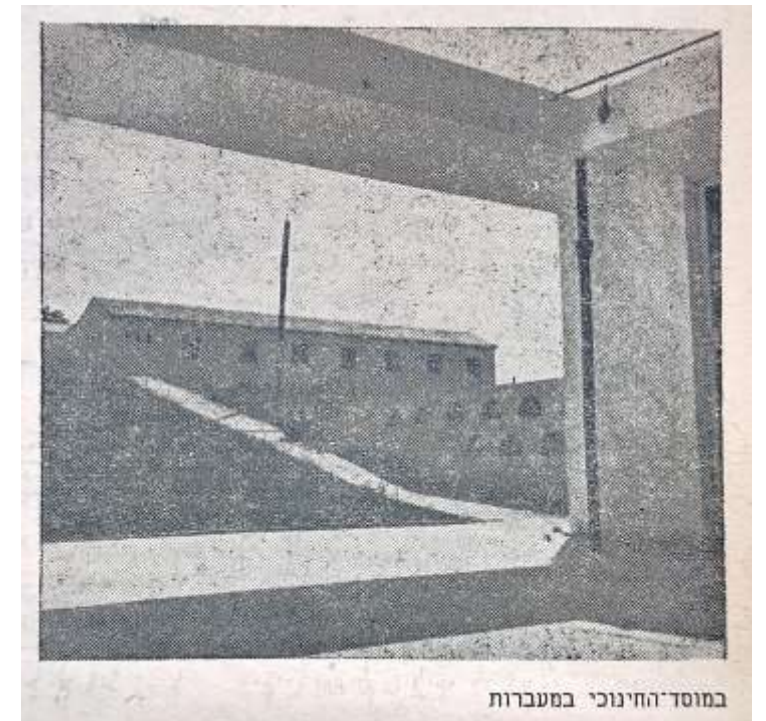
תמונות של היצירה במהלך השנים. מסודרות לפי סדר כרונולוגי (ככל שעלה בידי להבין). מצוינים מקורות התמונות (בכל המקורות מהן נלקחו התמונות לא צוינו שמות הצלמים אלא אם מצויין אחרת).

התבליט לאחר סיום העבודה | 1954 | ארכיון קיבוץ מעברות

התמונה ההיסטורית היחידה הידועה של התבליט מהזמן שסמוך למועד סיומו. בתמונה זו ניתן להבחין בפרטים רבים אשר נתבלו, נעלמו תחת שכבות טיח וצבע, נהרסו או הושחטו עם הזמן והיא המקור האוטנטי היחידי שנמצא המתעד את מראה היצירה במקור. התמונה מצולמת בתאורה מלאכותית המוצבת על הקרקע משמאל למטה, כנראה בשעות החשיכה. יתכן והתמונה מתעדת את העבודה במצבה הגמור וישנה אפשרות כי נצבעה לאחר מכן (ר' עמ' 11).

קיר הקשתות | 1955 | ארכיון יד יערי

במוסד החינוכי במעברות

תמונה של קיר הקשתות עליו בוצע התבליט, מצולם מתוך בית מנחם. השבוע בקיבוץ הארצי, 28.10.1955

בית מנחם | קיר תבליט 'הנעורים' תמונות היסטוריות המשך

טקס סיום שנת לימודים | 1965 | ארכיון קיבוץ העוגן

בתמונה זו התבליט כאחד עשר שנים לאחר השלמתו. ניתן לראות כי אזור המפשעה כבר שבור. ניכר כי שטח הקיר כהה משטח התבליט. נראים נזקי מים ונזילות רבות על פני הקיר.

תקריב

תקריב

'השבוע', בטאון הקבה"א, מאי 1988

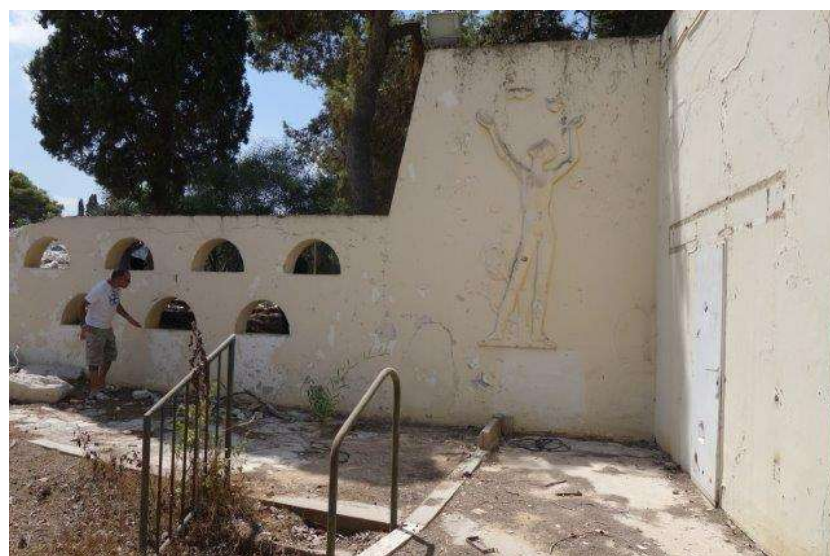
בתמונה נראה חלק מהתבליט על גבי הקיר עם פתחי הקשתות. בניגוד לתצלומים מימיו הראשונים של המבנה, כאן נראה כי סיומת הקיר שונה; הוא מסתיים בזווית ישרה ולא נבלע במורד הדשא כמו שנראה בתצלומים ישנים יותר.

בית מנחם | קיר תבליט 'הנעורים' תמונות היסטוריות המשך

המבנה סמוך לפינוי | 2015~ | ארכיון קיבוץ מעברות

הריסת מבנים סמוכים | 2017~ | ארכיון קיבוץ מעברות

בית מנחם | קיר תבליט 'הנעורים' תמונות היסטוריות המשך

הריסת מבנים סמוכים | ארכיון קיבוץ מעברות ~2017

ארכיון קיבוץ מעברות ~2020

הכיתוב מתחת לתמונה:
"יעקב שיטוב 'מדגמן'
את תבליט 'הנעורים'
ההרוס ליד בית מנחם
(ההרוס) 9/2020.
צילום: דליה אשר"

נתן רפופורט, תיק אומן, סקר אומנות הקיר בישראל, יד בן-צבי ~2020

בית מנחם | קיר תבליט 'הנעורים' תמונות היסטוריות המשך

במהלך בניית השכונה החדשה | 2021 | ארכיון קיבוץ מעברות

בסיום בניית השכונה החדשה | 2022-2023 ~ | ארכיון קיבוץ מעברות

צילום: דליה בר אמוץ

צילום: דליה בר אמוץ

צילום: דליה בר אמוץ

בית מנחם | קיר תבליט 'הנעורים' התערבות שימורית

העבודה בוצעה באזור התבליט ותחום שטח מצומצם שהוגדר סביבו בלבד. שאר שטח הקירות במבנה לא קיבל התייחסות כלל.

תהליך העבודה כלל את השלבים הבאים (סדר פעולות השימור השתנה בהתאם לצרכי העבודה):

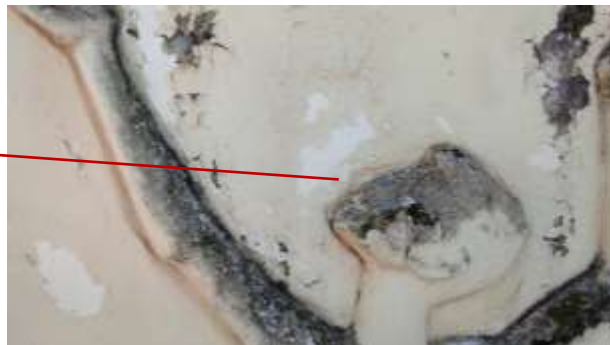
1. הגדרת שטח עבודה.
2. קופינג ובניית גגון זמני להסטת מי גשמים וצמצום רטיבות. בשטח העבודה.
3. שיקום בטון בחלקי הקיר הצמודים לתבליט.
4. הסרת שכבות צבע וטיח משטח התבליט עד לחשיפת שכבת המקור.
5. הסרת חומרי מליטה צמנטיים מהתערבויות קודמות.
6. הסרת מיקוביולוגיה.
7. קונסולידציה של אזורים מתפוררים, הזרקות, הדבקות התנתקויות בטיח.
8. השלמות וסגירת לקונות במקומות בעייתיים.
9. א. סקירת מצב סופי בגמר עבודה.
ב. כיסוי שטח העבודה באופן זמני בבד נושם (ללא מגע בתבליט עצמו) עד להמשך עבודות השימור.

בפרק זה נסקרת עבודת השימור שבוצעה על התבליט.

העבודה בוצעה מתוך הכרה בכמה נקודות הקשורות זו בזו:

1. היצירה היא חלק ממכלול אדריכלי משמעותי לשימור המהווה שילוב בין יצירתו של אדריכל חשוב ומשפיע ואמן חשוב ומוערך.
 2. מצב היצירה מתדרדר כמו גם מצב המבנה עליו היא מופיעה.
 3. היצירה בעלת חשיבות בפני עצמה גם כערך תרבותי מקומי וגם כחלק ממכלול יצירתו של נתן רפפורט.
 4. קידום שימור היצירה עשוי לתרום לקידום שימור המבנה עצמו.
- מהות עבודה זו לא היתה להביא את היצירה לכלל מצב גמור ומוכן להצגה אלא לעצור את הבלאי הכבד שנגרם עקב הזנחה והרס סביבתי על מנת שניתן יהיה לחזור ולטפל בה לכשיוכרע גורל המתחם כולו.
- העבודה בוצעה על ידי המשמר רועי גבעתי ובשיתוף עם המשמר בן בוכנבכר. העבודה בוצעה במקביל וכחלק מתהליך התיעוד.

1. מצב התחלתי. הגדרת שטח עבודה.

ראש זרועות: התפוררות חומר, חזזיות וסדקי התנתקות מקטעים בפנים

יד ימנית: חזזיות, לכלוך וחור כתוצאה מהתפוררות חומר

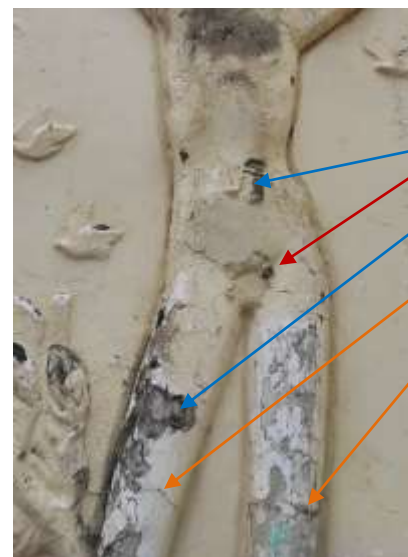
באדום: שטח העבודה המרכזי בכחול: נקודות לטיפול בקיר הבטון על מנת למנוע המשך בלייה בסביבת התבליט

גזע הצמח והעלים (משמאל): התפוררות וסדקים, מקטע חסר (בעיגול אדום)

כף רגל ימין: התפוררות וסדקים

טורסו ורגליים:
מקטעים חסרים
התפוררות חומר
סדקים רבים

בית מנחם | קיר תבליט 'הנעורים' התערבות שימורית המשך

2. גגון קירוי וקופינג. חומרים בשימוש: ריסוס KIMISTONE BIOCIDA של חברת KIMIA, מריחת שליכט ע"ב 2.5 NHL של חברת WEBER.

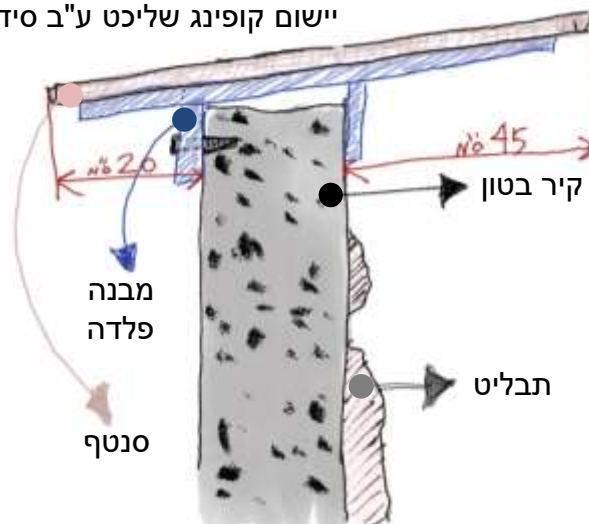
יישום קופינג שליכט ע"ב סיד

הסרת מיקרוביולוגיה באמצעות ריסוס ביוצ'ידה.

מצב ראשוני: חזזיות, סדקים וגופים זרים.

חתך הרכבת מבנה גגון זמני

מראה גגון גמור וקופינג מלמעלה.

3. שיקום מקטעי בטון פגומים. חומרים בשימוש: צביעת WEBER FER, מילוי טיח בשכבות WEBER REPARA

מילוי טיח צמנטי

שתי שכבות טיח 'רפארה '60

צביעת פלדה בחומר נוגד חלודה

ניקוי פלדה במברשת ברזל

חשיפת פלדת זיון

פירוק בטון רופף

מצב ראשוני

מיקומים של שיקום בטון ומראה הגגון במהלך העבודות

בית מנחם | קיר תבליט 'הנעורים' התערבות שימורית המשך

4. הסרת שכבות צבע וטיח משטח התבליט עד לחשיפת שכבת המקור. חומרים וכלים בשימוש: מריחת מסיר צבע ייעודי לשימור, ניקוי באמצעות סקלפלים, פטיש זעיר ושפכטלים ללא פינות, פן אוויר חם להמסת שכבות צבע במקומות קשים.

עבודה עם סקלפל

הסרה עדינה של קרום צבע אקרילי

אחרי

לפני

אחרי

לפני

לפני

אחרי (באדום: השלמת טיח צמנט שבחרנו שלא להסיר)

5. הסרת חומרי מליטה צמנטיים מהתערבויות קודמות. כלים בשימוש: סקלפלים, איזמלים עדינים.

ללא שכבת הטיח הנוספת

הסרת תוספת טיח צמנט באף

ראש התבליט: מצב ראשוני

תוספת טיח צמנטי שירדו מזרוע שמאלית

תוספת טיח צמנטי שירדו מכתף שמאלית

תוספת טיח צמנטי שירדו מכף יד שמאלית

בית מנחם | קיר תבליט 'הנעורים' התערבות שימורית המשך

6. הסרת מיקוביולוגיה חומרים בשימוש: ריסוס KIMISTONE BIOCIDA של חברת KIMIA.

לפני טיפול

לפני טיפול

תקריב חזזיות על התבליט

אחרי חשיפה וריסוס

אחרי חשיפה וריסוס

7. קונסולידיציה, הזרקות, הדבקות וחיזוק.

א. הזרקה של חומר LEDAN TA-1 למילוי חללים והדבקת משטחים מתנתקים.

הזרקה לאזור כף יד שמאל

הזרקה לאזור הפנים

בית מנחם | קיר תבליט 'הנעורים' התערבות שימורית המשך

ב. חיזוק שוליים בלקונות עם חומר LEDAN ADESIVA.

חיזוק שולי טיח מתפורר בזרוע יד ימנית

חיזוק שולי טיח מתפורר בכף יד ימנית

אחרי: טיפול בלקונה וחיזוק השוליים למניעת המשך התקלפות הטיח

לפני: ניתן לראות לקונה בטיח החושפת את תשתית הבטון המחורצת הקובעת את מתאר התבליט הבסיסי

ג. קונסולידציה לאזורים מתפוררים. בשלב ראשון ביצענו בדיקות לעבודה עם הספגת מי סיד ע"ב NHL3.5 מדולל ביחס של 1:40. אולם כבר לאחר המתנה של יום לא היינו מרוצים מהתוצאה. בהמשך עשינו בדיקות לעבודה בהספגה של סיד בור מדולל ושל NANO LIME מדולל (שניהם בכ 50%). התוצאה של החומר הננו ליים הייתה טובה במידה ניכרת. החומר נספג והתגבש במהירות.

הספגת ננו ליים מתחת לשכבת צמנט שהתנתקה בסנטר

הספגת חומרי קונסולידציה בשטח הראש

סיד בור מדולל

ננו ליים מדולל

בדיקות קונסולידציה זה לצד זה בחלק שמאלי עליון של טורסו

בית מנחם | קיר תבליט 'הנעורים' התערבות שימורית המשך

8. השלמות פרטים וסגירת לקונות. חומרים בשימוש: LITHOMEX של חברת Saint Astier וחומר להשלמות קטנות (עד 3ממ) LEDAN C30.

סגירת לקונות והדגשת קוי מתאר בכף יד שמאלית

סגירת לקונות בכף יד ימנית

השלמת פרטים וקוי מתאר בפנים

סגירת לקונות בפרטי צמח וברגלי הדמות

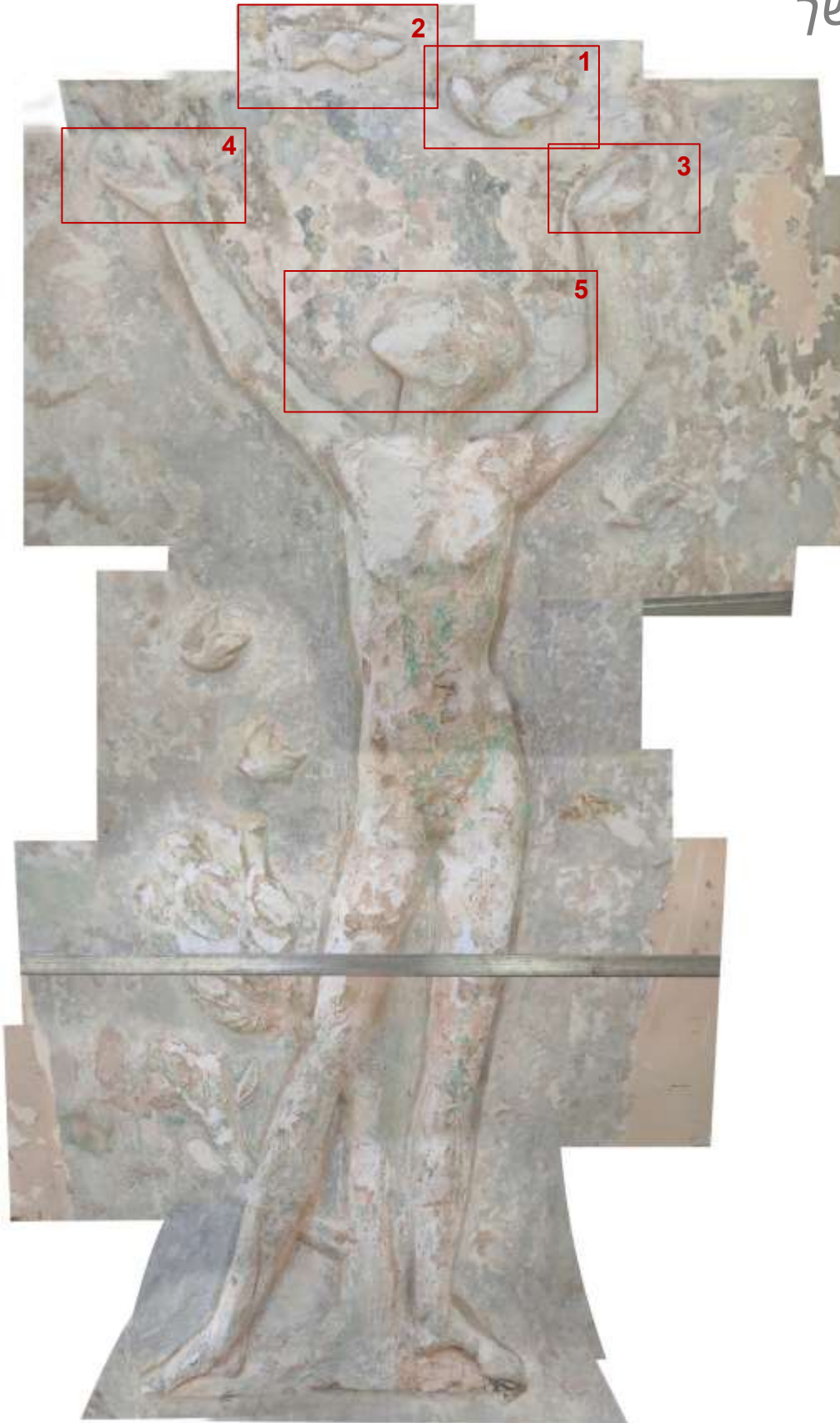
סגירת לקונות בכף בדמות יונה שמאלית תחתונה

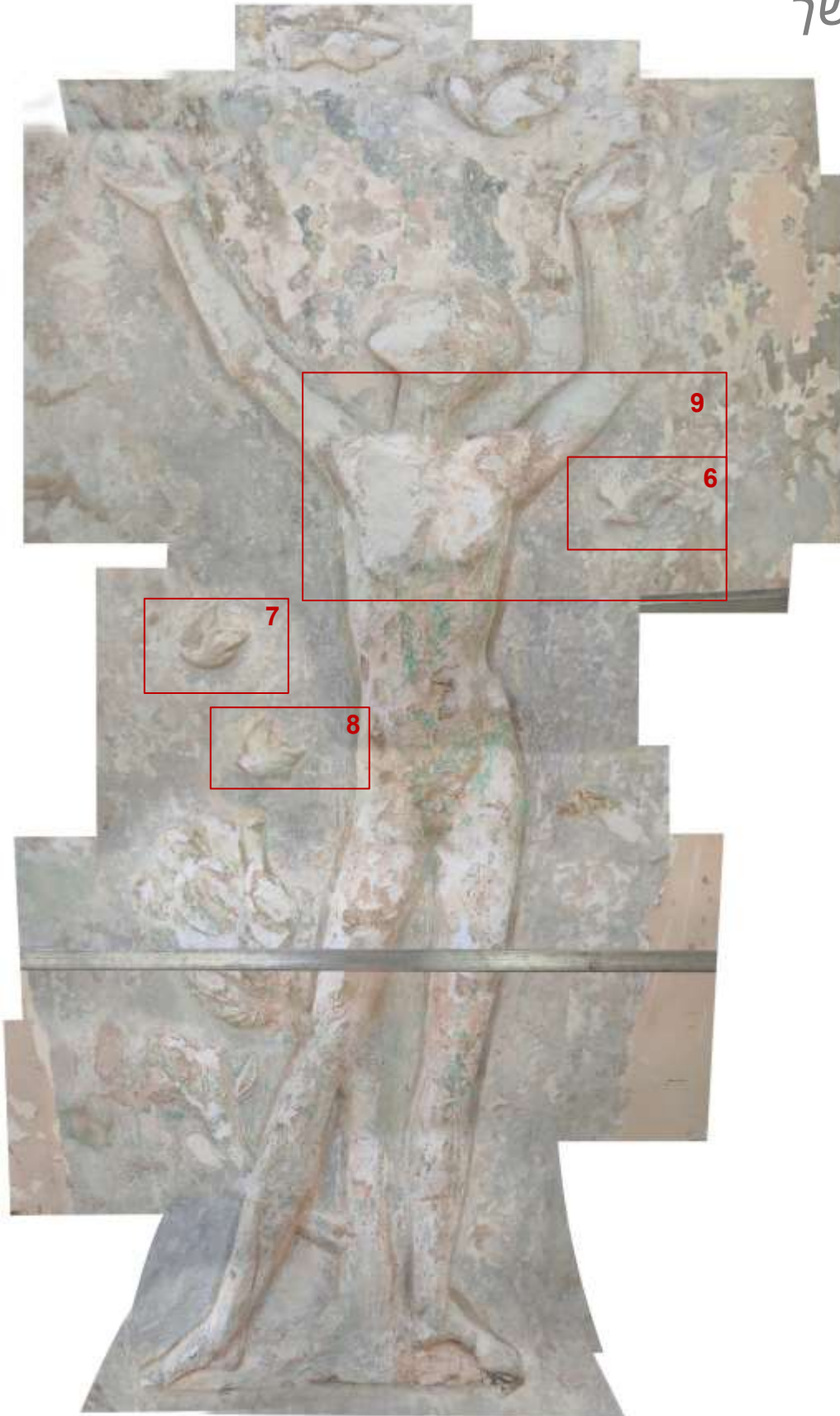
סגירת לקונות בכף רגל ימנית

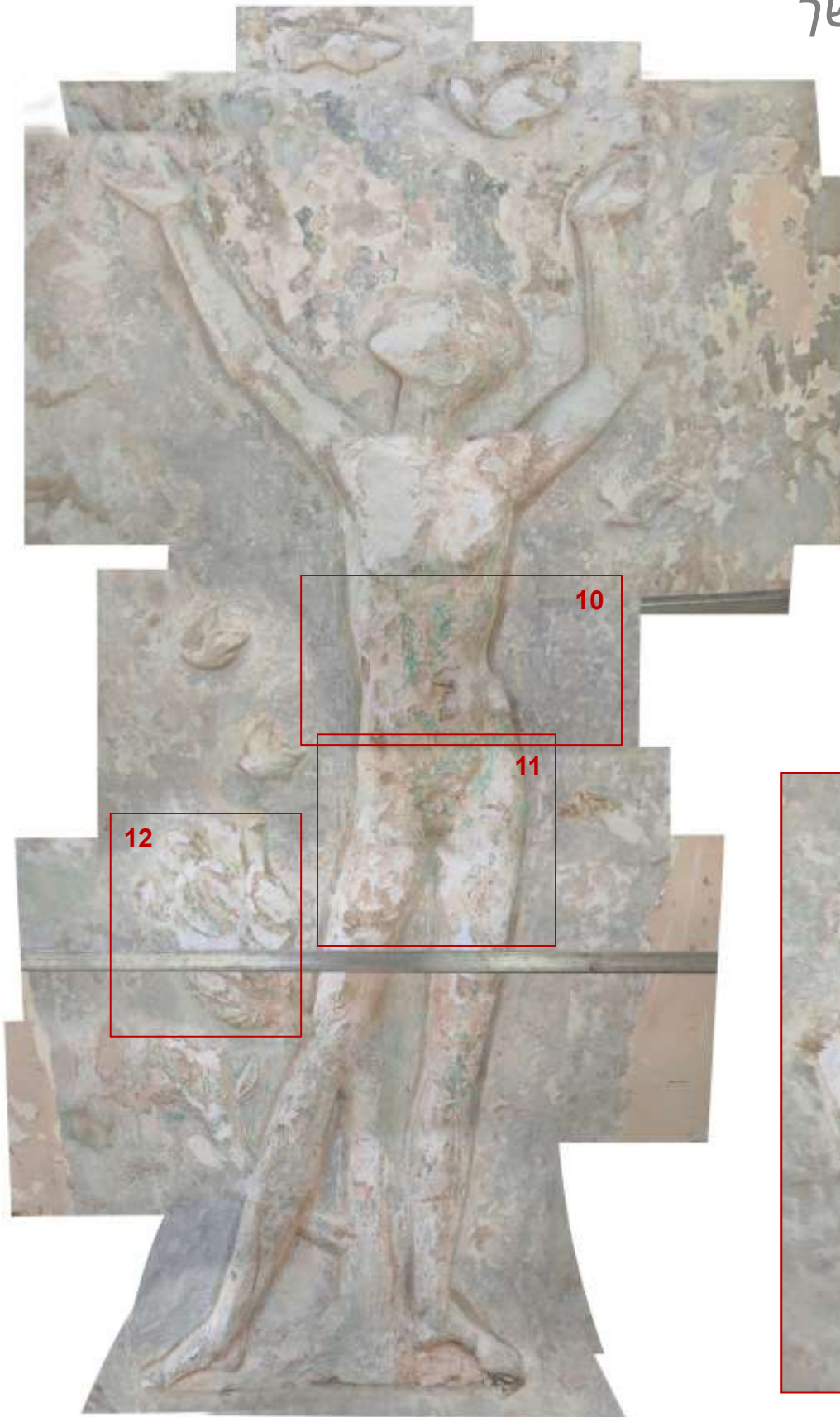
בית מנחם | קיר תבליט 'הנעורים' התערבות שימורית המשך

9. א. מצב סופי. מצב התבליט בגמר עבודות השימור ולפני כיסוי. משמאל קולאז' המרכיב את מצב הגמר של העבודה. מימין – תמונות תקריב של פרטים.

בית מנחם | קיר תבליט 'הנעורים' התערבות שימורית המשך

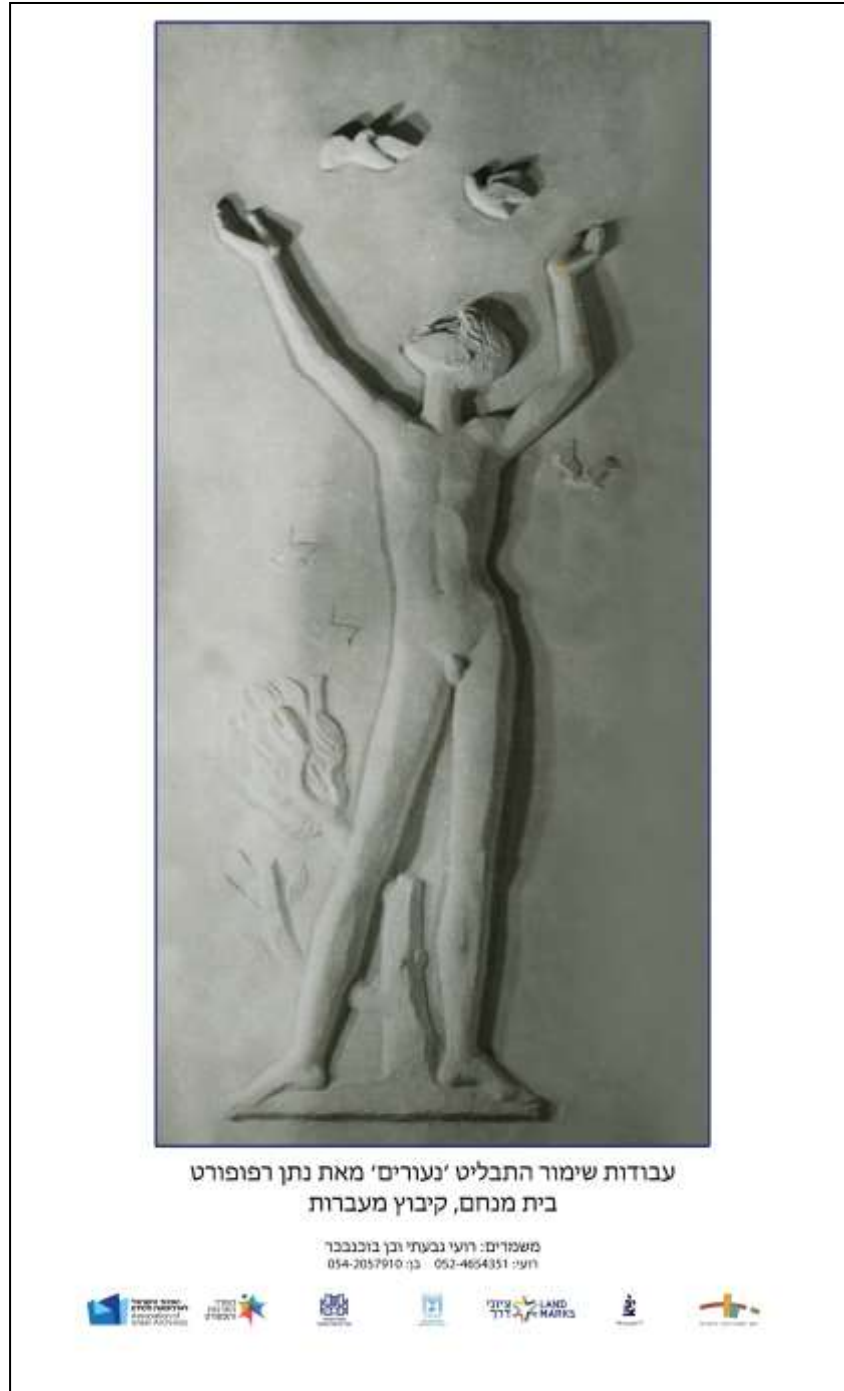

בית מנחם | קיר תבליט 'הנעורים' התערבות שימורית המשך

בית מנחם | קיר תבליט 'הנעורים' התערבות שימורית המשך

9. ב. כיסוי שטח העבודה באופן זמני בבד נושם (ללא מגע בתבליט עצמו) עד להמשך עבודות השימור.

הבאנר המודפס משמש גם כשלט הסברה למהות העבודות במקום ועוזר להסב את תשומת לב תושבי הסביבה לערך התבליט ועצם הנכונות של גופים רשמיים להשקיע בשימורו.

מתיחת בד פלסטי נושם המשמש כהגנה מפני נזקי מזג אוויר ונזקים פיזיים בזמן עבודות צפויות במתחם.

בניית קונסטרוקציית פלדה מול שטח התבליט עם כבלי פלדה מתוחים מצידדיו.

השטח בגמר העבודה

בית מנחם | קיר תבליט 'הנעורים' המלצות לטיפול ותחזוקה

המלצות לטיפול | לאחר בחינת ההיסטוריה של היצירה ומרכיביה ולאחר עבודות השימור הראשוניות שבוצעו ומפורטות בדוח זה אנו סבורים שאלו הצעדים שיש לנקוט על מנת לשמר את התבליט באופן המיטיב למען שמירתו לדורות הבאים. הדברים מובאים לפי סדר הפעולות הנכון לביצוע לפי הבנתי:

א. המלצה כוללת לשימור ולתחזוקה - טיפול בתשתיות

1. מבנה בית מנחם: יצירה זו היא חלק אינטגרלי ממבנה בית מנחם. אחת הבעיות המשמעותיות בתחזוקת היצירה היא חוסר הודאות בנוגע לגורל המבנה עצמו. נכון לזמן הטיפול ביצירה עומד המבנה חסר שימוש זה מספר שנים במצב מסוכן וללא תשתיות חשמל ואינסטלציה. לשימור המבנה יש ערך בפני עצמו שכן מדובר בדוגמה לאדריכלות בסגנון הבינלאומי אשר תוכנן ע"י אדריכל אשר עבודתו עצבה את אופי ומראה התנועה הקיבוצית בימי קום המדינה. לעבודות שיפוץ עתידיות בבניין, השלכה ישירה על שימור היצירה ומצבה העתידי ובמצב הנוכחי ישנו קשר ישיר בין עתיד המבנה ועתיד היצירה.

בכל תכנון שיפוץ בבניין יש לבחון דרך להגן על היצירה מפגיעה פיזית ישירה ועקיפה וכמו כן מפגיעה עקב זעזועים ורעידות במהלך העבודה.

בכל תכנון מהחלופות המוצעות להלן יש לבצע את ההליכים לפני תהליך השימור הסופי של התבליט:

2. ניתוק הקשר המבני בין היצירה ומכלול המבנה: במידה וישנה החלטה להתקדם עם שימור התבליט עד לרמת גמר סופית בזמן שאין ודאות לגבי עתיד המבנה אנו ממליצים לבצע נתק פיזי בין הקיר עליו נמצא התבליט לשאר המבנה באמצעות חיתוך בטון בקו התפר שביניהם. יש לבחון בהתייעצות עם קונסטרוקטור/מהנדס את הצורך לבצע חיזוק לקיר בחלקו האחורי על מנת שיוכל לעמוד באופן עצמאי.

ניתוק הקשר הפיזי בין הקיר למבנה יועיל בכל מקרה: אם יוחלט לבצע עבודות שיקום של בית מנחם – הדבר יקטין באופן משמעותי את הרעידות ופוטנציאל הנזק אשר עשוי להגרם במהלך העבודות. אם יוחלט להרוס את המבנה – יוכל להשאר הקיר כאלמנט נפרד הנושא את זכרון המבנה, היצירה והנצחת האדם אשר לזכרו הוקם בית מנחם.

3. שימור מקטע הקיר כולו: להבנתנו, אין הגיון בטיפול סופי בתבליט כשלעצמו מבלי לטפל בקיר הנושא אותו. לכן אנו סבורים כי יש לבצע הליך שימור מלא לקיר כולו (לאחר ניתוקו כמפורט). הליך זה יכלול שיקום פגעים בבטון הקיים והשלמת תוואי הקיר כולל פתחי הקשתות שנהרסו בו ועמו כן טיפול בנזקים מיקוביולוגים וביצוע קופינג לחלקו העליון.

במסגרת הטיפול בקיר יש לקבוע את אופן סיום הקיר והשתלבותו במרחב החדש שמתקיים מסביב. רפרנסים לאופן השתלבות הקיר בסביבה בתקופות שונות ניתן למצוא בדוח זה בפרק הסוקר את ההיסטוריה של בית מנחם ובפרק תמונות היסטוריות.

בנוסף מומלץ לייצר אזור איטום וספיגה בבסיס קיר היצירה ע"י חפירה, חיפוי יסוד הקיר ביריעות איטום, הנחת צינור ניקוז גיאוטכני בבסיס הקיר ומילוי חצץ בחלק החפור עד לגובה הקרקע.

4. חלופה להצעה בסעיף 3: במידה ומוחלט כי אזור זה יהרס לחלוטין והקרקע תשנה את יעודה, ניתן לשקול ניסור מקטע הקיר עם התבליט והעברתו למיקום חדש. פעולה כזו דורשת קיבוע של התבליט ופיקוח של מהנדס ומשמר.

ב. המלצה להתערבות שימורית סופית

1. השלמת פרטים: במהלך העבודות הושלמו פרטים ביצירה באופן חלקי בלבד בשביל להנגיש את קווי היצירה המקוריים שעברו בלייה כבדה. יש להשלים פרטים ביצירה באופן נאמן למקור עד כמה שניתן ובאופן שיפריד מקור משחזור (למשל על ידי מפלס נמוך בכמה מילימטרים מהמקור).

2. גמר פני שטח: יש לבצע חשיפה עדינה של כל שכבות הצבע הנותרות עד לפני שטח חלקים תואמים את המקור.

3. גווני צבע: בהתאם לדוח זה קיימות שלש אפשרויות של גווני צבע ליצירה הסופית: האפשרות הראשונה היא טיח לבן חלק חשוף, האפשרויות האחרות הן גווני צבע אפור. במידה ומתקבלת החלטה לצבוע יש לבצע בצבעים על בסיס מינרלי.

ג. המלצות לתחזוקה | יש לקבוע מי האדם/הגוף האחראי לתחזוקה עתידית של התבליט.

על גורם זה להיות אחראי לביצוע פעולות אלו או להזמין ביקורת של משמר:

- 1. ניטור תקופתי** (פעם בשנתיים לפחות). של בעיות רטיבות והתפוררות החומר כמו כן תשומת לב להיווצרות כשלים חדשים או הופעה מחדש של כשלים ביצירה עצמה ובסביבתה.
- 2. שמירת עותקים** זמינים של תיעוד זה ושל דו"ח ביצוע עבודת השימור.
- 3. שמירת רשימת אנשי קשר** לטיפול ביצירה בשגרה ובחירום.
- 4. הגנה:** מניעת גורמים אשר עשויים לחבל ביצירה (תוספות בניה, צמחיה מתפשטת, התקנות מקומיות של דברים בקירות המבנה, בניית מבנים נוספים בסמיכות). וכמו כן, תיאום הגנה על היצירה (בליווי משמר) במקרה ומתוכננות עבודות שיפוץ או הריסה במבנה בית מנחם.

כל קטעי העיתונות מתוך ארכיון עיתונות יהודית היסטורית אלא אם מצויין אחרת

עלם מוארשה על המשמר בנוב

על פסל אנילביץ, טעשה נתן

*

בנוב אנילביץ והביו לא נשטע בהלווייתם של הצעירות צבאיות, לא שלו מקהלת ולא ניגנו תזמורות. אבל עכשיו, כאשר לקול ירידת הר"ב בים וחריצת התזמורת, במעמד קהל אלטיב, היסר הרצל שהלוי את הפסל — ראו עינינו דמות של עלם צעיר, בעל פנים ילדותיים כמעט. העטוד גלוי חות, דרך זמון שוב ליירות את ריסוד נו סמוערת'בית, סוב להגן על עמו. כבר שפעתי פענה, כי אנילביץ של רפופרט הא פתח מדי יודעי, פתח מדי "משמ" ו"מאז" יצבור אלי עד זמן עד שהכל יבנינו כי "יהיך, כי מהר, כי "צריך" להיות כך, כי זו ויהיה כוונתו של האמן.

דואי טיש ברטות הזאת משהו עלם יוני, והריסון שבידו יכול היה להיות גם דיסקים, שטיחים בחזרות ספורט' בית, ודוקא זה אינו מקרי, כי אין הוא איש-פלחמה ולא חייל סקצועי, שידו אומתה לרצות הרבה יותר מהוד האחרות ברסון מנסתא אולי את פתחתה של רפופרט, הוד השנית — הוד החכמה היוצרת של פועל מורדני בעל תבונה-כפיים גדולה.

הספורר והלוחם אבא קובנר זיכר על כך בשעת הסקס' התנינו, אילו נש' אל מרדכי אנילביץ' בחיים, בלי ספק היה בא לכאן לאתר המלחמה, כשם שבאו לכאן צעירים וצעירות אחרים, שנטארו בחיים, מתניעת הנער שאלה השחיץ, כשם שבאו לכאן רוב החברים ענטארו בחיים מתארנין הלוחם, אשר תיישבו בקיבוץ אחר, אילו בא תהי' היה אף הוא כאתר המחורים הנותנים מראקטורים בארץ ובוריה, במלית כבישים, הוא היה חי ועובד כאן כבר הם, ואולי היה נוסל כאן התנגה על הארצה, שבא לבנות ולנסוע בהי', כשסתכלים ביצירתו של רפופרט, רואים ומרגישים משהו מהי'.

הכל היה כה יפה להפליא על אותו מנרש רחבידיים, תחת כיפת השמים בדרת היום... כחלום של נבול, חלום של חסמה...

קודם כל — טחנות הילדים והנערה, הערשים כאו כל הגינה לייסרוב עליהם, אפילו בעצרת'אבל הם הגם ה"מחנות" ניס' הראשיים, ואם יוס'הסרון מקבל עיי כך צביון בוחר יותר וטל'התקה — יש לוקח זאת לזכותה.

לאליהם הם עוזרים ובאים, בשיחם הרועש הם עולים וסלואים סבנויה-משא ענקיות, הם מצטרפים בקרנות הרבכה הסיחות עד אשם מקום, נערים ונערות לכוישים לביש כמעט דומה, במנסיהם הקצרים, בחולצות'בר כחולות, שצבען כה בולט על הרקע האדורס של אורשת ישראל.

במסמחת לראש, או סבסע בד, או פשוט בגילוי ראש (רובם דוקא בעלי שער בחיר), כששוחזלי הסודר עוזרים להם סביב הצואר או תגזרים על הטפן, כמאות וספסלים ליישיבת אין מבונים לעד' נב, ברגלים יחות, בנופת עוזרים לשהגה הם כתיישיבים בתוך הוול, בעת שהגם אפים מסייעים נאמייהם — עעמידים הללו פנים מהורחות כלסי הבמה, וכשעה פסעה משוחים הם בחול, ססני נים אחרו בין אצבעות ידיהם, ואפילו החול שבין אצבעות הרגלים לא איכפת להם, שהרי הם כבר ילדי החולות האלה...

*

המתים באביב ישיהם — גם התופלים באבם — נפארים צעירים לעולם... ילודי יד'מרדכי מהתהרים וטדברים וחולטים על מרדכי אנילביץ כעל הגר שלהם, ואמנם כן הוא, בעינינו ראינו זאת.

כאשר היסר הלוח מעל הרמת לעינו המוריים הנאסרם, עמד אנילביץ' בוקף משפר'כבוד של נערים ונערות צעירים, והוא היה כאחר מהם.

זמרחק לא רב טכאן — תנכול המצרי, בלילות מחלטים כאן האנשים כשנסקס על שכמם, דמות הברונזה שלירי מנרלי'חיים תעזור להם לשטוד על נבול המדינה, עלם מוארשה עומד על המטטר בפי באות הנב.

רחל אורבך

יוס'הסרתן בקיבוץ יד'מרדכי היה בו משונו פן החלום, כיווד — לטי שניטה ללא הספק לקשוד את המראת של היום ושל כאן עם הודותיו בוארשה פלמני שמתנה שנים, כאשר הגיסו בעד ונלחם, וגם עם החזיות בוארשה פלמני שלוש עינים, כאשר גילו שם ביוס'השנת החבר' טי למרד את מצבת לוחמ'הגיסו — אף היא יצירתו של נתן רפופרט.

נוכרת אני בשורה של שיתוח, שהיו לי עם נתן רפופרט, בשנת 1946, בשעה שהעלה על הגייר את הריסוסים הראשונים למצבת ה'ארשאית, הוא חיפש תודנות לשוחח עם אנשים, שראו את טאורעות הימים והם במי עיניהם, רצה לשמוע עוד ועוד.

בקיץ 1947 פגשתי את רפופרט בפאריז, בילינו שעות ארוכות באולטיס ובין מיואן'רודאן, ורפופרט ריבר אלי על אודות תפסלת'האסן האהב עליי, לפני שנפרדנו נהעכנו ליד "שער הגיהנום" (מיצירות רודאן), ופתאום מצאנו את עצמנו משהחום שוב על הנשף הקרוב כל'כך לשנינו — בעית היצוב הפלסטני של סטוד'הגיסו ולו' המ'הגיסו.

בוארשה כבר נקבע הסקס' להקמת המצבת של רפופרט, כבר הורסו הישים מטי'היה, האסן עצמו עמד כבר אז, כמדומה לי, במעברת בארזי על ב' צ' ו' ע' ו' של דמויות יצירתה, אולם כשהתחלנו לשוחח בענין זה הרי נעתי שרפופרט עוד לא לגמרי החליט בנפשו בישאלה: דמות אחת או דמות אחרת? פסלים תחת כיפת'השמים או רפודות מחוטבתות בחוד מצבה, שתכלול עוד מספר יסודות?

לא נטאר לו לאסן זמן רב לעיין בבעיות אלו, במשך שנתיים תוכננה ובוצעה היצירה, שנועדה להקיים מאת כשנים.

המאבק והסליון של סגיני הגיסו בוארשה נהחלל לרוב לא תחת כיפת השמים, אלא על עליות'רג ובמרתמים, בתורים הנודעים ביהוד ובחרים הצ' דים ביותר, ועיבורה זו מצאה לבסוף את כיוונה בקביעת קבוצת הדמויות של הפסל לתוך הסקע של מצבת החלוקה, המסמלת את חוסת הגיסו.

מצבת לוחמ'הגיסו פסנת 1948 — אנדרטת מרדכי אנילביץ בשנת 1951 — וכשראיתי את היצירה המרשית, הרי דרתי: מי יודע, שבא יש כאן גרסה חדשה והמשך של היצירה הראשונה והיוצ' גרסה כשלה יותר, מ'מקקת מכל מיסבוליום, הפלה האחרונה המוסלמת על הגוש, גיבור'הגיסו הצעיר.

ועם זאת יתכן כי זהו כבר מעבר לנרשא הרש.

*

בוארשה היקמה סבצת'החברות לגי' בוריה'גיסו בלב ספסת החורבות, על רקע עיר'המיליון, שסעמים כספר לחמה ובערת באש ננורסה בירי תאוב, ועתה היא פקיעה שוב את הריסתה, כאן הוקם הפסל בגבולו של ישוב קטן, אבל גם כאן רואה העין שרדי' חורבות מסביב, ישבו סקס' מתורבותיו, הפסל עומד על רקע מנרלי'המים הגרוס והי נקוב סטנור'תוחמים, מ'ל גבעת שניה, שלעית סתנוסס מנרלי'פים שני נקוב כדורים גם הוא, ולרגליה נכרת קברי החאים של עשרים וארבעה סגיני יד' מרדכי, שנפלו במקום זה.

אך בן ענתיים הי' וישבו קטן זה כשהעג' לפני שלוש שנים במסיון, במשך ימים ארוכים עמדה כאן קבוצה של כמה עשרות אנשים צעירים מ'הימים בנשק טועם ויצרה את סבנעו של צבא טלשים מרדי, המזוין בנשק כבר, בכך נתנה להגנה את האפשרות להגין ק'הגנה שני והפכה לאחד המרדמים שהכריעו בתוצאות פלחמ'השחריר.

מצבות לזכר המרד

שד גיטו וורשה

מאת א. רות, סופר הארץ-ישראל

פסלו של המנוח מרדכי אנילביץ, מפקד המרד בגאטו ווארשה, שהוצב זה עתה ביד מרדכי (הקרויה על שמו) הוצב היום לפני באי כוח העתונות על ידי הפסל נתן רפופרט.

הפסל הוא דמות הגבור המשתער קדימה, כשבידו רימון יד עשוי מ' ברונזה, וגובהו 4 מטרים. הפסל הועמד על גבעת חול ליד מכון המים של הנקודה, שגהרס בידי המצרים במלח' מת העצמאות. גם חרבות מגדל ה' מים, שישארו חלק מן המצבה.

הפסל ייגלה לעיני הציבור בי' במאי.

על גבעה, הנמצאת מצדה השני של הנקודה, מקים עתה הפסל רפופרט מצבת זכרון אחרת מעל קברם של 24 האנשים, שנפלו בהגנת הנקודה. מצ' בה זאת, שתהיה מוכנה בשנה הבאה, מתארת בקבוצה של דמויות אל'גורי ריות את מלחמת ישראל.

כשהיו שתי המצבות מוכנות, יק' שר ביניהן גן גדול.

האמן, בן ה'44, שהתפרסם בגלל מצבתו שהקים על חורבות גאטו וואר' שה, הודיע על כוונתו להשתקע בי' ישראל.

הארץ, אפר' 1951

דבר, מאי 1951

מת מהתקף לב נתן רפפורט - פסל השואה

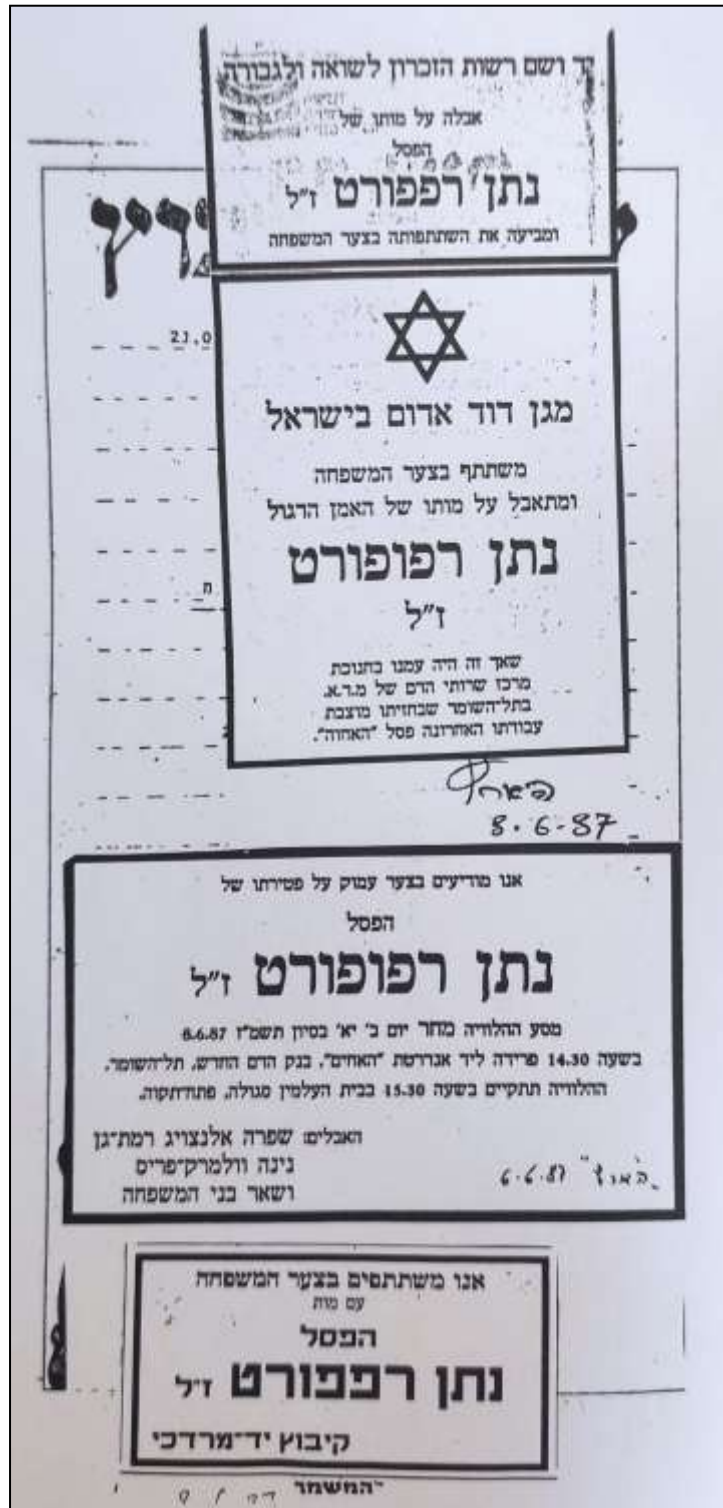
צב בפארק פסל החירות, בניו-יורק. אחת מעבודותיו הראשונות של רפפורט היא "התקוממות גטו וארשה". היצירה ניצבת בווארשה, ברחוב שבו החל המרד, והעתק שלה ניצב ביד ושם בירושלים. רפפורט נולד בווארשה. שנות מלחמת העולם השנייה עברו עליו בבריה"מ. לאחר המלחמה חי בצרפת ובישראל. לארה"ב הגיע ב-1959 וקיבל אזרחות אמריקנית ב-1965.

ים", הוקדש למרכז הדם של מגן דוד אדום זרמתיגן. בששת החודשים שקדמו להעברתו למשכן קבע בישראל, ניצב הפסל בכיכר האג המארשלד, במרכז או"ם, ושימש מוקד זשיכה לרבבות מבקרים. הפסל "שחרור", שרפפורט השלים ב-1985, הוא יד לזכר הח"ילים האמריקניים שסייעו בשחרור אסירי מחנות הריכוז כתום מלחמת העולם השנייה. הפסל, המראה חייל נושא אסיר משוחרר, ני

מאת רן דגוני סופר מעריב בניו-יורק

נתן רפפורט, "פסל השואה", מת אור ליום ו' מהתקף לב בבית-חולים בניו-יורק. בן 76 היה. רפפורט, שיצירותיו הנציחו את זוועות השואה, התגורר לסירוגין במנהטן וברמת-גן. הלווייתו תערך מחר (יום ב') בישראל. פסלו האחרון של רפפורט, "אחוות הא"

מעריב, יוני 1987

מודעות אבל מעיתונים שונים, 1987, ארכיון ציפר לאומנות, אונ' ת"א.

הארץ, אפר' 2015

יום השואה | סיפורו של הפסל שהקים את האנדרטה החשובה ביותר לזכר השואה

הוא היה נער עני בוורשה, סירב להציל את יצירתו בברלין הנאצית, וניצל כאשר יצר פסלים לשלטונות הסובייטים. ביוגרפיה חדשה משרטטת את סיפור חייו של "פסל השואה" נתן רפופרט, שהקים את האנדרטה האיקונית לזכר מורדי גטו ורשה

עופר אדלר, 15 באפריל 2015

האנדרטה לזכר מורדי גטו ורשה, בלידה משה דולר

מאחורי חלקת קרקע באזור תעשייה בעפולה, ששטחה 1.5 דונם ושוייה כחילוף 700 אלף שקלים, מסתתר סיפור משפחתי-היסטורי עצוב. שלמה זלמן רפופרט, שוחט בן 74 מוורשה, רכש את הקרקע הוא ב-1934, כחלק מקבוצה שחבריה רכשו קרקעות בארץ ישראל ממניעים דתיים. תשע שנים לאחר מכן הוא נרצח בידי הנאצים, לצד כמה מילדיו, עם חיסול גטו ורשה. נכדו, נתן רפופרט (1911-1987), שעזב את פולין ב-1939 וניצל בכך מגורל משפחתו, זכה לתהילה עולמית כ"פסל השואה". ב-1948, במלאת חמש שנים למרד גטו ורשה, הוא הקים בוורשה את אחת האנדרטאות הראשונות והחשובות ביותר לזכר השואה – האנדרטה לניצחי המרד בגטו. ב-1975 הוא בנה העתק חלקי שלה ב"יד ושם".

רפופרט, שנדל במשפחה ענייה וקשת יום בוורשה, סיפר לימים כי מצא מפלט חלקי בבית סבו, שלמה זלמן, שם בילה את החופשות מלימודיו ב"חדר". הוא נהג לצפות בסבו שהשיג קום כדי להשחית את סכיניו לקראת יום העבודה, וזכר את שטיח הקיר בביתו, עליו תואר סיפור עקדת יצחק. "עברי מורכב ממגרות של צער. כל פינה במגרה נדושה בכאב ילדות בבית שלא היה בו מאומה אלא עוני מנוון". נזכר לימים, בביגרפיה חדשה, "נתן רפופרט: אמן יהודי", שחיברה בתיה זנבר (הוצאת ידי יערי בגבעת חביבה וידי יצחק בן צבי), מנצח וזכרון ילדות קורע לב של רפופרט. "מעולם לא היה נספך בבית – לא לתשלום שכר הדירה ולא לקניית מוון. אפילו לבר מצווה שלי שכר מורה שקיבל אוכל, מהמעט שהיה בבית, כחלק משכרו. האיש היה קטן, צנוע, מלומד וריח רע נדף מפיו, ובעיקר, היה רעב כמנון. אבל גם הוא הרך, כי גם את המעט הזה לא יכלו לשלם. ואני לא הייתי מוקן לבר המצווה. זאת הייתה הטרומה של ילדותי", סיפר.

בחנינת בר המצווה העצובה של רפופרט, באמצע שנות ה-20 של המאה הקודמת, לא תיארה לעצמה המשפחה שיהרע מכל עוד לפניו. רבים מבניה, כולל הסב שלמה זלמן, נרצחו בחיסול גטו ורשה ב-1943. חלקת הקרקע שרכש הסב תשע שנים לפני כן נותרה ללא בעלים, משום שאיש במדינת ישראל לא נקף אצבע כדי לאתר אותם. גורלה היה להפיק, כמו גורל רכשו רב אחר של קורבנות שואה, שהיך לאיבוד בבנקים, במשרדי ממשלה ובנפיים אחרים בישראל. ב-1999 פנתה קרובת משפחה של נתן רפופרט לישראל וביקשה לברור מה מצב של הנכס, אך העלתה תרס. האשה, המתגוררת בבריסל, סיפרה לרשות כי בעבר שמעה מאביה על הקרקע בעפולה, וביקשה לברור מה עולה בגורלה. באפוסטרופוס המליי במשרד המשפטים פסח אותה בכך שהמידע שהעבירה אינו מספיק.

המצב השתנה לאחר 2006 עם הקמת "החברה לאיתור ולהשבת נכסים של נספי שואה". פנייתה הבאו האשה נענתה בחיוב. הפעם, במקום לפסור אותה בטענה כי לא סיפקה מספיק פרטים, פתחה החברה לאיתור בחקירה משלה, כדי לבדוק את טענתה. כך נמצאו מסמכים ארכיוניים כמו שטר המכר, שתיעדו את רכישת הקרקע ב-1934, יפיו הכוח לרכישת הקרקע ודף העד ב"יד ושם" שמילאה הנכדה על סבה. בחן התגלה, כי הצלם אדם חבין, אביה של הקולנוענית מיכל בת אדם, שהיה חברו של נתן רפופרט עוד בקן השומר הצעיר בוורשה, שלם את החסים על הקרקע בעבור המשפחה בשנות ה-50, ככל הנראה בשליו של חברו. חבין, שעלה לארץ לפני השואה, נר תחילה בעפולה. "פוסו אדם" בבעלותו היה לשם דבר בכל העמק. בהמשך עבר לחיפה וגם שם פתח חנות צילום. משפחתו של חבין אותרה בידי החברה להשבה, והעידה על הקשר שלו עם נתן רפופרט ועל כך שבתו של רפופרט אף ניסתה לברר פרטים על חלקת ה הזו בעבר.

לפני כמה חודשים, כשהקצוות נסגרו והיה ברור מעל לכל ספק כי הקרקע בעפולה שייכת ליורשיו של רפופרט, החברה ליורשת מבריסל כי היא זכאית לקבל את חלקה בקרקע. יורשים נוספים, בהם בתו של נתן רפופרט, התבקשו להמציא מסמכים נוספים הדרושים לזיהויים. ד"ר ישראל פלג, מנכ"ל החברה לאיתור ולהשבת נכסים של נספי השואה, אמר כי סיפורם של ירשי רפופרט מוורשה הוא ביטוי מובהק לסיפור ה קרא לציבור לעין ברשימת הנכסים באתר החברה, כדי לאתר נכסים שהיו שייכים לקרובי משפחה שנרצ בשואה. סיפור חייו היוצא דופן של רפופרט מתואר בהרחבה בספר החדש. עוד כשהיה בן 15 נאלץ לדא לפרנסת המשפחה בוורשה. מדי בוקר בחמש היה יוצא לרחוב הקפוא בדרכו לבית מלאכה לפרטי אדריכל שבו ייצרו עמודים, כתורות ועיסורים שונים לבניינים. משכורתו לא הספיקה לפרנסת המשפחה, ולכן החל לחבר פסלים משלו.

ב-1931 החל ללמוד באקדמיה לאמנות בוורשה. חמש שנים אחר כך, הפסל שלו, "הסניאית", זכה בתחרות של אמנות וספורט, ועמד להישלח לתצגה באולימפיאדת ברלין שנערכה באותה שנה. רפופרט סירב, והחליט לוותר על נספי הפרס שניתן לו. בנקודה זו הוא זיהה את הקשר בין האמנות והיהדות שלו. במלחמת העולם האנייה עבד רפופרט בברית המועצות, שם המשיך לעסוק בפיסול – הפעם בהזמנת השלטונות הסובייטים. בעיתון פולני שראה אור בגובוסבינסק קרא לראשונה על חיסול הגטו, בו נרצחו בני משפחתו, בהם סבו, וחבריו. בשלב המוקדם הוה כבר החל לתכנן את הגרסה המוקדמת של מה שנהפך לימים לאנדרטה לניצחי מרד גטו ורשה.

ב-1946 שב רפופרט לוורשה. העיר שפגש או לא דחתה לזו שעזב בספטמבר 1939. "מצאתי עיר הרסה לחלוטין. הקהילה היהודית הייתה במצב קאטי. הניצולים החלו להגיע לבתיהם, ואשלא מצאו אותם, רבים מהם עזבו", סיפר. גם מבחי משפחתו, ברב לזו של הגטו, לא נותר דבר. כמה חורשים לאחר מכן הוא הוזמן לישיבה בלשכת סגן נשיא המשרד לשיקום הבירה בפולין, שבסימנה אושר האתר לבניית האנדרטה. "האנדרטה הייתה לנושא הראשון שעלה לדיון בקשר לבניית החדש של ורשה, העיר שהיסדר נשבע שלא תקום יותר", אמר רפופרט. "אעשה כל מאמץ שאנדרטה זו תהיה אחת המונומנטליות ביותר באירופה", הבטיח אז.

החיון ניס מקהילות יהודיות ומהרשויות בפולין. הכנת האנדרטה הושלמה בפאריס. במאוס 1948 היא הגיעה באונייה לנמל נדנסק בפולין. המטען, ששקל שישה טון, הועבר למשאית על ידי אנשי הוועד היהודי המחוזי, שציוו בהרשאה של המחלקה לתעבורה המתירה מעבר מטען חריג בדרכים ציבוריות. רפופרט שלח מברק מיוחד ובו ביקש מנהג המשאית להימנע מלשאת ודקה בדרך. בטקס חנוכת האנדרטה נכחו 20 אלף איש, מרביתם ניצולי שואה. 133 משלחות מ-24 מדינות השתתפו בו. "כשעמדנו על חורבות הגטו, מחכים להתחרת הסקס, החל להתקופץ ברוח פיסות של דפי ספר יהודיים ששרפו הנאצים, ומילאו את האוויר שמסביב לנו. שקט עמוק השתרר. מנורות שבעת הקנים שבאנדרטה הבהיקו בשבע להבות. וכשהרב נשא תפילה, החלו אנשים לבכות חרש", סיפר לימים.

רפופרט מנצח את "אנדרטת החורש" של המשפחה בניו יורק, 1965. צילום: ג'ו ויליס / ארכיון

את הסקס תיעד במאי הקולנוע נתן גרוס בסרט "יום השנה החמישי למרד גטו ורשה". ביום השנה למרד, ב-19 באפריל, הוא יקרן במחזא בפעם הראשונה בסנימטק תל אביב אחרי שעבר שמוז ועיכוד זניסילי בידי בנו של גרוס, חוקר הקולנוע העברי יעקב גרוס. בארכיון הקולנוע האומי בוורשה ובמערב "ריאיוורקס" בתל אביב נגרסה מקוצרת של הסרט ומנה ביסוי. רפופרט פיסל ברבות השנים גם את פסל מרדכי אנילביץ בקיבוץ יד מרדכי, "אנדרטת המנינים" בקיבוץ נגבה ואת "אנדרטת מגילת האש" בעיר הקדושים. ב-1987 הוא מת מהתקף לב בניו יורק.

מראשית שנות האלפיים, כאשר החל תכנון פינוי שטח מוסד רמות חפר החל גם הדיון על גורלו של בית מנחם. בספט' 2017, לאחר פינוי המוסד התחמם הדיון מאד והטענות בעד ונגד שימור המבנה יצאו את גבולות הדיון הקיבוצי. המועצה לשימור והמועצה המקומית נרתמו לעניין והוצעו פרוגרמות שונות שהועלו בגרסאות רבות בישיבות הקיבוץ. בעקבות הדיון הער פורסמה כתבה ביקורתית מאת מיכאל יעקבסון באתר XNET שהפכה לנושא לדיון סוער בין חברי הקיבוץ. להלן מובאת הכתבה וחלק (קטן) מהתגובות אליה.

שלחו להדפסה

הכי קרוב אליך, וילה: קיבוץ מעברות זורק את המורשת לטובת נדל"ן

חבר הקיבוץ שנהרג בגבורה ב-1948 הונח ב"בית מנחם" בלב המשק, בתכנונו של אדריכל באוהאוס מהולל. שיפוץ יעלה רק 2 מיליון שקל, אך ההחלטה נפלה: להרוס מיכאל יעקבסון

גלי ההריסות שמכסים את הגבעה בקיבוץ מעברות הם הקבורה העלוכה שלה זכה המוסד החינוכי הוותיק "רמות חפר". בהחלטת חברי הקיבוץ שבעמק חפר עבר המוסד למקום אחר, בתיו נהרסו, ובמקומם מתוכנן מיזם נדל"ני שבמסגרתו ייבנו כ-64 יילות עם חניה כפולה לכל אחת מהן. היחיד ששרד את ההרס, אך רק בינתיים, הוא "בית מנחם" בתכנונו של האדריכל שמואל מסטצ'קין. מתוך הכרה בחשיבותו של בית מנחם, סירבו אדריכלים שונים להיענות לבקשתה של הנהלת הקיבוץ לחתום על טופס היתר הריסה. לבסוף נמצא מי שחתם: הנדסאי לואי תכרורי, תושב קלנסווה. עד שהמועצה המקומית עמק חפר לא תאשר את הריסתו, עומד הבניין בתוך שדה ההריסות. "בית מנחם" הוקם לזכרו של מנחם זינגר-יורש, חבר קיבוץ מעברות שנפל בקרב במלחמת העצמאות. ואולם, רוב חברי הקיבוץ מעדיפים את שכונת הווילות על פני ההיסטוריה שלהם וההערכה לחבר שנפל. ההחלטה על הריסתו התקבלה בשתי הצבעות שקיימו חברי מעברות - הצבעות שפילגו את החברים בין אלה שהתנגדו ובין אלה שתמכו, ובראשם אייל רומי ושחף עקביא, מרכזי הוועדה שטיפלה בנושא. מאז מנסים להציל את "בית מנחם", השריד האחרון של "רמות חפר", רק קומץ חברים, בוגרי המוסד החינוכי, ונאמני שימור מבני מורשת בישראל.

הבאוהאוס האמיתי

גם בשעתו הקשה, "בית מנחם" עדיין מתבלט באיכותו, שיכולות להיחשף מחדש בפעולה פשוטה. למעשה, זהו אחד הבניינים הבוודיים בישראל שזכאי להיקרא "בניין באוהאוס": האדריכל שלו באמת למד בבית הספר הגרמני המפורסם, שהעניק לסגנון את שמו.

מעברות הוא לא עוד קיבוץ, אלא אחד מהארבעה שהקימו את "הקיבוץ הארצי השומר הצעיר", ובמשך עשרות שנים נחשב לאחד הקיבוצים החזקים בארץ, עוד לפני שהתעשר לאחרונה ממכירת מפעל "מטרנה" בחצי מיליארד שקל (ועל כך בהמשך). המוסד החינוכי שהוקם בו היה, מבחינה אדריכלית, תוצר ייחודי של שני בוגרי "באוהאוס": שמואל מסטצ'קין (1908-2004), מתכנן "בית מנחם", היה מבכירי האדריכלים בתנועה הקיבוצית; אריה שרון (1900-1984), שתכנן את כל בתי המוסד למעט "בית מנחם", היה מאבות האדריכלות הישראלית, זוכה פרס ישראל והאיש מאחורי תוכנית המתאר הראשונה למדינת ישראל (בקירוב תוקדש לו תערוכה מקיפה במוזיאון תל אביב לאמנות). אליהם הצטרפו צמד אדריכלי הנוף המהוללים ליפא יהלום ודן צור (גן השלושה, קמפוס אוניברסיטת ת"א ועוד), שגם הם זכו לימים בפרס ישראל.

בית מנחם, מבנה החד-קומתי ש-200 מטרים רבועים שטחו, נצבע בלבן בוהק, נקי וניטרלי. סגנון הבאוהאוס התאים היטב לשאיפתה של התנועה הציונית, שביקשה לברוא את "היהודי החדש" ולדחוק את דמותו של היהודי הגלותי. בשונה מהבנייה הכפרית בקיבוצים, שבאה לידי ביטוי במבנים האחרים במוסד "רמות חפר", כאן לא היו גגות רעפים משופעים אלא גג בטון שטוח. בהתאם לרוח המודרניזם, הבניין נקי מקישוטים.

האדריכל כן התייחס למיקומו של המבנה בתוך סביבה צעירה ותוססת, והוסיף קיר עם חורי הצצה מקושטים, שהעניקו לו אופי קליל שמזמין משחק. אותן קשתות חזרו והופיעו בעבודות רבות של מסטצ'קין, בעיקר בחזיתות של חדרי אוכל קיבוציים (כמו שובל, עין גדי, אדמית ויקום), בבית המוזיקה בקיבוץ עין השופט, ובקירו בריכת השחייה בקמפוס גבעת רם בירושלים.

שלושה חלקים ל"בית מנחם": במרכזו, במה של תיאטרון פתוח. הבמה מקורה בגג עם פתח מלבני רחב הפתוח לשמיים; משני צדי הבמה אולמות סגורים – ספרייה פדגוגית וחדר מוזיקה. מהבמה ירדו שני גרמי מדרגות סימטריים אל רחבת דשא קטנה, שממנה יצאו טרסות דשא מעוצבות כמניפה. כך יצר האדריכל מרכז תרבותי פעיל ומזמין: ספרים מצד אחד, מוזיקה מצד שני, ובתווך מופעים ותיאטרון.

הבמה משכה לכאן את הקיבוץ כולו. חברי מעברות באו לכאן לראות מחזות בהשתתפות שחקני "הבימה", מופעים של להקת הנח"ל, קונצרטים והופעות מחול. התיאטרון הפתוח הוחרב לאחרונה בעבודות הריסה, הספרייה כבר פונתה עם פינוי בית הספר, ורק הארונות הריקים נותרו עדות אילמת לתרבות שנחקה. על הרצפה מתגוללים ספרי מחזור מושקעים, שהופקו מדי שנה במוסד. בחוברת של 1973 (קבוצת "שחר") מובאים מאמרים ושיחות, שבהם עוסקים הבוגרים בסוגיות כמו "חיי הפרט וחיי הכלל", "חיי הפרט בתוך חיי הכלל", או "ישראל – מעוז פיזי או מעוז רוחני".

בחלקו המערבי של "בית מנחם" הוסיף האדריכל קיר בטון חשוף, שתחם את התיאטרון. על הקיר יצר הפסל המפורסם נתן רפפורט (1911-1987) תבליט של נער עירום, רגליו נטועות באדמה, שתיל מלבב בין רגליו, והוא מניף ידיו בעדינות אל הציפורים החגות סביבו. רפפורט היה אז בשיא פרסומו, אחרי סדרה של אנדרטאות ענק: בשרידי גטו ורשה (1948), פסל מרדכי אנילביץ' בקיבוץ יד מרדכי (1951) ופסל לוחמי נגבה בקיבוץ נגבה (1953). לעומת האנדרטאות הללו, שהונעו מתוך רעיון אידיאולוגי, במעברות הציג רפפורט רעיון אוטופי שבו משתלב האדם הצעיר, העברי החדש, עם האדמה, הצומח והחי.

בתיא דונר, מחברת הספר "נתן רפפורט: אמן יהודי" (יד יצחק בן צבי ויד יערי, 2014), מוצאת בעבודה זו נקודת השקה לפסל האייקוני "נמרוד" של יצחק דנציגר; דינור מתארת את הסגנון כ"גן עדן אוטופי" ו"עיצוב של חלום". מצבו הנוכחי של התבליט מדאיג: ההרס האינטנסיבי ותנועת הכלים הכבדים גרמו רעידות קשות, וחלקים מהתבליט המוזנח התפוררו.

עלייתו וסגירתו של המוסד

המוסד החינוכי "רמת חפר", השני במוסדות החינוכיים של הקיבוץ הארצי, פתח את שעריו לילדי מעברות ב-1945 ביוזמתו של אברהם (בומי) תורן, חבר הקיבוץ וממייסדיו, ממקימי החברה להגנת הטבע. אסיה לשם, בתו הצעירה של תורן, כיום חברת קיבוץ אפיקים בעמק הירדן, חזרה למעברות כדי לחזות בהרס המוסד שבו צמחה בין השנים 1958-1964.

בסיור עם [ערוץ האדריכלות של Xnet](#) היא מספרת על מקום מיוחד שבו לא התקיימו מבחני בגרות, שבו ציונים נחשבו לדבר מוקצה. "אם יש משהו שהיה במהות של המוסד החינוכי, היה זה התרבות – שיעורי מוזיקה, דרמה, אמנות. הכל היה יצירה עצמית, כל מה שמעודד לייצר אנשים חושבים ויצירתיים". כשהיא מתבוננת בהריסות ומתעדכנת בשאיפות הנדל"ניות של חברים במעברות, היא לא יכולה שלא להשוות את המצב לעיקרון המרכזי שעל ברכיו התחנכה כאן: "ההתחשבות בזולת היה המרכז של הכל. המושג 'אני' לא היה קיים; רק 'אנחנו'". לשם מתבוננת בשרידי העצים שנותרו מהגן הפורח, שבו טבל המוסד, ומספרת כי "החיבור למקום התבסס על הכרת הטבע שהקיף אותנו; הכרנו כל פרח, כל עץ וכל פינה בנחל אלכסנדר שצמוד לקיבוץ".

למשק, ובה צילומים היסטוריים של המוסד החינוכי רמות חפר (צילום: ליאור גרונדמן)

הדמוגרפיה עשתה את שלה. בשנות ה-80 החל המוסד החינוכי לשקוע. בסוף אותו עשור נסגרה הפנימייה, וב-2013 (אז ציין מעברות 80 שנים לעלייה על הקרקע) עזבו אחרוני התלמידים את המבנים שעל הגבעה. "רמות חפר" התאחד עם מוסד נוסף ועבר לכפר הנוער "מבואות ים" במכמורת.

מתנגדים להריסה

מהיצירה של אריה שרון ומפיתוח הנוף של יהלום וצור כבר לא נותר זכר. המחשבה על הריסתו הסופית של "בית מנחם", יצירה מובהקת של מסטצ'קין, מרתיחה אדריכלים ותיקים בתנועה הקיבוצית וגורמים נוספים החרדים מפני הזלזול המופגן. "הכוונה להרוס את המבנה כדי לפנות מקום ליוזמת נדל"ן, נראית לי מפגן של בורות וגסות רוח. היא מציגה חברה שאיבדה את תחושת הערך של עצמה", מתרעם האדריכל ויטוריו קורינלדי, מאחרוני דור האדריכלים הבכיר בתנועה הקיבוצית. "גם אם נסכים שיש קשר אורגני בין הצורה והפונקציה שלמענה נעשה התכנון, אינני יכול להשלים עם הקביעה שאי-אפשר למצוא שימוש אלטרנטיבי מכובד למבנה שאיבד את תפקידו. ההזנחה של המבנים הללו מקוממת. ההיסטוריה מלאה בדוגמאות של מבנים שמטרתם הוסבה, והם קיבלו חיים מחודשים".

מוקי צור, שהיה מזכיר התנועה הקיבוצית וערך עם יובל דניאלי את המונוגרפיה של מסטצ'קין, "לבנות ולהיבנות בה – אדריכלות הקיבוץ בישראל" (הקיבוץ המאוחד, 2008), סבור ש"הריסת מבנה מסוג זה מביאה לכך שהמקום מאבד את זהותו. שימור המבנה הוא הדבר האידיאלי. צריך לחדש את התפקיד של המבנה, והדילמה היא אם השימור יבוא בכוח מצד הרשויות, או שיצמח מתוך הקהילה שמבינה בעצמה שאלה דברים שאין להם שיעור, ושאחרי שמוחקים אי-אפשר להקים לתחייה. הם יכולים ללמוד מקיבוץ משמר העמק, שם עשו עבודת שימור ענקית".

חברת הקיבוץ, שהיא גם אדריכלית פעילה, הציעה לשמר את "בית מנחם" ולהפוך אותו למכון כושר, למרכז חוגים ולאולפן הקלטות. חישובי העלויות שהיא ערכה הראו, כי חידוש המבנה ליעוד חדש יעלה כ-1.2 מיליון שקל; הריסת המבנה לטובת שתי וילות חדשות תעלה 2.9 מיליון שקלים. היא טרחה והכינה הדמיות ממוחשבות, המוכיחות כי איכותו של המבנה מאפשרת לצקת לתוכו שימושים עדכניים.

"אני משער שהוא ייהרס בתקופה הקרובה, מבחינתי אתמול" (אייל רומי, שביתו אמור להיבנות על חורבות "בית מנחם") את עמדת המועצה לשימור אתרים ניסחה טל בן נון-גלז, מנהלת מחוז מרכז במועצה, במסמך עמדה שמסרה להנהלת הקיבוץ ביולי 2015. "המבנה הוא חלק מרוח המתחם ומסמל במהותו, מעבר לזכרו של מנחם, את כל הדורות שהתחנכו במוסד ועברו בין כתליו", כתבה. "אין ספק בליבנו שהמבנה ראוי וחשוב לשמר".

למעברות יש כסף

האמן והמבקר יובל דניאלי, שותפו של צור לעריכת הספר על מסטצ'קין (וגם חבר קיבוץ המעפיל, הסמוך למעברות), מזכיר כי קהילה יציבה ומבוססת כמו מעברות מסוגלת להתמודד ללא קושי עם המבנה הקטן והמיוחד. מעברות, אחרי הכל, קיבלה לא מזמן כחצי מיליארד שקל על מניותיה במפעל המשגשג "מטרנה".

"הריסת המבנה תהיה שגיאה תרבותית, היסטורית וארכיטקטונית", מזהיר דניאלי. "מעברות הוא קיבוץ חזק, ויותר משיש לו מפעל - זה מפעל שיש לו קיבוץ. לאורך הרבה שנים, הוא נחשב לאחד הקיבוצים החזקים בקיבוץ הארצי". אלא שהדינמיקה הנוכחית בקיבוצים, הוא מצוין, נשענת במידה רבה על כוחניות של בודדים. לדברי דניאלי, במקרים לא מעטים מתקבלות החלטות בעקבות "מיעוט מיליטנטי שפועל משיקולים כאלה ואחרים", כשלעומתו ניצב רוב דומם שאינו מודע לערכים התרבותיים ולאפשרויות הנוספות".

יובל דניאלי, מחבר המונוגרפיה על מסטצ'קין: "יש לא פעם מיעוט מיליטנטי שפועל משיקולים כאלה ואחרים, כשלעומתו ניצב רוב דומם שאינו מודע לערכים התרבותיים" ובכן, במעברות לא מעריכים את האוצרות שנפלו בחלקם; מחוץ לקיבוץ – דווקא כן. האוספים של רפפורט ומסטצ'קין שמורים ב"ארכיון יד יערי" בגבעת חביבה, ודניאלי מספר על התעניינות רבה מצד חוקרים ישראלים זרים הפונים לארכיון. פסלים של רפפורט נשלחו לאחרונה לתערוכות במוזיאון היהודי בניו יורק ולמוזיאון רמת גן, ובאוסף מסטצ'קין מבקרים חוקרים מכל האקדמיות בארץ; לאחרונה נברו בהם גם חוקרים ממרכז "באהאוס" בגרמניה. בחודש שעבר התקיים על גדות נחל אלכסנדר פסטיבל מוזיקה ואמנות ("גשרים בנחל"), ובמסגרתו אצרה דליה בר אמוץ - חברת מעברות, שעבדה בצעירותה לצדו של מסטצ'קין - תערוכה המתארת את איכותו של "בית מנחם", כדי לחשוף בפני הציבור את איום ההריסה.

"אני לא יכול להתערב בהחלטות של הקיבוץ, אבל הם צריכים לעשות מאמץ כדי לשמר", מסכם דניאלי. "מדובר בציון דרך באדריכלות הקיבוצית, ולא בסתם מבנה שאפשר לעבור עליו על סדר היום. כל אחד בקיבוץ בונה את ביתו באופן אחר, צעות וילות כמו בקיסריה, ו הקו הפשוט הולך ונעלם. המבנה של מסטצ'קין מייצג את הקו של הקיבוץ שאותו אנחנו זוכרים".

החבר שנפל בקרב

מנחם זינגר-יורש, שעל שמו נקרא הבית, נקלט בקיבוץ במסגרת "עליית הנוער", ומאוחר יותר שימש גם כרכז הביטחון. הוא לחם במלחמת העולם השנייה כחייל בצבא הבריטי, ובסיומה נשלח לסייע לניצולי השואה להגר ארצה. הוא היה לוחם פלמ"ח ובמלחמת העצמאות הוזעק לחזית, באזור שבו נמצאת כיום יהוד, לתפוס עמדות שאנשי האצ"ל נטשו. בקרב מול לוחמי הלגיון הערבי הוא נפגע בחזהו, והורה לחייליו להשאירו מאחור כדי שחיהם יינצלו.

עם שוך הקרבות נאספה גופתו, ונקברה בבית העלמין של מעברות. כעבור חמישה חודשים נולדה בתו, רונית נחמה. חברו הטוב רפאל רזנצוויג החליט להנציחו, גייס כסף מהוריה האמידים של אשתו, ועבודת התכנון נמסרה למסטיצ'קין. "תמוה ומעציב כי דווקא כעת, לקראת שבעים שנה להקמת המדינה, מעדיף הקיבוץ למחוק חלק חשוב מההיסטוריה שלו למטרות נדל"ן", מציינת הבת, רונית נחמה מירון, במכתב שמסרה להנהלת הקיבוץ. "אנחנו, ילדי 1948 וילדינו, מנסים למצוא את הדרך לחבר את הדור הצעיר להיסטוריה של המדינה (...). העדפת הקניין החומרי והנדל"ני מול ערכי המורשת וההיסטוריה, נראית לי תמוהה ובלתי מובנת".

אחד האנשים שנאבקים על שימורו של "בית מנחם" הוא גדעון אלון (84), חבר מעברות ואביו של המוזיקאי גבע אלון. גבע למד במוסד החינוכי וניגן ב"בית מנחם", ואביו הכיר היטב את מנחם זינגר-יורש. "אני זוכר את היום שמנחם הגיע לקיבוץ כנער מגרמניה בגיל 16", מספר גדעון אלון. "בחור יפה, חצי ג'ינג', ששלט מהר מאד בשפה העברית. מנחם היה דמות מאוד מקובלת, הוא הספיק להיות מדריך ספורט שלנו, אבל נהרג בגיל 25".

אלון מספר שהחלטה להרוס התקבלה בשתי הצבעות שנערכו בשיחות קיבוץ. "היה רוב קטן להריסה, וההריסה בעינה עומדת", הוא אומר בעצב. "מכל הדור שהכיר והעריך את מנחם, נשארו מעטים. הרוב נפטרו. עכשיו רוצים להרוויח שטח לעוד שני בתים. באים כל הליצינים האלה, דור שלא ידע את יוסף. זה אגואיזם מוחלט, אין סנטימנטים לאלה שמסרו נפשם על המדינה, אנשים מצפופים על זה, אפילו שמדובר בקיבוץ של השומר הצעיר".

"מכל הדור שהעריך את מנחם, נשארו מעטים. עכשיו רוצים להרוויח שטח לעוד שני בתים. באים כל הליצינים האלה, זה אגואיזם מוחלט", אומר גדעון אלון (84) המועצה האזורית עמק חפר לא מביעה עמדה ברורה, ומקבלת את ההחלטה של הקיבוץ. אלדד שלם, סגן ראש המועצה ובעצמו חבר מעברות, אומר ש"בסוגייה הזו של שימור ופיתוח חיותה את דעתה המועצה לשימור אתרים שלא להרוס, והקיבוץ עדיין לא הגיש בקשה להריסה". הוא מבטיח שהמועצה תקיים דיון שבו יוחלט מה יעלה בגורלו של "בית מנחם". בהתייחסו לתמיכה העקבית של המועצה ביישוב העשיר, הוא אומר ש"יש כלל ויש יוצאים מהכלל", אך מיד מסייג: "הבעיה העיקרית היא עלויות השיקום ומה יהיה השימוש הראוי שיחזיק גם את המקום לאורך זמן".

מה הוא שימור

כשיחת הקיסין ומיותר להשתמש בביטויים כגון עיי חרבת או הרס המוסד הייחודי. בנוגע למבועה שמעברית

אנחנו חיים (תודה גדולה לצוות הנד', שאף את האודר הפתוח המרוסם שלנו, ובצדק מבית קרימה ללא חשש על האפשרויות העומדות לפתחו של הקיבוץ.

לייחתי את נלנולו בווערת השחיה. דחינו עד כמה שאפשר את ההכרעה כי אבל הוא נפלה. פעמיים, וברוב שאנו על "חודו של קול"... אני זוכר הצעות שהתקבלו או נדחו, וחברי קיבוץ שנבחרו לתפקיד או שתודרו טמנו, על כספי מספר קילות קטן בהרבה.

כשיחת הקיסין שעסקו בנושא היצוי המעוררים בשימור את נימוקיהם: הדיכוי וההגנה, ארכיטקטורה, אוטנטיות וערכים שונים, המעוררים בהריסה היצוי מנגר את העתים - עלויות שיקום ואחזקה גבוהות, היעדר ייעוד למבנה שיחבב עם אופי השכונה הסמוכה לו, פינוי שטח לבניית עוד יחידות דיור, כמי שהיה שותף לניהול אותן שיחת קיבוץ, אני יכול להעיד שאיל, כראש ועדת הביטוי, היצוי כותן את דעת היעדה (שימור בית מנחם), ולמרות זאת וכוונתו להחזיק בדעה אחרת, אם יש לו, כחבר קיבוץ.

כאמור, התקיימו שתי שיחות קיבוץ, כהן היה אחת משתתפים לא קטן, ובשתיהן הוחלט שיש להרוס את המבנה ולהוציא לו צו הריסה כמסגרת הריסת בית הספר. אני בטוח שהיו יעורר הרבה חברים, אבל ככה עובדת אצולו הדמוקרטיה, ממש כפי שהיא עברה עם דחיית הצעות עליו המליצה המזכירות להצעת חלופות לשימוש בכספי מטרנה. בינתיים, בניגוד להחלטת הקיבוץ (פעמיים), השכונה כולה נהרסה ורק בית מנחם לא. מדוע זה קרה? אני לא יודע, אבל מניח שכראי להפגנת את השאלה אל משרד הבניין שהיה אמון על הרצאת צווי ההריסה.

מה כן קרה? פתאום התפרסמה לה כתבה בנושא שימור המבנה. למה זה התפרסם דווקא בעיתון הנוכחי, כאשר כבר החלטנו להרוס (פעמיים) וכאשר כבדי הורסים בפועל את השכונה? למה הכתב לא פרסם את הכתבה בשנה שעברה כאשר הקיבוץ התחבט בשאלה וטרם הכריע בה? כי זאת... העיקר להפיל את כל האשם על שני חברי קיבוץ אשר ממלאים את תפקידם נאמנה. אם קיים הצורך בריון ענייני בשאלה האם להציל חלק מהבניין (למשל החבליט) ולהנציח אותו במקום אחר בקיבוץ, הבא ונקיים אותו. דעת הרוכ כסוגיה התקבלה ומיושמת כשטח, וגם אם ציבור גדול חושב חוש שהיא אינה צודקת, עליו להשלים איתה. ולו רק בשביל לא לפלג את הקיבוץ עוד יותר. ממש כפי שנהג ציבור גדול מאד לפני כשמונה שנים כאשר הוחלט לחלק את כספי מטרנה לחברים באופן לא שוויוני, בניגוד גמור לתקנון הקיבוץ.

שמרו על ערצתי. ערן שבתאי

חוות דעת מקצועית בנושא בית מנחם

בשל היכרותי עם אודי אמיר ופועלו לאורך שנים רבות, הזמנתי אותו לראות את בית מנחם. הזכרתי את מכתבו ברשימה שפרסמתי בנושא זה בעיתון הקיבוץ הקודם ולאחר קבלת אישורו, החלטתי לפרסם את המכתב ששלח אלי ככתבו וכלשונו.

דליה פלג-לביא

22.9.17

שלום דליה,

תודה שהזמנת אותי לראות את מבנה בית הספר ההיסטורי לפני הריסתו. אינני יודע איך להסביר לך עד כמה אני מייחל שהבית היקר הזה יישאר על כנו. לא הייתי מדוע לכך שהתפרסמו כתבות בענייני, אך מיד כשהגעתי אמרתי לך שמדובר פה בנכס תרבותי, של יצירת באוהאוס. אלא שהחשיבות של מבנה איננה רק מההיבט הארכיטקטוני, כאן מאחורי רוב המבנים מראשית הישוב ישנו גם סיפור. כאן מדובר במבנה מרכזי של בית ספר, המהווה מורשתם של רבים מקיבוץ מעברות והסביבה שעדיין איתנו. הם לבטח מנחילים ערכים שספגו כאן לצאצאיהם. לדעתי, טוב יעשו גם מצטרפים חדשים למעברות אם יתחברו ל-D.N.A של הראשונים וממשיכיהם. אינני מכיר את מכלול המבנים של בית הספר שנהרסו, אבל הבית הזה והתבליט של הפסל רפפורט שנשארו לפליטה, אם יושמרו - יהיו כל העבר, הרעיון, המורשת, יהיו כלא היו.

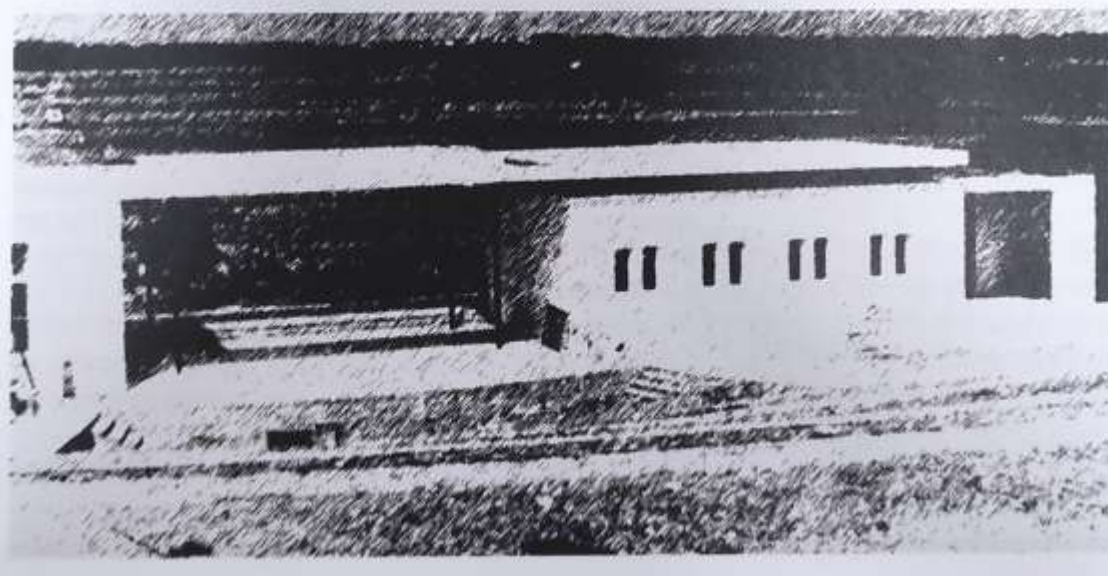
הבנתי ממך שהשטח מיועד לבינוי של שכונה בת 55 מגרשים, אז מה יקרה אם ייבנו "רק" 1753 (יצא לי לעשות גישור בקיבוץ הגושרים על שכונה בת 24 מגרשים ללא שצ"ם. הם אימצו את הצעתי לבנות 22 מגרשים וכשאר שצ"ם). האמת, אינני חש בנוח להתערב בענייניו של קברן מעברות. יתכן שקראת לי כי את יודעת שכמהנרס מועצה אזורית "הגליל העליון" הייתי מופקר על הצלת מבני מורשת כ-29 קיבוצי המועצה, ביחד עם המועצה לשימור מבנים ואתרים (היום, כפנסיונר, אני יו"ר תכנית השימור בהתנדבות). המועצה הזאת עושה עבודת קודש בכל רחבי הארץ ואל תגלי - היא גם יודעת להשיג מימון למכמנים שכאלה.

אני חייב לומר לך שמצבו של המבנה מצויין יחסית, פרט למסגרת המחברת כל כך יפה את שלושת המבנים, אך היא כמובן ניתנת לתיקון. לכן, ממבט ראשוני, אינני חושב שדרושים 2,000,000 ₪ לשיקומו. ועוד דבר חשוב - חשיבות עצומה יש להחלטה מה השימוש שיעשה במבנה. לדוגמה, כפר גלעדי ואילת השחר (בנות למעלה ממאה), מצאו רק כמה שנים לאחר שתמה מלאכת השימור בבתי הראשונים, את השימוש המנצח בהם.

לסיכום, כחבר, אני מציע לקיבוץ מעברות לזמן את עמרי שלמוץ, מנכ"ל המועצה לשימור מבנים ואתרים בישראל ולשמוע את דעתו בנידון, בטרם יעלה הכוורת. שכן אחר כך המצב יהיה מצב של אל-חזור ואני מבטיח לכם, על סמך ניסיוני המר - שתצטערו.

בברכה

אודי אמיר, קיבוץ כפר גלעדי

מתוך עיתון הקיבוץ נוב' 2017

מתוך עיתון הקיבוץ ספט' 2017

כולנו רואים את מבול התגובות ומשתתפים בדיון הער שנוצר בעקבות רשימות שפורסמו במיילים לחברים ובעקבות התגובות עליהן שפורסמו בעיתון הקיבוץ. האחת זו של ערן שבתאי שנגעה לחלוקת כספי מטרונה והשנייה בנושא בית מנחם. התגובות על התגובות על התגובות הולידו שיח מלא אמוציות בשני הנושאים, וביתר שאת בעקבות הכתבה (המגמתית והלא הגונה) שפורסמה ברשת (ב-XNET) על בית מנחם. חלק מהתגובות התייחסו ישירות לרשימות שנכתבו בעיתון ועל פי תגובות של רבים הבנו שלעיתים אבד ההקשר או שחלק מהתגובות לא נקראו כלל בשל כמות הפרסומים או נקראו לפני קריאת העיתון. לרוב אנו מקפידים ואיננו מפרסמים במקביל גם בעיתון רשימות המועברות במיילים לחברים. הפעם מצאנו לנכון לפרסם מעט מהתגובות שהתכתבו ישירות עם אלו שנכתבו בעיתון על מנת שיתווספו לאלו הנוגעות להן והמתפרסמות בגיליון זה. | העורך

האדם הוא בר-חלוף האמנות היא בת-אלמוות קבוצה קטנה של אזרחים מודאגים ואכפתיים בעד שימור בית-מנחם

בשבועות האחרונים נפתח מחדש חלון ההודמנות לשימורו של בית מנחם. הנושא מעורר מחלוקת חריפה ודיונים סוערים בין הצדדים ונשאלת השאלה מדוע? מדוע הריסתו או שימורו של בניין כלשהו מצליחים לעורר אצלנו דיונים כל כך סוערים? התשובה היא שככל הנראה הנושא מאד חשוב לשני הצדדים. אנחנו רוצים להסכים מדוע הנושא כל כך חשוב עבורנו.

מי היה מנחם זינגר-יורש ולמה החליט הקיבוץ לקרוא על שמו בית?

בית-מנחם נבנה בשנת 1953 לזכרו של מנחם זינגר-יורש. הריעה קצרה מלספר על פועלו של זינגר-יורש שחי בסך הכל 24 וחצי שנים והספיק לעשות דברים בלתי נתפסים למען המדינה. נספר בקצרה שמנחם עלה לארץ ישראל במסגרת "עליית הנוער" ובגיל 17 החליט להתגייס לפלמ"ח. שני הוריו נספו בשואה. ביחד עם החטיבה הגרמנית בפלמ"ח, הוא צורף לבריגדה ונשלח לאירופה בזמן מלחמת העולם השנייה, כמבצע רב תעוה וסכנות

גילה נתיב הררי נסתר בברי האלפים ררכו העבירו פליטים מאוסטריה לאיטליה. אחרי מלחמת העולם פעל במחנות הפליטים באירופה, חזר למעברות ובנובמבר 1947 נהמנה למא"ו (מפקד האזור) וכאן ייצר את ה"טנק המשוריין" הראשון בארץ ישראל. בפברואר 1948 נזם מנחם לשיירת מלא בפלמ"ח במסגרתו ליווה את השיירה האחרונה לירושלים לפני המצור, אימן בבסיס חטיבת "הראל" של הפלמ"ח בקריית-ענבים והיה זמן מה מפקד הקסטל. במאי 1948 הוא ירד לתל-אביב באוטו היחיד שניסה את "דרך בורמה". כבוקר ה-11 ביוני 1948 הוזעק עם פלוטתו להתייצב נגד כוח משוריין של הלגיון הערבי שפרץ לכיוון העיר פתח-תקוה, מפגיעות תותחי הלגיון נהרג הנגד והשריון התלקח באש. מנחם נשאר בטנק עד שפירק את שני המקלעים וכשקשף החוצה נפגע בחזהו מצדוד כדורים. כשאריה כהן ביקש מחייליו שישאירוהו לבדו וימלטו את נפשם, הוא עזר הספיק לבקש שיעבירו אותו למעברות לאחר מותו ואכן, בתום הקרבות הוא הובא לכאן לקבורה.

קיבוץ מעברות החליט להקים את המבנה ולקרוא לו על שם מנחם. המועצה האזורית ואנשים שמנחם זינגר-יורש היה יקר לליבם תרמו להקמת המבנה המיוחד. הקיבוץ פנה לאחד האדריכלים הכי נחשבים באותם זמנים בישראל, שמואל מסטצ'קין, שרכש את השכלתו המקצועית בבית הספר "באוהאוס" בגרמניה ובנה אינספור מבני ציבור, בעיקר בתנועה הקיבוצית. מסטצ'קין אהב לספר על מבחן הקבלה לבית הספר שנערך לו: ביקשו ממנו להפוך יריעת ברז למשהו שימשה או הוא קלע מהיריעה חבל ואמר שיתלה את עצמו על החבל אם לא יתקבל לבית הספר.

הריסת בית-מנחם תמחק לא רק את זכרו של מנחם זינגר-יורש, היא תמחק גם את אחד ממפעליו של אדריכל אמן שהיה בין מעצבי פניה של המדינה הצעירה בכלל ושל התנועה הקיבוצית בפרט. אבל חשיבותו של בית-מנחם, מעבר לכך שהוא אתר שנבנה לזכרו של איש שככל הנראה ראוי לעיטור גבורה, נמצאת בקשת רחבה הרבה יותר של תחומים ולא רק באתר זינגר.

נדל"ן מול ערכים

אנחנו מכינים שאתח הסיבות המרכזיות לכך שהקיבוץ הצביע בעד הריסת המבנה הוא שלא נמצא לו ייעוד מניח את הדעת. בעולם כולו נטייה פרקטית, פונקציונלית ונדל"ניסטית זוהי אולי טענה טובה אבל בעולם שדוגל גם בתרבות, בערכים, בחשיבותה של הקהילה ובשימורה של אמנות, זהו טיעון קלוש ביותר. אנחנו בטוחים שלבית-מנחם יש ייעוד מתאים אבל עוד לפני שנפרט את הנקודה הזו, אנחנו מעוניינים להסביר מדוע יחיה זה, לדעתנו, עצוב

ומיותר להרוס את בית-מנחם ומדוע שימור הינו ערך כה חשוב בעינינו. מטרת השימור היא יצירת סביבה עשירה ואיכותית יותר, סביבה שמכילה גם שכבות מהעבר, סביבה מעניינת יותר, סביבה שבהרכב העיצובי שלה המבנים הישנים יוצרים מקום בעל אופי משלו. השימור מאפשר חיבור של הרקמה החברתית העכשווית עם המורשת שקרסה לה.

בתחום השימור ישנן שלוש גישות וההחלטה אם לשמר מבנה או לא נסמכת בכל פעם על אחת מהגישות:

1. הגישה ההיסטורית, מבקשת שהבניין יספר את סיפור ההיסטוריה של המקום.
2. הגישה האדריכלית, מבקשת שהבניין (והסביבה שלידו) יעשירו את הוויית המקום.
3. הגישה התרבותית, מבקשת שהבניין יתרום לגיבוש של זהות תרבותית מקומית.

בית-מנחם עונה על כל שלוש הגישות האלה בבת אחת. כלומר, מכל היבט שהוא, בית-מנחם הינו בניין ראוי לשימור, וזה עוד לפני שהתאמצנו למצוא לו ייעוד הולם.

"המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל" מכריזה על בתים בעלי ייחוד אדריכלי או היסטורי כמויעדים לשימור. אין ספק שלבית-מנחם יש גם ייחוד אדריכלי וגם ייחוד היסטורי ואין ספק שאם בית-מנחם לא היה נמצא בתוך קיבוץ, הוא היה מוכרז על ידי המועצה לשימור כמבנה המיועד לשימור ובמקרה כזה אסור היה להרוס (לפני כעשר שנים נהרס כחיפה מבנה המיועד לשימור ובעל הבניין הצטווה על ידי בית משפט לבנות אותו מחדש!). יועדת שימור האתרים של המועצה האזורית עמק-חפר כבר הכירה בבית-מנחם כמבנה הראוי לשימור ולפני שנה בדיוק כתבה לקיבוץ שבמדיה ריפנה למועצה לשימור אתרים ולמועצה האזורית, תהיה נכונות

גיליון 12 כרך 81 • 17.10.2017 9

לסייע הן מבחינה תקציבית והן בפעולות הצלה ופעולות הנדסיות. הגופים הללו אינם היחידים שדרכם ניתן להשיג סיוע תקציבי לשימור בית-מנחם.

בית מנחם כמרכז תרבותי

מעבר לכך שבית-מנחם הינו מבנה ייחודי בעל ערך תקופתי ואדריכלי, זהו מקום שמילא חלק חשוב בחיי התרבות של הקיבוץ ושל המוסד. בית-מנחם לא הוגדר כמרכז תרבות אבל זה מה שהוא היה. המבנה היה חלק מהגאווה המקומית ומנחם זינגר-יורש היה בזכותו דמות מופת לדורות הצעירים בקיבוץ שגדלו על מורשתו. מעברות זקוקים לבית-מנחם בדיוק לצורך זה: מקום שיכבד את העבר, שיהווה חלק מהזהות שלנו ומהגאווה המקומית. אנחנו מאמינים שלבית-מנחם יש מקום כמרכז תרבותי קהילתי שישאב לתוכו אנשים מוכשרים ובעלי יוזמה שיפיהו בו דרך חיים. דוגמאות ספורות לייעודים השונים שיכולים להיות לבית-מנחם: מרכז תזונה, מרכז תרבות להופעות, קונצרטים, כנסים והרצאות, גלריית אמנות, ארכיון מוזיאלי שתוח לקהל, אתר לשימור המורשת והזיכרון של "דמות חפר", חדר זיכרון, משרדים לחברות, מועדון נוער, אולפן הקלטות, מרכז קהילתי לפעילות בשעות הפנאי ועוד ועוד. אין לנו ספק שתוך זמן קצר יימצא הייעוד המדויק למקום ויימצאו האנשים המתאימים להפעילו. תפקידנו בשלב הראשון הוא למנוע את הריסתו של בית-מנחם!

אנחנו מבקשים להדגיש שאיש מאיתנו לא עומד מאחורי הפרסומים שהופיעו לאחרונה בתקשורת ומבקשים להבהיר כי הניסוחים באותם פרסומים וההשמעות של ממלאי התפקידים כמועברות אינם מקובלים עלינו ואינם מתאימים לדרכנו. אנשים רבים שואלים אותנו מדוע אנחנו לא מקבלים את החלטת הרוב שהצביע בעד הריסת בית-מנחם ואנחנו עונים להם שהעובדה שהרוב החליט על הריסה, אינה מוכיחה שזוהי ההחלטה הנכונה.

"לעולם אל תסילו ספק בכך שקבוצה קטנה של אזרחים מודאגים ואכפתיים יכולה לשנות את העולם; זה הדבר היחיד שאי-פעם הביא לשינוי" (מרגרט טיך, אנתרופולוגית)

כברכה,
אסף אדר, עינת טחנאי, ירון יואל, שרה כתר, עדיקה נקש,
דליה אשר.

גיליון 12 כרך 81 • 17.10.2017 10

לנקות את "דעשי הרקע"

אין זה סדר שבמהלך המאבקים על בית מנחם נעשו מהלכים לא ראויים, משני הצדדים! אפשר להבין את המלינים על דרך הבאת הנושא לדיון מחודש ואני מצליחה להתחבר לטיעונים שלהם, אבל אלו הן החלטות הקיבוץ שקיבלנו, לטוב ולרע. לא הגיוני בעיני לקבוע עמדה בנושא כזה מתוך טיעונים פרודורליים, במקום משיקולים ענייניים. מעבר לכך יהיה חבל אם הבעס, ככל שהוא מוצדק, יגרום לכך שנעניש את עצמנו בכך שהקיבוץ יפסיד מקום שעוד יוכל לתת ערך לקהילת מעברות, למשך שנים רבות.

זה כנראה יהיה הדיון האחרון בנושא ובו ייתרין סופית גורלו של בית מנחם. אני מקווה שנצליח להסיר לקראת הדיון הזה את המטענים הרגשיים שהצטברו במהלך הדיונים הקודמים ואת כל הדברים שאינם מהותיים לעתיד המבנה, כדי שנוכל לשקול בצורה עניינית מה טובת הקיבוץ ולהצביע "מהראש ולא מהבטן".

המתנגדים לשימור בית מנחם טענו בכמה הודמנורות, שיש לנו מבני ציבור העומדים רב הזמן ללא שימוש אך זו אינה האמת! העובדה היא שקיבוץ מעברות לא משיפע במבני ציבור, בהשוואה לקיבוצים אחרים שבנו כומנו אולמות ספורט ומופעים וטוב שכך. כיום יש יותר מאפשרות אחת, לייעוד המבנה הזה לטובת כולנו.

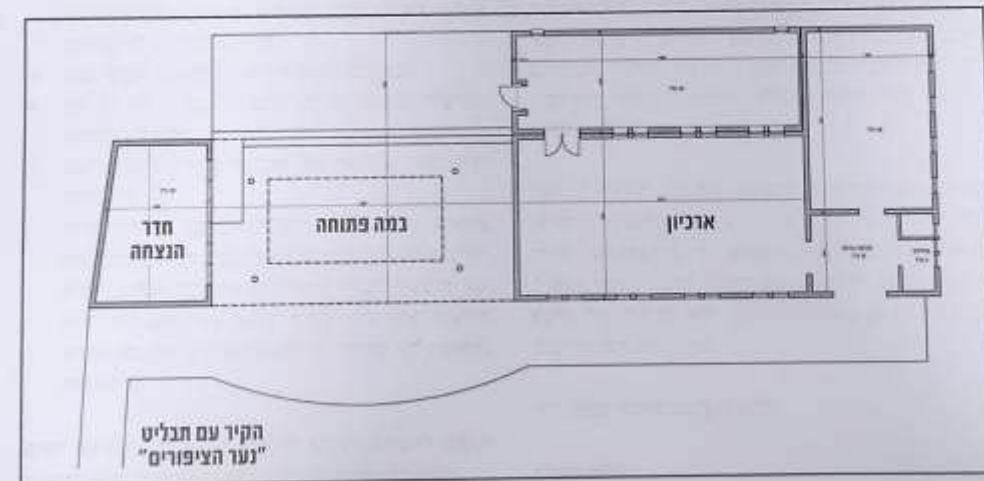
לחברים רבים חשוב מאוד מה יהיה הייעוד של המבנה, כדי לנקוט עמדה בהצבעה. לדעתי יש חשיבות להחלטה לשמר אותו כדי שנוכל להתפנות לחיפוש הייעוד המתאים, אבל

החלטתי לפרסם שני רעיונות כדוגמא: הארכיון של מעברות ממוקם מתחת לספריית הקיבוץ, במקום קטן וצפוף. למוסדות הקיבוץ ברור שיש להעבירו למקום אחר והנושא עולה על הפרק שוב ושוב, כבר שלוש שנים. גם הצוות לשימור מבני ציבור עוסק מזה כמה חודשים בחיפוש מקום, שאליו ניתן יהיה להעביר את הארכיון. נשקלו הצעות שונות, אך עדיין לא התקבלה החלטה סופית. ברור שהעברת הארכיון, לכל מקום שעליו יוחלט, תעלה כסף רב. אחת מהאפשרויות שאני יכולה לדמיין, היא העברת הארכיון לבית מנחם ואת חלקו הדרומי של המבנה (חדר המוסיקה לשעבר) לייחוד לחדר הנצחה. כך יהאפשר לראות את תמונות הנופלים ולקרוא עליהם, לא רק פעם בשנה ביום הזיכרון. עלתה גם אפשרות להעביר אליו את ספריית הקיבוץ, לאחר שתתקדם בניית השכונה ועוד אפשרויות נוספות.

ניתן גם לחשוב באופן יצירתי איך להפוך את בית מנחם למקום פעיל, כחלק מהשכונה, כך שישמש מקום בילוי ותרבות לה ולקיבוץ כולו. שכונה של כ-60 יח"ד שתהווה מרכז נוסף, רלוונטי ופעיל, תגרום גם לאנשים שאינם גרים בשכונה להגיע לכל פעילות שתתקיים שם. דבר זה יוכל גם ליצור קשר, בין "שתי הגבעות".

חשוב שקודם כל נקבל החלטה לא להרוס את המבנה הזה, שמשתלב כל-כך יפה בנוף הוצפין בצורה נהדרת, בין השכונה לבית הקברות של כפר חיים. לאחר מכן, נוכל לבדוק הצעות לייעוד ולהביאן להכרעת השיחה.

דליה פלג-לביא

בית מנחם תשובה לשומר על ערנות

לידיעתך אני קורא בקביעות את כתבותיך בעיתון הקיבוץ. אך בכתבתך האחרונה הצלחת להרגיז אותי. ראשית לפני שאתה מפרסם בעיתון הקיבוץ קובע עובדות רצוי שתבדוק אותן.

אתה טוען שבוצע כאן מחסף.

1. לא כך הדבר: ברצוני להעיר את תשומת לבך, כאשר החלטת בפעם הראשונה בקלפי על הריסת בית מנחם, לא נערך דיון במזכירות על כך, לא הייתה שיחת קיבוץ כמתבקש במקרים כאלה וההצבעה התקיימה על סמך שחבר ועדת בינוי דרש הצבעה מהמזכיר, שלא היה אז חבר קיבוץ. אני וחברי ועדה לשימור מבנים ערערו על כך למזכירות והיה לי דיון ודברים קשה עם מרכז ועדת בינוי ועם מזכיר הקיבוץ של אותה תקופה, ואני שואל אותך, השומר על ערנות, אפוא היית אתה אז? האם לדעתך היה כאן הליך נכון?

2. ברצוני להזכיר עוד: אני מרכז הוועדה לשימור מבנים בקיבוץ, שלחתי תוכיז למזכירות ולמרכז ועדת בינוי ולמנהל הבניין על כך שכית מנחם נמצא ברשימת המבנים שראויים לשימור עוד בשנת 2002. השימור לא יכול היה להתבצע כל עוד רמות הפר השתמשו במבנה. אתה מתלונן מדוע לא הרסו את בית מנחם למרות ההחלטה שהייתה כמתבקש מהנחלים שצינת. לידיעתך גם בדיון נוסף בוועדת בינוי היה רוב להשאיר את בית מנחם וכך גם בתוכנית שכונת רמות חפר הארכיטקט כלל את בית מנחם.

3. משעברה שנה התארגן צוות של חברים שאיכפת להם והם פרסמו בכניסה לחדר האוכל כשבועיים לפני הדיון כתבות ותמונות והזמינו לדיון בנושא שימור בית מנחם שלושה אנשים:

- חבר קיבוץ המעפיל - איש השימור בקיבוץ,
- טל בן נון - מנהלת מחוז מרכז במועצה לשימור מורשת בישראל,
- ואחד הארכיטקטים שתכנן את שכונת רמות חפר העתידית.

הדיון התקיים במועדון לחבר, יכולת לבוא, לשמוע וגם להביע דעה. כשכרע לאחר מכן התקיימה שיחת קיבוץ בנושא בבית ראובן ושודרה לחברי הקיבוץ. אני הייתי שם ואותך לא ראיתי. מספר ימים אחרי השיחה הייתה הצבעה בקלפי ולשמחתי החלטת על השארת בית מנחם.

שומר הערנות, מה כל כך אצה לך הדרך? צורם לי שאתה מסתתר מאחורי נימוקים פרודורליים כשאתה כותב.

כאן אני רוצה להזכיר ואתחיל בשילוח שיר מתקופת ראשית המדינה:

"אם קשה היא הדרך ובוגרת
אם גם לא אתה יופל חלל
אנו עוד נאהב אותך מולדת
אנו לך בקרב ובעמל".

מחזוריקים | אריה זוטם טוסט

ובכן, השומר על ערנות, מנחם זינגר הוא אחד החללים שנפלו בדרך. וכאלה היו מעל 6,000 שנפלו במלחמת העצמאות, המלחמה העקובה מדם מכל מלחמות ישראל. בזכותם יש לנו מדינה. אני הייתי בלווייתנו של מנחם (לוויה צבאית). מסע הלוויה עבר משער הקיבוץ על הכביש ועד לבית הקברות כל התנועה נעצרה ואנשים יצאו מהמכוניות ועמדו דום לאות כבוד. היה זה ביטוי של ערצמה וסולידריות עם החייל שנפל. הם לא הכירו את מנחם שהיה אחד מקציני השריון הראשונים.

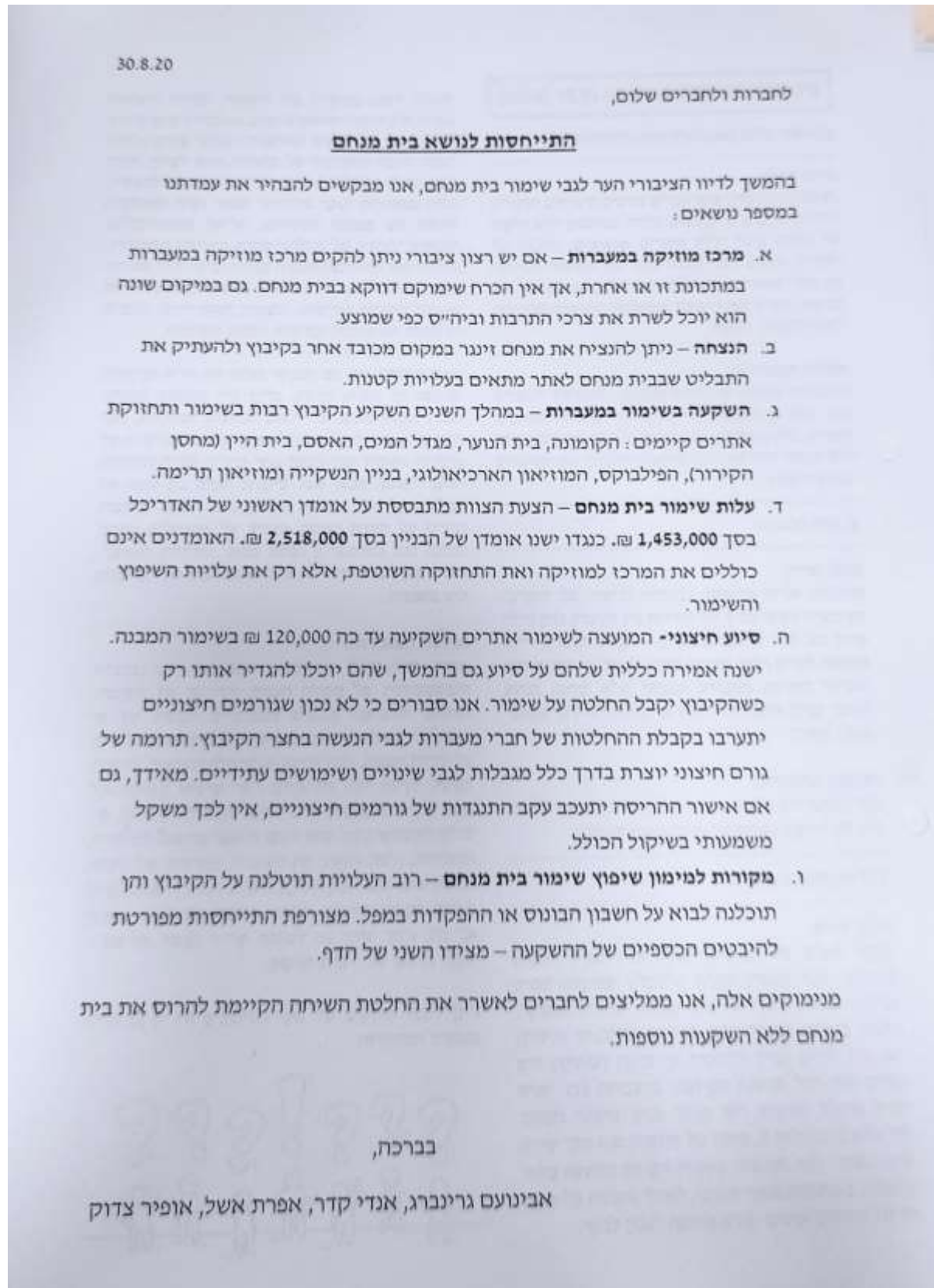
כמעברות יש היום ארבע פינות זיכרון ואחת מהן היא בית מנחם שהוקם ע"י ותיקי הקיבוץ שראו ערך עליון בהנצחת שמו. מנחם הוא אחד מעשרת חברי מעברות שנפלו במערכות ישראל. הם כולם אבני דרך במורשת הקיבוץ ויש להם ערך היסטורי, תרבותי וחינוכי ואתה רוצה כמחז יד למחוק אחד מהם?

ועוד לידיעתך: כשיחת הקיבוץ האחרונה שנערכה על שימור בית מנחם נאמר ע"י אהוד מנהל הבניין וע"י דליה לביא, שלמעברות יש אישור ממנהל מקרקעי ישראל ל-500 דירות למשך הרבה שנים ואין זה משנה אם בית מנחם יישאר קיים. אולי עוכרה זאת תצנן במעט את דעתך לגבי הריסת בית מנחם.

היה שלום והזר בערנות שלך.

גדעון אלון

מתוך עיתון הקיבוץ ינו' 2018

מכתב דיעה פנים קיבוצי הקורא שלא לשמר את המבנה. אוג' 2020

מתוך 'אתרים', אפר' 2018

דף לשיחה - אוגוסט 2020

שלום חברים,

על אף התמיכה המובטחת של המועצה לשימור אתרים, למרות איומי ההרס שנמצאים ברקע כל הזמן, חשוב לזכור שבית מנחם הוא של הקיבוץ ויישאר עבור הציבור שלנו, במידה ונחליט לשמרו. הוא ישמש לכל ייעוד שנבחר בו ויהיה נכס לדורות הבאים! לא מדובר במבנה ציבורי רגיל, אלא באייקון אדריכלי של אדריכל שחלק מהמבנים שלו נמצאים בעיר הלכנה של תל אביב, המוכרות כאתר מורשת עולם...

כדאי להכיר את הערכים של המבנה, כדי להבין את חשיבותו. המועצה לשימור אתרי מורשת הכינה תיק תיעוד מרשים ביותר, עם פרק שלם העוסק בערכיות המבנה וכל מי שמעוניין, ויכל לראותו. נזכיר בקצרה ובתמצות, כמה מהדברים הנמצאים בו:

ערך היסטורי

המוסד החינוכי 'רמות חפר' בקיבוץ מעברות הוקם בשנת 1945, ומאז ועד היום נחשב למוסד חינוכי חדשני ביחס למוסדות אחרים במדינה, בשל שיטות הלימודים והערכים החינוכיים שעליהם התבסס - בית הספר ראה חשיבות יתרה בלימודי האמנויות השונות, ושם את אלו במרכז הלימודים - 'בית מנחם', שכלל חדר מוזיקה, קירות עמוסים בציורים של תלמידים ובמה הופעה, היה אחד מן הביטויים להפיכתו של המוסד. בית הספר לא הרבה להשתמש בציורים שכן לא ראה באלו אמת מידה עיקרית למידת הצלחתו ויכולתו של התלמיד. ישנן כמה חברי קיבוץ ששימשו מורים ועובדים אחרים בבית הספר, וזוכרים את האווירה הייחודית ששררה בו.

סוף שנת הלימודים תשע"ה, שנת 2015, נהרס מרבית מחסם בית הספר לטובה הקמה שכונת המגורים החדשה עבור דור ההמשך של הקיבוץ. 'בית מנחם' הינו הזכר היחיד שנותר למוסד החינוכי הייחודי, לאירועים והמסורות הרבות אותם אירח, ולערכים אותו ייצג - ערכים ושיטות לימוד שעד היום הינן יוצאות דופן בקרב מוסדות החינוך בישראל.

ערך סמלי-אדריכלי

בית מנחם הוכנו בסגנון הבינלאומי - סגנון שביקש ליצור שפה הוליסטית-אוניברסלית, שחולשה על כלל חומי העיצוב ומוחאמת לחברה החדשה - חברה שוויונית ופונקציונלית, שחללי המבנים בהם משתמשים מוחאמים לייעודם, לתנאי הטבע ולקנה המידה האנושי. מסטצ'קין, בוגר בית הספר, מדגים בבית מנחם את עקרונות הסגנון הבינלאומי - המבנה עשוי בטון וטיח לבן, קישוטי הבודדים (כדוגמת התריצים העגולים) מתוכננים בקפידה ומוחאמים לאקלים, והוא אינו סימטרי.

יחרה מכך, בתכנונו של בית מנחם מבטא האדריכל, שמואל מסטצ'קין, את אופן הבנייה האידאלי בקיבוץ הציוני החדש כיאה להפיסוחיו הסגנוניים - במבנים שחננו בקיבוצים הוא נחן ביטוי מנוסס הסגנון הבינלאומי לאידאולוגיה הקיבוצית - אידאולוגיה שוויונית ושיחופית שדוגלת באהבה הטבע ובזיקה למקום, ובכך עמונה חשיבותו האדריכלית של בית מנחם. בית מנחם פחות מרוב צדדיו, לרבות החזית החמישית (הגג), ובכך מאפשר מבט נרחב לנוף הטבעי ומחבר את כלל מחסם בית הספר אל מבנה החרבות. הוא בין קומה בודדת ואינו רחב במיוחד - בכך הוא מאפשר האספויות של כלל חברי הקיבוץ לטקסים ופעילויות, אך שומר על משפחתיות ואינטימיות. מסטצ'קין מביע את פרשנוהו, ובכך מייצר שפה אדריכלית חדשה ממנו הושפעו אדריכלים רבים נוספים.

לסיכום, מדובר במבנה ייחודי, שכן הוא מבטא את ההתאמה והפרשנות הייחודית של שמואל מסטצ'קין של הסגנון הבינלאומי לבנייה הקיבוצית החדשה.

ערך חברתי

בית מנחם המוקם בלבו של מחסם בית הספר 'רמות חפר' לשעבר, שהוקם במרכזו של הקיבוץ - ואכן, לאורך השנים תפקד בית החרבות בדיוק ככה - מרכז הרבות, חינוכי וחברתי בו נרכזו טקסים שנהיים, קונצרטים של תלמידי בית הספר, אירועי זיכרון, תגיגות בחגי ישראל ואף אירועי ספורט, שלקחו חלק על בימה המבנה וברחבה הדשא שמורח לו עוד מימי הצעירים של המבנה בשנות ה-50. הזיקי הקיבוץ זוכרים ונוצרים חוויות רבות שהרחשו בין כחלי המבנה ועגורם, מדובר באחד הסמליו המשמעותיים ביותר של הקיבוץ ומורשתו. בנוסף להווייתו של בית מנחם, מיקומו בלב הקיבוץ והיותו מבנה פחות שפתאחד עם הנוף, מסבב אותו כבעל חשיבות ברה האורבנית, מרכז ציבורי חשוב במרקם הקיבוץ, שאפוי להצטרף המשמעותית עם הוספת עשרות מבני מגורים חדשים בטסט שבעבר היה פחות זירוק.

היבט נוסף הוא ייעודו של המבנה כבית זיכרון עבור מנחם זינגר-יורש, חבר קיבוץ בן עליית נערים מגרמניה שנפל במלחמת העצמאות. ישנם עוד בני קיבוץ שזוכרים את מנחם כחור אדיב, חוסס ופעלהו, ועגורם, בית מנחם ועדנו הזכורה לחייו.

ערך חינוכי

בדומה לגידול האוכלוסין הכללי שנצפה בארץ, כך גדל גם מספר החושבים בקיבוץ מעברות. בהתאם לכך, גדלה הדרישה למבני מגורים חדשים שיאכלסו את משפחותיהם של הדורות הצעירים של הקיבוץ. הדרישה למבני מגורים חדשים מובילה לחנופה בנייה משמעותית בקיבוץ, אך היות שהקיבוץ מחוחם מכל צדדיו על ידי כבישים או יישובים נוספים, עליו לבנות על השטח הקיים בלבד - מה שמצריך הרס של מבנים קיימים.

הבנים רבים ששימשו את המוסד החינוכי 'רמות חפר', בעלי ערכים חברתיים, חינוכיים, היסטוריים ואדריכליים כבר נהרסו - אך בית מנחם, מבנה הרבות שנבנה בשנות ה-50, בשנותיו המוקדמות של הקיבוץ, בסגנון אדריכלי שאפיינ את התקופה וע"י אחד האדריכלים הבולטים ביותר בתנועה הקיבוצית, עודנו עומד. בית מנחם מדגים את ערכי השיחוף והחיבור למקום עליהם מתבסס הקיבוץ בפתיחותו של הטבע שבינו, בהשתלבותו הטבעית בנוף, בסגנונו הנקי והצנוע ובהבליט הנער העברי. שימורו של הבניין הינה הדרך להדגים את החשיבות של שימור הצביון השיחופי, הזיקה לטבע והערכים המרבוניים עליהם התבסס הקיבוץ עם הקמתו.

לדעתנו, לפני למעלה משנתיים התקבלה בשוחרת הקיבוץ החלטה שגויה (כרכ קטן מאוד!) גם אם התהליכים שנעשו לשינויה (מתוך כוונה טובה) היו שגויים והכעיסו רבים, כדאי שהיום נתייחס לנישא בצורה עניינית וערכית. עוד לא מאוחר להכיר בשטות ובכך יהיה לשנות את ההחלטה, במקום להתבצר בנושאי נוהל וכעסים, שלאחר זמן רב כל-כך כבר אין להם מקום.

היום ניתנת לנו הזדמנות, לשמך את בית מנחם בתמיכה ובהשתתפות מימון של גורמים חיצוניים המעוניינים בשימורו ולהקים במקום מרכז מוזיקה, או כל ייעוד אחר שנבחר בו. זו תהיה ללא ספק פנינה אדריכלית וחברתית, בשמנה החדשה הבנית.

צוות בית מנחם ואונו מוזיקלית

נספח ב' | הויכוח על עתיד בית מנחם המשך

במאי 2023 חוזר מיכאל יעקבסון לסיבוב נוסף במקום ומפרסם את המאמר הבא בבלוג שלו 'חלון אחורי' השמטתי את התצלומים הרבים המלווים את המאמר.

חלון אחורי

ארכיטקטורה ואידיאולוגיה בדיסנילנד מקומי

סיבוב בבית מנחם הנטוש בקיבוץ מעברות

עצוב לגלות שמאז הסיבוב האחרון לפני שש שנים בקיבוץ מעברות, מזרחית לנתניה, נהרס עד היסוד מתחם המוסד החינוכי "רמות חפר" שתכננו האדריכלים אריה שרון, בוגר הבאהאוס ושותפו בנימין אידלסון. שניהם חתני פרס ישראל לאדריכלות. בשטחו של המוסד שחוסל הוקמו וילוח חדשות ורק "בית מנחם" נותר נטוש, מוזנח ומתפורר.

בשעתו היתה הכוונה להרוס גם את "בית מנחם" – אותו בית תרבות שנתן ב-1953 והנציח אח זכרו של מנחם זינגר-יורש, חבר הקיבוץ שנפל במלחמת העצמאות. בחזיתו של המבנה שתכנן האדריכל שמואל מסטצ'קין, אף הוא בוגר הבאהאוס ואדריכל בכיר במחלקה הטכנית של תנועת הקיבוץ הארצי, נקבע תבליט אמנותי שיצר האמן נתן רפפורט וכן תיאטרון פתוח קטן. התבליט עדיין כאן, אך התיאטרון נמחק. הריסת בית מנחם קודמה בשעתו לטובת הקמת וילה או שתיים, אלא שמאבק ציבורי ומקצועי הוביל לגניזת ההחלטה.

השנה יכולים היו לציין במעברות 80 שנה להקמתו של בית מנחם, אך באחד הקיבוצים הוותיקים בישראל ואף למועצה האזורית עמק חפר לא נמצא התקציב לחידוש המבנה. בזמן שמסביב לו בנו את שכונת הוילות, נותר הבית חורבה. יתכן ולמישהו היתה כאן תקווה שכלי העבודה שהסתובבו פה בעת בניית הוילות יפרק בטעות את בית מנחם, ואכן היה ניסיון שניתן לראות בברור בשטח, אך התקווה נגזזה והמבנה ניצב גם אם הוא פצוע ומדמם.

ועל כך ברשימה זו.

(1)

הרוחות געשו בקיבוץ מעברות. במרכז הדין עמד לדין בית מנחם – מבנה הנצחה ששימש לתרבות והשכלה. חברי הקיבוץ החלוצים הקימו אותו בתום מלחמת העצמאות להנצחתו של חבר הקיבוץ שנפל במלחמה. שבעים שנה מאוחר יותר האנשים שייסדו את הבניין הלכו לעולמם, וכעת הדעות חלוקות – האם להרוס, או שמא לשמור ולחדש את המבנה.

הטיעונים בעד ההריסה גרסו כי בשטח שיתפנה ניתן לבנות משהו אחר, אולי שתי וילות. הטיעונים נגד ההריסה שמרו אמונים להנצחת החבר שנפל במלחמת העצמאות, ביקשו לשמר את השריד המשמעותי האחרון מהמוסד החינוכי שפעל כאן ונמחק, שמירה על שטח ציבורי, וכמובן שמירה על מבנה בעל ערך אדריכלי שגם שולבה בו אמנות.

את בית מנחם תכנן האדריכל שמואל מסטצ'קין, בוגר הבאהאוס, בית הספר המהולל ללימודי אדריכלות בגרמניה, מה שהופך אותו ל"בית באוהאוס", כזה שהעניק לסגנון את שמו. פועלים עבריים היו אלה שבנו את הבית ואיכות הבנייה המעולה אפשרה לו לעמוד איתן לכל אורך השנים ללא שיפוץ משמעותי.

הבניין מתפרס על פני 200 מ"ר שטח בנוי, והוא מורכב משלושה חלקים: אגף לספרייה הכולל כמה אולמות לרבות אולם עיון מרכזי, אגף לחדר מוסיקה ובין שני האגפים חצר מקשרת המקורה בפרגולה מבטון המוגבהת מעל לקרקע ומשמשת במה לתיאטרון פתוח הפונה אליה ומנצל את הטופוגרפיה הטבעית. כאן נערכו טקסים ומופעים לילדי המוסד וגם לחברי הקיבוץ. מהבמה ירדו שני גרמי מדרגות סימטריים אל רחבת דשא קטנה, שממנה צמחו טרסות דשא מעוצבות כמניפה, ואלה יעודו לשמש טריבונות לישיבת קהל הצופים. כך יצר האדריכל מרכז תרבותי פעיל ומזמין. ספרים מצד אחד, מוסיקה מצד שני, ובתוך מופעים ותיאטרון.

(2)

ברוח התקופה שולבו בבניין פרטים פשוטים אך שימושיים – פס של אלמנט טרומי דמוי משרביו חוצץ בין דפנות הבניין ובין הגג ואיפשר חדירת קרני שמש מסוננות ובעיקר אוויר אל עומק האולם עם כניסת המזגנים נסגרו אותם פתחים. רעיון המשרביה הערבית גם כאלמנט עיצובי ריתק לא מעט את האדריכל שמואל מסטצ'קין, ובחומה הסוגרת על התיאטרון הפתוח שילב פתחים מקושטים שכמוהם ניתן למצוא בבנייה הערבית בגרסה זעירה ששימשה כמשרביה. הדלתות המקוריות שמהן התרשמתי בביקורי הקודם בבניין ושילבו עבודת עץ מעולה עם זכוכית נעלמו וכעת נותרו פתחים ריקים ופרוצים.

חזיתות הבניין טיחו במקור בלבן בוהק, נקי וניטרלי. הגישה הפונקציונלית והבחירה בצורת התיבה הבסיסית תאמה היטב לגישה המודרניסטית שאותה אימץ האדריכל, וכמו רבים מאדריכלי הקיבוצים ובכלל אדריכלי ישראל, התאים היטב לשאיפתה של התנועה הציונית, שביקשה לברוא את "היהודי החדש" ולדחוק את דמותו של היהודי הגלותי.

בחזית הצד של התיאטרון שילב האמן נתן רפפורט (1911-1987) תבליט של נער עירום, רגלי נטועות באדמה, שתיל מלבלב בין רגליו, והוא מניף ידיו בעדינות אל ציפורים החגות סביבו. רפפורט היה אז בשיא פרסומו, אחרי שהעמיד סדרה של אנדרטאות מונומנטליות שזכו לפרסום רב: אנדרטת מרד גטו ורשה בירידי הגטו (1948), פסל מרדכי אנילביץ' בקיבוץ יד מרדכי (1951) ופסל הלוחמים בקיבוץ נגבה (1953). לעומת האנדרטאות הללו, שהונעו מתוך רעיון אידיאולוגי, במעברות הציג רפפורט רעיון אופטימי ומלא תקווה שבו משתלב האדם הצעיר, העברי החדש, ע האדמה, הצומח והחי.

ועדיין, נותרו במעברות חברים נאמנים לערכים התרבותיים והחברתיים שעליהם גדלו. אלה לא ראו בבית מנחם פיסת נדל"ן, אלא הם התקשו לוותר על מה שאותו הם תפסו כנכס ערכי, חלק בלתי נפרד מנפך חייהם. לתפיסתם גם אם איבד את מעמדו, עדיין יכול היה הקנקן להמשיך ולשר את החברים בשימוש חדש.

המחלוקת בעניין הריסת או שימור בית מנחם נמשכה תקופה ארוכה. לוויכוח העז הצטרפו גופים מקצועיים ובראם המועצה לשימור אתרים. גם דמויות מרכזיות בתנועה הקיבוצית נתנו את דעתם ובהם מוקי צור, חבר קיבוץ עין-גב ומזכ"ל התנועה הקיבוצית לשעבר.

את "רמות חפר" המוסד החינוכי הוותיק של הקיבוץ, ששכן בחלקו הדרומי ובו התחננו דורות שי ילדי מעברות, הרסו. הוא פעל כאן החל משנת 1945 ולפני עשר שנים בדיוק, כשבמעברות ציינו 80 שנה לעלייה על הקרקע, סגר המוסד את שעריו ותלמידי האזור עברו ללמוד במוסד החינוכי "מבואות ים" שבמכמורת. גם את "רמות חפר" תכנן כאמור אדריכל בוגר הבאהאוס, אריה שרון, שכמו שותפו, בנימין אידלסון, זכה בפרס ישראל. בזמן הריסתו בתי המוסד, הוצגה במזיאון תל אביב לאמנות תערוכה שהוקדשה לפועלו של שרון ובמסגרתה כיכב גם אותו מוסד חינוכי. התערוכה לא עזרה לו – במעברות לא ייחסו חשיבות משמעותית לבתי המוסד החינוכי אלא רק לערך הקרקע, והם נהרסו לטובת שכונת וילות.

במהלך הדברים בשעתו הגעתי לסיבוב במעברות. הריסת המוסד החינוכי כבר החלה אז. גלי ההריסות שכיסו את הגבעה העידו על הקבורה העלוכה שהוענקה המוסד החינוכי. הרבה ילדים חולמים להרוס את בית ספרם, אך בקיבוץ שנוסד על תשתית ערכית חדשנית ופורצת דרך, קשה לראות מראה כזה. כל מה שנותר מהמוסד החינוכי הוא מגדל המים שניצב בראשה של הגבעה. לעומת מגדל המים ששופץ, נותר בית מנחם שניצב בתפר שבין השכונה החדשה ובין בתי הקיבו הוותיקים עזוב ומוזנח.

(4)

כעת מצאתי שאגף הספרייה פרוץ ושדוד, באולמות השונים פזורים מעט בשברי רהיטים ששימשו את המוסד הוותיק, כמו גם גיליונות רבים של כתב-העת "קתדרה" שמשום מה נותרו מאחור. על רצפת האולמות נדרש להיזהר שלא לדרוך על גללי צואה שהותירו אחריהם כנראה פועלי הבניין שעבדו בבניית בתי השכונה החדשה. דלתות העץ והזכוכית המקוריים שהרשימו אותי בעת הביקור הקודם נעלמו. במקרה הטוב אולו ניתן למצוא אותם באחד הבתים במקרה הרע הן נגנבו ונמכרו.

קירות ואף רצפת האגף המערבי של המבנה, ששימש במקור חדר מוסיקה, נפרצו על ידי כלים כבדים, כנראה ניסיון נושא ולא מוצלח להחריב כאמור אולי בטעות את המבנה. פרגולת הבטון המקשרת בין שני האגפים נשענת כולה על תומכות כדי למנוע קריסה, לאחר שהאדמה בסביבה רעדה כולה במהלך עבודות הבנייה האינטנסיביות. יצירתו של האמן נתן רפפורט שנקבעה בחזית הבניין נשמרה, אך הקיר הייחודי שעיצב האדריכל והורכבה מקשתות קטנות נהרס בחלקו. קשתות אלה חזרו והופיעו בעבודות רבות של מסטצ'קין, בעיקר בחזיתות של חדרי אוכל קיבוציים (כמו שובל, עין גדי, אדמית ויקום), בבית המוסיקה בקיבוץ עין השופט, ובקירו' בריכת השחייה בקמפוס גבעת רם בירושלים.

גם התיאטרון הפתוח שהבניין שימש לו במה ומסגרת לתפאורה נהרס ולא נותר לו זכר. כעת רק נותר להיזכר כי במה זו משכה בעבר את חברי הקיבוץ כולו שבאו לצפות בין השאר במחזות בהשתתפות שחקני "הבימה", מופעים של להקת הנח"ל, קונצרטים והופעות מחול.

"הכוונה להרוס את המבנה כדי לפנות מקום ליזמת נדל"ן, נראית לי מפגן של בורות וגוסות רוח. היא מציגה חברה שאיבדה את תחושת הערך של עצמה", התרעם בשעתו האדריכל ויטוריו קורילנדי, מאחורני דור האדריכלים הבכיר בתנועה הקיבוצית. "גם אם נסכים שיש קשר אורגני בין הצורה והפונקציה שלמענה נעשה התכנון, אינני יכול להשלים עם הקביעה שאי-אפשר למצוא שימוש אלטרנטיבי מתנוד למבנה שאיבד את תפקידו. ההזנחה של המבנים הללו מקוממת. ההיסטוריה מלאה בדוגמאות של מבנים שמטרתם הוסבה, והם קיבלו חיים מחודשים".

(5)

"הריסת מבנה מסוג זה מביאה לכך שהמקום מאבד את זהותו", טען מוקי צור, שהיה מזכיר התנועה הקיבוצית וערך עם יובל דניאלי את המונוגרפיה של מסטצ'קין. "לבנות ולהיבנות בה – אדריכלות הקיבוץ בישראל" (הקיבוץ המאוחד, 2008). "שימור המבנה הוא הדבר האידיאלי", המשיך צור. "צריך לחדש את התפקיד של המבנה, והדילמה היא אם השימור יבוא בכוח מצד הרשויות, או שיצמח מתוך הקהילה שמבינה בעצמה שאלה דברים שאין להם שיעור, ושאחרי שמחקים אי-אפשר להקים לתחייה. הם יכולים ללמוד מקיבוץ משמר-העמק, שם עשו עבודת שימור ענקית".

"הריסת המבנה תהיה שגיאה תרבותית, היסטורית וארכיטקטונית", הזהיר גם יובל דניאלי, אמן היסטוריון של אמנות בקיבוצים וחבר קיבוץ המעפיל. "מעברות הוא קיבוץ חזק, ויותר משיש לו מפעל – זה מפעל שיש לו קיבוץ. לאורך הרבה שנים, הוא נחשב לאחד הקיבוצים החזקים בקיבוץ הארצי". אלא שהדינמיקה הנוכחית בקיבוצים, הוא מצין, נשענת במידה רבה על כוחניות של בודדים. לדברי דניאלי, במקרים לא מעטים מתקבלות החלטות בעקבות "מיעוט מיליטנטי שפועל משיקולים כאלה ואחרים", כשלעומתו ניצב רוב דומם שאינו מודע לערכים התרבותיים ולאפשרויות הנספוט".

חברת הקיבוץ, שהיא גם אדריכלית פעילה, הציעה לשמר את בית מנחם ולהפוך אותו למכון-נושר, למרכז חוגים ולאולפן הקלטות. היא אף טרחה והכינה הדמיית ממוחשבות, המוכיחות כי איכותו של המבנה מאפשרת לצקת לתוכו שימושים עדכניים.

את עמדת המועצה לשימור אתרים ניסחה טל בן נון-גלז, מנהלת מחוז מרכז במועצה, במסמך עמדה שמסרה להנהלת הקיבוץ ביולי 2015. "המבנה הוא חלק מרוח המתחם ומסמל במהותו, מעבר לזכרו של מנחם, את כל הדורות שהתחננו במוסד ועברו בין כתליו", כתבה. "אין ספק בליבו שהמבנה ראוי וחשוב לשמר".

לבסוף הוגדר המבנה לשימור. המועצה לשימור אתרים דאגה לפעולת ייצוב ראשונית כדי שהמבנה יישמר על יציבותו. אבל למרות כל זאת טרם הוחלט בקיבוץ מה יהיה השימוש בו. הכוונה כעת, ככל שידוע לי, היא לשפץ את מעטפת המבנה כדי לשקם את מצבו. בהמשך, כשיוחלט על השימוש הרצוי, הכוונה היא לשפץ את פנים המבנה, אך הרעיונות ששהציעה האדריכלית חברת הקיבוץ לא קיבלו רוח גבית ולא התקבלה החלטה לשימוש של המבנה.

2017

רשימת מקורות

תמונות

ויקיפדיה (1)
ספר נתן רפופרט-אמן יהודי, יד יצחק בן-צבי ויד יערי, 2014 (2, 4)
סרטון 'יוטיוב' בבימוי נתן גרוס (3)
אתר ארכיון הרווארד (Hollis images) (5,6,7,8,9)
אתר ארכיון ישראל נגלית לעין של יד בן צבי (10, 11)
אתר 'מכל מקום' (12)
אתר מרכז המידע לאומנות ישראלית, מוזיאון ישראל, ירושלים (13)
אתר כותל השמות. ארכיון חללי חיל השריון (14)
לבנות ולהבנות בה, ספר שמואל מסטצ'קין, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2008 (15)

ארכיון קיבוץ מעברות
יד יערי, מרכז תיעוד וחקר השומר הצעיר, גבעת חביבה (תמונה 1)
ארכיון ציפר לאומנות, אוניברסיטת תל אביב
ארכיון קיבוץ העוגן

ספרים

לבנות ולהבנות בה, ספר שמואל מסטצ'קין - אדריכלות הקיבוץ בישראל, מאת: מוקי צור ויובל דניאלי, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2008
נתן רפופרט – אמן יהודי, מאת: בתיה דונר, יד יצחק בן-צבי ויד יערי, 2014
פיסול מהתקופה ההירואית, עמותת בית נתן רפופרט, 1998

מקורות מידע ברשת

אתר ארכיון עיתונות יהודית היסטורית של הספרייה הלאומית
אתר ארכיון הרווארד (Hollis images)
אתר ארכיון ישראל נגלית לעין של יד בן צבי
אתר הגבורה
בלוג 'חלון אחורי' של מיכאל יעקבסון
אתר 'מכל מקום'
ערכים שונים באתר ויקיפדיה

מקורות מידע בע"פ

יובל דניאלי - יד יערי, מרכז תיעוד וחקר השומר הצעיר, גבעת חביבה
שיחות עם חברי קיבוץ

מקורות מידע נוספים

תיק אומן של נתן רפופרט – סקר אומנות הקיר בישראל, יד בן-צבי
עופר אדרת – עיתון הארץ